1.2. Altay Dilleri Teorisi

Osman Nedim TUNA

Altay Dilleri :

Dilbilgisi edebiyatında bir 'dil ailesi' veya 'topluluğu' için kullanılan bu adla, dar olarak (**Türk, Moğol, Mançu** dahil **Tunguz**), geniş olarak bunlarla birlikte **Kore,** ve kısa bir süreden beri **Japon** dilinin de yeniden katılması ile, beş dil kasdedilir. Altay Dilleri bugün, Avrupa Kıtasının iki katına yakın genişlikteki bir alanda, iki yüz doksan iki milyon kişi tarafından konuşulan büyük bir blok teşkil eder.

Altay Dillerinin Konuşulduğu Yerler :

Batı sınırları, yükselen üç basamak halinde Ege Denizi, 25° doğu boylamı, Kafkasya'da Kura nehrinden Volga'nın ikinci dirseği hizasına kadar 45° doğu boylamı, ve Angara - Yukarı Tunguzka'nın kavuştuğu yerden denize döküldüğü yere kadar Yenisey (kabaca 85° doğu boylamı); kuzey sınırları, yine üç basamak halinde, Balkanlar'dan Kara Deniz'e ve Kafkas ortalarına kadar 43° kuzey enlemi, Volga'dan Yenisey'e kadar 57° kuzey enlemi, Yenisey ve Katanga nehirlerinin ağızlarını birleştiren çizgi, Katanga'dan Kolima ağzına kadar Kuzey Buz Denizi (Kutup Dairesinin ve 70° kuzey enleminin üstündedir); doğu sınırları, Kolima ağzından Kamçatka körfezi altındaki Gizhtga şehrine kadar 160° doğu boylamı, Ohoç ve Vladivostok'a kadar Japon Denizleri; Amur nehrinin Zuya ile kavuştuğu yerden geçen ve Sarı Irmağın (Hwang Ho) büyük dirseği Ordos'u kuzey - doğusundan kesen çizgi; güney sınırları, Mançurya'da, Amur ve onun bir kolu olan Usuri ile; daha aşağıda Ordos güneyinden, Hazar'ın altında bir boşluk bırakarak Ak Deniz ve Ege Denizi'ne, 25° doğu boylamına kadar, aşağı - yukarı 35.° kuzey enlemi olan ve kalın tabanı doğuya dönük, yatmış bir L şeklindeki geniş blok Türk, Moğol, Tunguz dillerinin alanıdır. Bu büyük alanın dışında, Sahalin adasında (Tunguz ve Türk toplulukları), Balkanlarda 20° doğu boylamına kadar (Türk toplulukları), kuzey - doğu Sibirya'da Anadır körfezine kadar (180° doğu boylamı) (Tunguz toplulukları) ve güney - batıda 25.° kuzey enlemine kadar, Suriye, Irak, İran, Afganistan'da (Türk, ve yalnız sonuncusunda Moğol) ve daha başka yerlerde, irili - ufaklı adalar halinde, yine aynı diller konuşulur. Japonca, başlıca Japon adalarının, Korece, Kore Yarımadasının ve Yalu ırmağının kuzeyine taşarak Mançurya'ya kadar uzanan yerlerin dilidir. Altay Dilleri alanının yüz ölçümü 19.878.368 Km²'yi bulur. (bkz. şekil 1. harita)[1]

Bazı Rakam ve İstatistikler [2] :

a. Altay Dilleri : 'Ailesi' (veya başkalarına göre 'topluluğu') **Hind - Avrupa** (bir buçuk milyardan fazla), **Çin - Tibet** (sekiz yüz elli milyondan fazla)'ten sonra dünya dil aileleri arasında üçüncü gelir. Geriye kalan 24 dil ailesinden yalnız üçü, yüz milyondan fazla insan tarafından konuşulur. Öbürlerinin çoğunu on milyonu bile bulmayan dil aileleri teşkil eder; bunlardan sonuncusunun nüfusu sadece birkaç yüz kişidir. Başka dil ailelerinin üyeleri ile karşılaştırılırsa, bütün lehçe ve şiveleri ile **Türk Dili** (116 102 650) **Çin, Hind, Roman, Cermen, Slav, Arap** ve **İndonezya**'dan sonra sekizinciliği alır. **Moğol Dili** (5 240 000) ilk 70 ve **Tunguz Dil Gurubu** (161 000) ilk yüz üye dil arasına bile giremezler. Yeryüzünde,

yaşayan 2700 kadar dilden yalnız 74'ü 5 milyondan fazla insan tarafından konuşulur. Bütün ağızları ile **Japonca** (114 000 000), **Mandarin, İngilizce, Hindustani, İspanyolca, Arapça** ve **Rusça**'dan sonra, **Portekizce** ve **Almanca**'dan önce dünyada yedincidir. Bütün ağızları ile **Korece** (56 792 000), **Wu** ve **Min** (her ikisi de Çin'de)'den sonra, ve **Telugu**'dan önce 17. gelir. Bütün ağızları ile **Türkçe** (45 000 000 dan fazla), **Telugu, Puncabi** ve **Ukrayınca**'dan sonra, **Marathi** ve **Tamilca**'dan önce olmak üzere 21. dir. **Özbekçe** (13 641 000) 42., **Tatarca** (11 168 000) 47. **Uygurca** (10 478 000) 50. **Azerice** (9 581 000) 53. ve **Kazakça** (6 752 000) 69. dur. **Halha Moğolca** (700 000 den biraz fazla) ve **Tunguz Dil Gurubu**'ndan **Evenki** (43 000 kadar) bu listede yer almazlar. Bu rakamları okurken 1978 yılında **Birleşmiş Milletler Örgütü**'ndeki üye 'millet' sayısının 149. ve bunlardan ancak 55'inin nüfusunun 10 milyondan fazla, geriye kalan 60'ının 1 milyonla 10 milyon arasında, 34'ünün ise, sonuncusu birkaç bin olmak üzere, 1 milyondan az olduğu karşılaştırma için, hatırlanmalıdır.

b. Altay Dillerini konuşanların (292 295 650 kişi) yüzde 16.94'u (49 520 650 kişi) Sovyetler Birliği'nde, yüzde 6.55'i (19 152 000 kişi) Çin Halk Cumhuriyeti'nde, yüzde 3.56'sı (11 310 000 kişi) başka ülkelerde ve yüzde 62.65'i (212 313 000 kişi) -Tunguzlar hariç- kendi topraklarının bugünkü siyasi sınırları içinde, egemen olarak yaşar. Türkler'in yüzde 42.07'si (48 849 650 kişi), Moğollar'ın yüzde 10.97'si (575 000 kişi) ve Tunguzlar'ın yüzde 56.63'ü (96 000 kişi) Sovyetler Birliği'ndedir. Bunlar Sovyet nüfusunun (1978'de 258 950 000 kişi)[3] sırası ile, yüzde 18.86, yüzde 0.22 ve yüzde 0.04 olmak üzere, hep birlikte yüzde 19.12'sini teşkil eder. Türkler'in yüzde 10.60'ı (12 310 000 kişi), Moğollar'ın yüzde 59.64'ü (3 125 000 kişi) Tunguzlar'ın yüzde 40.37'si (65 000 kişi) ve Korelilerin yüzde 6.43'ü (3 652 000 kişi) Çin Halk Cumhuriyeti'ndedir.[4] Bunlar, Çin Halk Cumhuriyeti nüfusunun (1978'de 865 000 000 kişi) sırası ile, yüzde 1.42, yüzde 0.36, yüzde 0.01 ve yüzde 0.42 olmak üzere, hep birlikte yüzde 2.21'ini karşılar. Bu ikisi dışında ve başka yabancı ülkelerdeki Türkler 11 310 000 kişidir ve bütün Türk nüfusunun yüzde 9.74'üdür. Afganistan'da Moğolca konuşanların sayıları belli değildir. Buna göre, Türkler'in ancak yüzde 37.6'sı, Moğollar'ın 29.4'ü kendi egemen topraklarında yaşadıkları halde, bu miktar Koreliler'de yüzde 93.6'ya, Japonlar'da yüzde 100.0'e çıkar. Egemen Tunguz yoktur.

Pratik bir hesapla her 10 Türk'ten 4'ü Türkiye ve Kıbrıs'ta ve 4'ü Sovyetler, 1'i Çin Halk Cumhuriyeti, 1'i de başka bir ülkenin yönetimi altındadır. Aynı şekilde her 10 Moğol'dan 3'ü Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde ve 1'i Sovyetler Birliği, 6'sı Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi altındadır. Ana dillerine göre, Sovyetler Birliği'ndeki her 50 kişiden 27'si Rus, 11'i Ukrayna, 9'u Türk ve 3'ü de başka bir dilde konuşur. Çin Halk Cumhuriyeti'nde, her 500 kişiden 7'si Türk, 2'si Moğol, 2'si Korece, geriye kalan 489 kişi ya bir Çin ağzı ya da başka bir azınlık dili konuşur.

c. Altay dillerinin konuşulduğu alan 19 878 368 km^2 olup bütün eyaletleri ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin veya Çin Halk Cumhuriyeti'nin iki katından büyük, Sovyetler Birliği'nin ise yüzde 90'ı kadardır. Üzerinde Türk dilinin konuşulduğu yerler, Altay dilleri alanının yüzde 55.11'i (10 955 840 Km^2) olup Avrupa

kıtasından biraz geniştir. Bunu yüzde 26.09'la (5 185 000 Km) Tunguz, yüzde 15.71'le (3 122 700 Km^2) Moğol, yüzde 1.87 ile (373 313 Km^2) Japon, ve yüzde 1.22 ile (242 515 Km^2) Kore dillerinin konuşulma alanları takibeder. Altay dilleri alanının yüzde 65.31'i (12 984 000 Km^2) Sovyetler Birliği, yüzde 18.68'i (3 713 000 Km^2) Çin Halk Cumhuriyeti, yüzde 1.22'si (243 040 Km^2) başka yabancı devletler, ve ancak yüzde 14.79'u (2 940 328 Km.^{2}) bu dilleri konuşanların kendi yönetimleri altındadır. Üzerinde yaşadığı toprakların yüzde 75.55'i (8 279 000 Km^2) Sovyetler Birliği, yüzde 15.08'i (1 651 800 Km^2) Çin Halk Cumhuriyeti, yüzde 2.22'si (243 040 Km^2) başka devletler ve yalnız yüzde 7.55'i (784 000 Km^2) Türkler'in kendi yönetimindedir. Moğollar'ın yaşadığı toprakların yüzde 8.65'i (270 000 Km^2) Sovyetler Birliği'nde, yüzde 41.24'ü (1 287 700 Km^2) Çin Halk Cumhuriyeti'nde, yüzde 50.12'si (1 565 000 Km^2) Moğol yönetimindedir. Tunguzca konuşulan yerlerin yüzde 85.54'ü (4 435 000 Km^2) Sovyetler Birliği ve yüzde 14.46'sı (750 000 Km^2) Çin Halk Cumhuriyeti'ndedir. Üzerinde Korecenin konuşulduğu yerlerin yüzde 90.31'i (219 015 Km^2) kendi ve yüzde 6.69'u (23 500 Km^2) Çin Halk Cumhuriyeti yönetimleri altındadır. Japonlar'ın yaşadığı yerlerin bütünü (373 313 Km^2) Japonlar tarafından yönetilir. Sovyetler Birliği'nin (22 402 200 Km^2) yüzde 57.96'sı üzerinde Altay dilleri konuşulan topraklardır. Bunun yüzde 36.96'sı Türk, yüzde 1.20'si Moğol, yüzde 19.80'i Tunguzlar'n yaşadığı yerlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin (9 596 952 Km^2) yüzde 38.68'inde Altay dilleri konuşulur. Bu devletin yönetimindeki toprakların yüzde 17.21'inde Türkler, yüzde 13.42'sinde Moğollar, yüzde 7.81'inde Tunguzlar, yüzde 0.24'ünde Koreliler, (ve yüzde 12.71'inde Tibetliler) yaşar.

Pratik bir hesapla, üzerinde Türkler'in yaşadığı toprakların her 20 Km^2 'sinden 15'i Sovyet, 3'ü Çin, 0.5'i başka yabancı devletler ve ancak 1.5'u Türkler'in; ve üzerinde Moğolların yaşadığı toprakların her 20 Km^2 'sinden 2'si Sovyet, 8'i Çin Halk Cumhuriyeti ve 10'u kendi yönetimleri altındadır. Sovyetler Birliği'nde her 20 Km^2'nin 8'inde Türk, 4'ünde Tunguz ve Moğol, 4'ünde Ural ve Sibir, 3'ünde Ruslar, 1'inde de başka halklar yaşar. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki her 20 Km^2'den 3.5'unda ana dili olarak Türk, 2.5'unda Moğol, 2'sinde Tibet, 2'sinde Tunguz ve Kore, geriye kalan 10 Km^2'de ise Çin ve başka azınlık dilleri konuşulmaktadır.

d. Altay dilleri alanının doğu - batı doğrultusunda en uzak iki noktası, Yokohama kuzeyinden en batıdaki Balkan Türk adacığına kadar, kuş uçuşu 9360 Km'dir (yaklaşık olarak New York - Viyana, veya Montreal - Buenos Aires arasındaki mesafe). Türk dünyasının doğudan batıya en uzak noktaları Sahalin'in güney - doğusundaki Tatar topluluğu ile en batıdaki Balkan Türk adacığı arasındadır (8640 Km.) (New York - Marsilya arası kadar). Bu uzaklık, Türkiye'nin boyunun (1593 Km.)[5] 5 katından fazladır ve 9 saatlik bir farka denktir.

Altay Dilleri Teorisi:

Altay Dilleri Teorisi, **Türk Moğol Tunguz (Mançu** dahil), **Kore** ve **Japon** dillerinin, **Altay Dili** adı verilen, ortak bir kaynaktan geldiği görüşünü savunan bir teoridir. Buna göre, bu diller Altay Dil Ailesi'nin üyeleridir. Strahlenberg'in kuzey -

doğu Avrupa ile Sibirya'nın bir kısmında konuşulan diller için kendi gözlemlerine dayanarak yaptığı kaba tasnif teorinin çekirdeği niteliğindedir.[6] Bu dillerin bir 'aile' teşkil ettiğine dair, ilk fikirler ortaya atıldığı zaman, henüz, bugünkü anlamı ile, Türkoloji diye bir çalışma alanı bile yoktu. Bu bakımdan, karşılaştırmalarda gerekli malzemenin noksanlığı, hatta yokluğu, daha elverişli bir ortam yaratılıncaya kadar, bu fikirlerin gelişmesi için en büyük engel olarak kalmıştır. Bununla birlikte, önce yalnız 'yazı dilleri'ne ait malzeme ile başlayan Türk, Moğol, Mançu araştırma alanları XIX. yy.da artık 'konuşma dilleri'nden de yararlanabilen bağımsız disiplinler haline geldiler.[7] Bu yüzyılın sonu ile XX. yy'ın ilk çeyreği, özellikle Türkoloji alanında, büyük keşifler ve önemli yeni malzeme getirdi (Orhon yazılarının çözümü, Uygurca yazılı belgelerinin bulunuşu, **Divanü Lugati't - Türk**'ün ele geçirilmesi vb.). Bununla birlikte, büyük Fin bilgini Mathias - Alexandre Castrén (1813 - 1848)'le en iyi bir şekilde başlayan canlı dil malzemesi toplama, ve bunları inceleme geleneği, bu 75 yılın en büyük özelliğidir. Kutlu bir tesadüf eseri olarak, bu dönemin sonlarında, bu disiplinlerin en parlak bilginleri yoğunlukla görülür. Altay Dilleri Teorisi'nin gerçekten şekillenmeğe başlaması da işte bu zamana rastlar.[8] Daha bir çeyrek yy. sonra ilk üç dilin karşılaştırmalı gramerleri yazıldı,[9] ve yalnız bu disiplinler değil, Altay Dilleri Teorisi de büyük gelişmelere sahne oldu.[10] Teori, Strahlenberg'den bu yana, birçok aşamalar geçirdikten sonra, bu beş dile ait disiplinlerde elde edilen bilgileri, genel dilbilgisinin gittikçe incelen metod ve prensipleri ile süzgeçten geçirerek kullanan, pek çok bilginin emekleri ile bugünkü durumuna gelmiştir. Beşinci dil, Japoncanın üyeliğinin kesinleşmesi, yine aynı şekilde ve ancak 1971'de, mümkün oldu.[11] Fakat, ilerideki gelişmeler ne olursa - olsun, Castrén, Ramstedt (1873 - 1950), Poppe (d. 1897) adları temsil ettikleri derin bilgi, yüksek ilim seviyesi, bu dillerde çalışmada sahip oldukları, erişilmesi pek güç hazırlık derecesi (hepsi de polyglot) ve çok yönlü, geniş yayınları ile bu teorinin gerçek kurucuları şerefini daima taşıyacaklar ve bu alandaki çalışmalara hükmedeceklerdir. Altay Dili'nin kurulmasında önemli yeri bulunan bazı ses denkleşmelerini keşfeden veya başka özellikler ortaya çıkaran Schott, Gombocz Zoltan, Kotwicz, Vladimirtsov, Polivanov'un oluşturduğu ikinci guruptaki bilginler sırasına, Murayama, Samuel E. Martin, Ozawa vb.dan da faydalanarak Japoncayı Altay Dilleri arasına başarı ile oturtan, Roy Andrew Miller'i de katmak gerekir.

Altay Dilleri Teorisi'ni desteklemek için yapılan araştırmalar, ilgili dil disiplinleri çalışmalarına istikamet, canlılık ve hız verdiği gibi, yeni malzeme toplama ve inceleme işlerini kamçılamış ve karşılaştırma metodlarını inceltip mükemmelleştirmiştir. Bundan daha önemli olarak, bir dizi ses denkleşmeleri bulunmuş, birtakım ortak ekler ortaya çıkarılmış, önemli "kavram birlikleri" tesbit edilmiştir. Teorinin bugün bazı bilginler tarafından uğradığı hücumlar, onun uğrunda yapılan çalışmaların getirdiği bu kazançları ve yüksek pratik değerini ortadan kaldıramaz. Bununla birlikte, cevaplandırılacak bazı soruların bulunduğu ve özellikle Altay dillerinin biribirleri ile ve ana dille olan ilgilerinin şekil ve derecelerinin (hierarchy), artık bu yol açılmışsa da, henüz yeterince açıklanamadığı da bir gerçektir.

Altay Dili'nin kuruluşunda (reconstruction) yer alan ses özelliklerinin kaynaklarına inebilmek için **Türk, Moğol, Tunguz, Kore** ve **Japon** dillerinin ayrı ayrı karşılaştırmalı ses bilgilerine başvurmak zorundayız. Ancak bundan sonra, bu dil-

lerde ortak olan kelimelerin aracılığından güvenilebilir bir şekilde yararlanabiliriz. Altay dilleri hakkındaki bilgilerimiz, burada ses bilgisi ile sınırlanmış olarak, şöylece özetlenebilir:

1. Türk Dili[12] :

A. Türk Dilinin Tarihi Bilinen En Eski Yazılı Belgeleri: [13] **Bilge Tonyukuk** (m.s. 716), **Kül - İç - Çor**[14] (m.s. 719 - 723), **Kültigin** ve **Ongin** (m.s. 732), **Bilge Kagan** (m.s. 735) anıtları olup Köktürk devresine aittir. Bu anıtlarda 6000 kadar kelime vardır. 12 hayvanlı takvime göre işaretlendikleri halde, devre başlangıcı bilinmediğinden, yazılış tarihleri belli olmayan yazıtlardan **Talas grubunun en geç V. veya VI. yy.'a ait olması gerekir.** Yenisey doğusundaki taşların dili, bunların IX. yy.dan kalmış bulunduğunu göstermektedir.[15] Bununla birlikte, **Yenisey güneyi ile batısındaki taşlardan bazılarının V. yy.'dan bile önceye ait olması ihtimali bence çok kuvvetlidir.** Uygur dilinin en eski yazılı belgeleri, VIII. yy.'dan kalmadır.

Türk Dili'nin devirleri, milâd başlarından XI. yy'a kadar **Eski Türkçe** (kök ünlüsünden sonra d/, b/ (Uygurcada >v/), kelime sonunda veya son ünlüden önce ñ; Uygurcada y<ny = ñ?>n, >yn), XI. yy.'dan XVI. yy.'a kadar **Orta Türkçe** (Kök ünlüsünden sonra) d>y, G (=ġ, g) >Ğ (=y, ɣ); Ğ>v, w, f; Ğ>ø, bazılarında K>G, ç> c, t > d (ve bütün bu değişmeler sonucu olarak) doğu, kuzey ve batıda üç büyük yazı dili kolunun gelişmesi), XVI - XX. yy. **Yeni Türkçe** (mahalli özelliklerinin yazı dillerine girmesi ve her üç yazı dilinde farklılaşmaların başlayıp yer tutması), XX. yy. **Modern Türkçe Devresi** (lehçe, şive ve ağızların ana yazı dilinden, önce yapma sonra tabiî bir şekilde çözülmesi), XI - XII, XV - XVII, XIX. yy.'lar bu devreler arasında 'geçiş devreleri' olarak kabul edilebilir. Çuvaşça dışında bütün Türk lehçe ve şiveleri, bu koldan **(Eski Doğu Türkçesi Kolu)** inmiştir. Eski Doğu Türkçesi'nin kelimeleri başında ötümlü ünsüzlerden ancak /b, m, ŋ (sınırlı); y/; ötümsüzlerden /k, t, ç, s/; kök veya taban sonunda /p, t, k; b, d, g; m, n, ŋ , ñ; ç, s, ş, z; y; l, r/ (ikinci tabakada b/>v/). Bu devrede kelime içinde ve sonunda ünsüz gurupları vardı. Sondaki ünsüz gurupları sınırlı olup birinci üye genellikle n, l, r, ikinci üye ise, p, t, k; ç, s idi. Yenisey ağzında é ile birlikte dokuz /a, e, é; o, ö; ı, i; u, ü/ öbürlerinde sekiz ünlü ve phonemic uzunluk bulunuyordu. é; o, ö yalnız kökte görülmekte idi. Bu devrede i'nin etkin olmadığı damak, tam olmayan dudak uyumları vardı. Bazı örnekler dışında (Yenisey ağzı) ünsüz uyumu yoktu. Bununla birlikte, ünsüz uyumu örneklerinin daha Uygur belgelerinden başlayarak çoğalmakta olduğu biliniyor.[16]

Yakutcada t/ ile karşılanan Eski Türkçe kök sonu d/'leri, bazı alanlara ait yazılı belgelerde varlığını XIV. yy.'a kadar sürdürmüştür. Yine d/'nin, kuzey şivelerinden bazılarında z/ olduğuna dair tanıklar XI. yy.'a kadar geri gitmektedir.[17] Bu d/'ler Tuva ve Halaççada[18] korunmuş öbürlerinde y/ olduğu halde, Hakasça ve Sarı Uygurcada z/ [s/]'ye gelişmiştir. Eski Türkçedeki ñ bugün yalnız Halaçça[19] ve Karagasça (Tofa)'da bulunur. Eski Türçe'nin kelime başı y'lerini Yakutçada s karşılar. Aynı ses için, Tuva ve Hakasçada ç, Kazak, Karakalpakçada j, Kırgız, Karaçaycada c, Tatar şivelerinden bazılarında c yanında 'j, ts, dz, z, Altaycada (Oyrot) d' (ağızlardan bazılarında t'), Altay, Tuva, Hakas ve Şorcada genellikle kök ünlüsün-

den sonraki burun sesleri m, n, ʒ'nin etkisi ile n kullanılır. Çoğunluğunu güney - doğu ve güney - batı şivelerinin teşkil ettiği geriye kalanlarda ise, y varlığını sürdürür. Bununla birlikte, daha, Eski Türkçe devresinde, kelime başı y'lerinin bazı şivelerde (özellikle Oğuz) c ile karşılandığına dair XI. yy.'dan bile önceye giden tanıklar vardır.[20] Aynı şekilde en geç XIII. yy.'da bu sesi ç ile karşılayan en az bir şivenin varlığını da **Oğuz Kağan** Destanı dolayısı ile biliyoruz.[21] XI. yy.'da başlayan ve bazı şivelerde belki daha o zaman tamamlanmış bulunan, G'nin süreklileşerek Ğ olması, daha başka değişikliklere yol açması bakımından, en önemli gelişmelerden biridir. Bu yüzden yalnız ünsüzlerde λ > w (>b,> f), ğ> y vb. gibi bazıları çok az örneklere sahip olan değişiklikler değil, fakat bunların sonucu olarak Û ≠ < Uw ≠ < Iw ≠ < IĞ≠> I ≠ VGV>V' V> V̄, ±ĞA (c) > ± A(c) yutulma (absorbtion), derilme, büzülme (contraction) ve ikinci dereceden uzunluklar veya diftonglar, ünlü daralmaları vb. yer almıştır. Genellikle Eski Türkçe'nin kelime sonu G'leri, güney - doğu Türk şivelerinde yarı - ötümsüz olarak, Altay şivelerinden bazılarında (özellikle Şorcada) ise kuvvetle süreklileşerek korunmuş, Kıpçak şivelerinde, bazı şartlarda dudaklaşarak diftonglaşmış, başka şartlarda kaybolmuşlardır. Bunlar, geriye kalan şivelerde, bazan hiçbir iz bırakmadan, yutulma veya derilme yolu ile yok olmuştur Güney - batı gurubunda (Oğuz gurubu) kelime başı K (= k, k)'leri ve t'ler (bu sonuncusu için Tuvaca dâhil) farklı şekil, derece ve kombinasyonlarla ötümlüleşmiş, Yakut, Tuva ve Hakasçada başlıca geniş ünlülerin komşuluğunda h olmuş, öbürlerinde korunmuştur. Başkırtcada k > t, Yeni Uygurcada t (i) > ç (i) gibi gelişmeler de bulunmaktadır. Bunlara, düzenli olmayan, fakat birçok şivelerde örneklerine rastlanan ≠ K > ≠ ø katılabilir. Kelime başında Kazak, Karakalpak, Nogay şiveleri ile Soyon ve Şorcada ç>ş, Batı Sibirya Türk şivelerinden bazılarında ç>ts, Başkırçada ç>s olmuştur (Kazak ve Karakalpakçada ç>ş kelime başında bulunma şartı ile sınırlı değildir.). Yakutçada, Kazak, Koybal, Hakasçada ve Şorca hariç, Abakan şivelerinde ş > s'ye değişmiştir. Yakutçada kelime başı s'leri ø (yok) olmuş, yazı dilinde ünlüler arasında s>h, konuşma dilinde s>t değişiklikleri geçirmiştir (bu ikincisi sınırlı bir şekilde kelime sonunda, özellikle bazı eklerde de görülür). Başkırtçada ünlülerden sonra s>h; kelime sonunda veya bir ünsüzden önce z>z̲ (dişler arası z), s > s̲ (dişler arası s) hem Başkırt hem Türkmence için düzenli değişikliklerdir. Türkçede ve Azericede, tek heceli kelimelerin sonunda görülen p>b, t>d, k>g, ç>c, artık kaybolan eski uzun ünlülerle ilgili bir gelişmeyi temsil eder. Bazı güney şive ve ağızlarında sınırlı olarak bulunduğu bilinen kelime başı h'ları, fonetik bir sebebe bağlı olmaksızın geniş ölçüde yalnız Halaçça bulunur.[22] Eski Türkçe'deki (Yenisey ağzı) 9 ünlü düzeni yalnız Azericede, bazı Anadolu ve İran Türk ağızlarında saklanmıştır. Öbürlerinde e : é karşıtlığı yoktur. 8 ünlü düzeni Kuzey Türk şivelerinden Kazan Tatar, Başkırtta o>u, ö>ü, e>i, u>o, ü>ö (dar o ve ö), ı>ĭ, i>ĕ şeklinde kaymiş, Özbekçede büyük ölçüde (biri yabancı kaynaklılar için 6), Yeni Uygurcada daha az olmak üzere (7 ünlü) daralmış, öbürlerinde korunmuştur. Eski uzun ünlüler[23] yalnız Türkmen, Yakut ve Halaççada[24] (bu sonuncuda sadece aşırı uzunluklar eski orijinal uzunlukları karşılar) saklanmaktadır. Buna Ebi Verdi[25] gibi, bazı İran Türk ağızları ile Anadolu ve Irak Türk ağızlarından bazıları katılabilir. Karagasçada (Tofaca) artık uzun ünlüler yoksa da, üç türlü ünlüden pharyngalleşmiş veya burunlaştırılmış olmayanların eski uzun ünlüleri, birincilerin ise normal ünlüleri karşıladığı keşfedilmiştir.[26] Ünlü uyu-

mu Yeni Uygurca ve özbekçe dışında bütün şivelerde Eski Türkçedekinden daha ileri durumdadır. Bununla birlikte, derece ve şekilleri farklıdır. é, o, ö'nün yalnız kökte bulunması kuralı Kırgızca, Yakutça ve Altayca (Oyrotça)'da dudak çekerliği (labial attraction) dolayısı ile bozulmuş fakat öbürlerinde, genellikle korunmuştur. Modern Türk lehçe ve şivelerinde ünsüz uyumu da farklı derecelerde ilerlemiş bulunuyor.

b. Eski Batı Türkçesi Kolu [27] : Bugün yalnız Çuvaşçanın temsil ettiği bu kolun yazılı belgeleri, Volga Bulgarları'na ait, XIII ve XIV. yy.dan kalma mezar taşları (en eskisi m. s. 1244 - 1245 tarihli) ve Tuna Bulgarları'na ait 40'tan fazla anıttır. Bunlardan en eski üçü m. s. 803 - 814, biraz daha yeni on biri m. s. 814 - 831'de yazılmışlardır. Tuna Bulgar yazıtları genellikle IX. yy.dan kalmıştır. Bununla birlikte, Eski Batı Türkçesi'nin özelliklerini, yalnız bu belgelerden değil, aynı zamanda dağınık tarih kaynaklarından ve Ural dillerine geçen kelimelerden izleyebiliyoruz. Bunlardan bazıları çok daha eski tarihlere aittir. Eldeki malzemeye göre, bu kol için, şu özellikler tesbit edilebilir: Eski devrede, kelime başında, doğu kolundaki y yerine batıda d, c (ve bunun yanında, yahut daha eski bir devirde ś) n, ñ, y; kök veya taban sonundaki z/ yerine r/, ş / yerine l/ veya lç, kelime kökünde birçok kere, a yerine i vardı ve kelime başındaki b ile kök ünlüsünden sonraki d/ korunuyordu. Orta devrede, kelime başındaki d, c, n, ñ, y yerine yalnız d', yalnız c, yalnız s'nin bulunduğu şive ve ağızlar ortaya çıkıyor. Bunlarda, kelime sonu K, G'leri, önlerindeki dar - düz ünlüleri yuvarlaklaştırarak veya hiçbir iz bırakmadan kayboluyor. Belki, G > Ğ'nin batıda daha erken gelişmesi sonucu olarak, Ğ > v yer alıyor ve kelime başında v görülüyor. İncelenen ödünçlemelerden ç >s, s>ş, bazılarındaki k>ç>ş, t>d, t>ç >ş Yeni devrenin şivelere bağlı olarak getirdiği özel gelişmeler olabilir. Ünlülerin bozulması Orta devrede başlıyarak Yeni devrede hızlanıyor. Tarihî devirler için yetersiz olmakla birlikte, sınırlı olan malzemeden çıkarabileceğimiz sonuçlar budur ve bunlara dayanarak şöyle bir kronoloji ileri sürülebilir. Eski devre VIII. yy.a kadar, Orta devre XV. yy.a kadar sürmüş, VIII - X. yy.lar bir geçiş devresini temsil etmiş olabilir.

Bugünkü Çuvaşçada, Eski Türkçe'deki kelime başı y ve ç'si yerine ś, s yerine ş, k yerine h' veya y, b yerine p, t (l) yerine ç (l), kelime sonunda K > ø, G > ø, kelime sonu ve içinde G > v, kelime başında doğu kolundaki yalın ünlüye karşı, bazan v veya y, kelime veya kök sonunda d/, z/ yerine r/, ş/ yerine l/, farklı bir 8 ünlülük düzen (a, ă, e, ĕ, ı, i, u, ü), kökte a : u, a : i vb. bulunur. Kelime sonunda ünsüz gurubu yoktur. Çuvaşçada, sınırlı bir damak uyumu, ve yine sınırlı bir dudak uyumu vardır. Şekil ve eklerin diziliş sırası bakımından da bazı önemli farklar görülmektedir.

2. Mogol Dili:[28]

Mogol Dili'nin en eski yazılı belgesi m. s. 1225'ten kalmış olan **Yesunke taşıdır.** En önemli belge **Manghol un Niuça Tobça'an (Yüan-ç' ao pi-şi)** 'Moğolların Gizli Tarihi' m. s. 1240, veya bazılarına göre biraz daha geç, yazılmıştır. hP'ags-pa yazılı Mogol belgeleri m. s. 1269'dan sonra görülür. En uzun belge **Altan Tobçi**, XIV. yy.'dan kalmadır. Oyrat yazılı belgelerinin en eskileri, m. s. 1648'den başlıyarak XVII. yy.a aittir.

Ortak Mogolca'dan çok az farklı olduğu düşünülen **Eski Mogolca**'nın XII.

yy.a kadar sürdüğü sanılıyor. **Eski Mogolca** kelime başı ünsüzleri *p (veya > *ϕ), t, k; b, d, g; m, n; c, ç; s, y ve kelime içi sonundaki ünsüzler, bunlarla birlikte η, l, r dir. ı varlığını, daha önceki ı > i dolayısı ile ancak k, g'nin komşuluğunda koruyabilmişti.[29] Bu devirde ı, i'den önce d, t yoktu. Bunların yerinde c, ç bulunuyordu. G'ler henüz süreklileşmediğinden, büzülme, derilme, diftonglaşmalar da yoktu. **Eski Mogolca**'nın ünlüleri, ı sınırlı olarak sekizdi: (a, e; ı, i; o, ö; u, ü) ve o, ö yalnız kökte görülüyordu. Bu devrede, fonemik uzunluk ve i etkisi olmaksızın damak, sınırlı bir şekilde dudak uyumu vardı. *p (veya > *ϕ) ve ünlü uzunluğu dışında **Eski Moğolca**'daki özelliklerin hepsi yazı dilinde saklanmıştır. XII. yy.dan XVI. yy.'a kadar süren **Orta Moğolca**'da, *p (veya > *ϕ)'den geliştiği düşünülen kelime başı h'ları ortaya çıkar. Artık ı > i tamamlanmış, kelime içinde G'ler süreklileşmiş, ve büzülmeler, ikinci dereceden uzunluklar yayılmış, devrenin sonunda kökteki e'ler daha sonraki yuvarlak ünlülerin etkisiyle ö'ye, i'ler, sınırlı bir şekilde, başka ünlülere dönmeğe başlamıştır.[30] (i çözülmesi). Günümüze kadar gelen **Yeni Mogolca'da** i çözülmesi, kök e'lerinin gerilek benzeşme ile ö, i'den önceki s'lerin ş olması, uyumların gelişmesi, kökte o, ö kuralının dudak çekerliği yolu ile daralması yaygınlaşmıştır.

Bugünkü Mogol Dilleri :

Santa, Monguor, Dagur, Mogol, Oyrat(bunun lehçesi **Kalmuk**) **Doğu Mogol**(Kendilerini **Mongol** diye adlandırırlar. Şive ve ağızları : **Halha, Ulan Tsab, Ordos, Çahar, Harçin, Cu Uda, Horçin, Urat**) ve **Buryat** (ağızları: **Aga, Alar, Barguzin, Bohan, Durbut Beise, Ehirit, Hori, Sartul, Tsongol, Unga).**[31]

Orta Mogolca'da kelime başında görülen h, Şera Yögur, San Çuan, Şirongol'da saklanmıştır. Santa'da f, Dagur'da (yalnız Tsitsikar ağzı) ve Monguor'da geniş ünlülerden sonra ve u<o'dan önce h, i'den önce ş, ünsüzlerden önce s, başka durumlarda f ile karşılanır. Öbürlerinde yok olmuştur. Ünlüler arası *p'den gelişen *β, **Orta Mogolca**'da γ ve ğ ile karışmıştı. Bu sonunculardan bazıları, bugünkü Mogol dillerinde b ve g olarak saklanmaktadır. b sesi, kelime başında Ordos ve Halha'da p, veya yarı ötümlü B olmuş, öbürlerinde korunmuş, ünlüler arasında Dagur'da u, w'ye gelişmiş, Monguorda bütünü ile kaybolarak büzülmelere ve ünlü uzunluklarına yol açmış öbürlerinde ise -w-'ye dönmüştür. Aynı ses, bazı şartlarda m ve g ile karşılanır. Aga, Tsongol ve Sartul dışında bütün Buryat ağızlarındaki ve Kalmukça'daki t'ler nefessiz (unaspirated'tir. Halha'nın Gobi'de konuşulan ağızlarında, Çahar ağızlarında ve Ordos'ta çok hecelilerde, kelime başındaki t'yi D karşılar. Başka Mogol dillerinde ise, t, nefesli (aspirated)'tir. Mogol dillerinde orijinal i'den önce t yoktur. d sesi, Tsongol ve Sartul dışındaki bütün Buryat ağızlarında, Kalmuk, Oyrat ve Mogol'da daima ötümlü , öbürlerinde ötümsüz veya yarı ötümlüdür. Dagur'da Gorlos, Yostu Mongol ağızlarında I'den önce d > r, bazı şartlarda Alar ve bazı batı Buryat ağızlarında d > h, Tsongol'da d > s. Aga ve Barguzin Buryat'ta d (i) > ş (i) olur. Mogol dillerinde orijinal i'den önce d bulunmaz. Kelime başında (ı'dan önce olmamak şartı ile) k'lar yalnız Mogol (Afganistan'da) saklanmış, Monguor, Ordos ve güney Halha'da bazan ötümlüleşerek g olmuş, aksi halde, bütün öbürlerinde olduğu gibi h'ya çevrilmiştir. Mogol dillerinde, kelime sonunda k

yoktur. Monguor, Ordos ve güney Halha'da bunlar g, geriye kalanlarda h'dır. ı'dan önce k, yalnız Mogol'da görülür. Dagur, Ordos ve Kalmuk'ta ı>i dolayısı ile k, Monguorda tş. Halha ve Bargu Buryat'ta h, Aga (ve eskiden Alar) Buryat'ta h, şimdiki Alar Buryatta ś, Bohan Buryat'ta ş ~ t' Ehirit ve Unga Buryatta t' değişmeleri vardır. Ünlüler arasında k, Mogol ve Kalmuk'ta her zaman, Dagur ve Monguor'da bazan g, Halha'da ya h ya da hh. Alar Buryat'ta ş, Bohan Buryat'ta ş ve t'. Ehirit Buryat'ta ise t' olur. i'den başka ünlülerden önce k, Mogol Kalmuk'ta her zaman, Monguor ve Ordos'ta bazan korunur. Aksi halde, bu sonuncularda g, batı Halha'da kh, geriye kalanlarda h olur. i'den önce k >ďj'yalnız Monguor'da görülüyor. **Orta Mogolca**'da kelime başında ve düz - dardan başka ünlülerden önce, bazan k ile karışık olarak kullanılan ġ, yine aynı şekilde yalnız Mogol'da bulunur. Monguor'da bazan h, bazan g, öbürlerinde daima g i'den önce Mogol'da ġ, Monguorda tş, Buryatta y, öbürlerinde g'dir. Kelime içinde bir ünsüzden sonra ve i'den önce Buryatta, bu ses öndeki ünsüzü palatalleştirerek y olur. g, Dagur ve Monguor'da bazan k, Buryatçada yalnız i'den önce y, öbürlerinde ise daima g'dir. ç, i'den başka ünlülerden önce, Dagur, Monguor, Mogol, Ordos, Çahar ve Uratta genellikle tş, Ordos'ta bazan dj, Monguor'da bazan ts (ve ts). Harçin'de tş, Ordos'ta bazan dj, Monguor'da bazan ts (ve tş). Harçin'de ts, Halha'da bazan ts, bazan dz Tsongol, Sartul, Kalmuk'ta her zaman ts, Aga Buryat'ta s (dişler arası s), öbür Buryat ağızlarında s, i'den önce Dagur'da bazan ş ve ş, Halha'da, Tsongol, Sartul ve bütün geriye kalanlarda ts, Aga Buryat ve öbür Buryat ağızlarında ş'dir. c sesi, i'den önce, Ehirit Buryat'ta y, Hori, Aga ve Alar Buryat'ta j, öbürlerinde dj, başka ünlülerden önce, Aga Buryat'ta z (dişler arası z), Dagur, Ordos, Urat ve Monguor'da dj, (bu sonuncusunda bazan ts), Harçin'de dz, Halha, Tsongol ve Sart Buryat'ta dz, geriye kalanlarda z ile karşılanmaktadır. s, kelime başında ve i'den başka bütün ünlülerden önce, Tsongol ve Sartul dışındaki Buryat ağızlarının hepsinde h, bu ikisi ile geriye kalan dillerde ş, kelime içinde l,r veya ötümsüz patlayıcılardan önce Monguor'da dz, Durbut Beise'de t, Tsongol ve Sartul dışındaki bütün Buryat ağızlarından, bu ikisi ile geriye kalanlarda s; i'den önce kelime başında, Monguor'da bazan, Mogol'da ön ünlülü kelimelerde s, geriye kalanlarla, başka şartlarda bu ikisinde ş, kelime sonunda ki ekinden önce Dagur'da r, Monguor'da ś, öbürlerinde ş; kelime içinde bir ünsüzden önce, veya kelime sonunda Dagur'da r, Durbut Beise'de t, Buryat'ta d veya t, öbürlerinde s'dir. Kelime başındaki y genellikle korunur. Fakat bazı şartlarda Dagur'da (Tsitsikar ağzı) ś, Monguor'da ş olur. Bazan Mogol'da hiçbir iz bırakmadan, Monguor ve Kalmuk'ta bir sonraki ünlüye i'ye değiştirerek kaybolur. 1 sesi, düzenli olarak bütün Mogol dillerinde bulunur. Bununla birlikte, Monguor'da yalnız ünlüler arasında değişmez. Buna karşı, başka yerde bazı şartlarda n, ŋ , m ve r, olur. Bazı durumlarda değişen m, n, ŋ, sesleri, bütün Mogol dillerinde bulunur. **Ortak Mogolca**'da orijinal ş ve z yoktur. Kelime sonu ünsüz gurupları da görülmez.

Mogol dillerinde, Mogol (Afganistan'da)'daki çok sınırlı ı, bir kenara bırakılırsa, 7 ünlü sistemi vardır. Bununla birlikte, bu ünlüler, bazıları düzenli ve bazıları düzensiz birtakım değişiklikler geçirir. Bundan başka, ünlü nitelik ve niceliklerinde de farklar bulunmaktadır. Mogol, Monguor, Dagur, ve Evenki'ye geçen Mogol kelimelerinde, normal ve uzun ünlü karşıtlığı 1959'dan bu yana anlaşılmıştır. Bundan başka, Monguor'da t, k, k, ç,'nin ötümlüleşmesi olayının bu seslerden önceki eski

uzunluklarla ilgili olduğu sonucuna varıldı.[32] Monguor'un bu özelliği Dagur'dakilerle uygunluk halindedir. O, ö'nün yalnız kökte bulunması kuralı, hâlâ bazı Mogol dillerinde saklanmaktadır. Mogol dillerinde farklı şekil ve derecelerde damak uyumu (i etkisiz) bulunmaktadır. Dudak uyumu da vardır. Ordos ve bütün iç Mogolistan ağızlarında, Halha ve Buryat'ta ayrıca dudak çekerliği gelişmiştir.

3. Tunguz Dili : [33]

Bu dil bilinen en eski yazılı belgeleri, artık ölmüş bulunan **Cuçen Dili**'ne aittir. Bunlardan ilki m. s. 1413, ikincisi 1433'ten kalmadır. Genel olarak, bu dildeki belgeler XV - XVI yy. dandır. Siyasi önemleri dolayısı ile, daha iyi bildiğimiz Mançu'lar yazılı edebiyatları olan bir Tunguz gurubudur. Mançu belgeleri 1599 ve 1632'de düzenlenen alfabe ile başlar. Bunlardan en eskileri XVII. yy.'a aittir. Mogollar'ın milli yazıları, Oyrat ve Mançu yazıları, Türk Uygur alfabesinden kaynaklanmışlardır.

Ana Tunguz Dili'nin özelliklerini tesbit edebilmek için gözden geçirilen diller **Güney Tunguz Kolu** (veya **Mançu kolu**). ve **Kuzey Tunguz Kolu** olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan birincisine **Mançu, Goldi** (veya **Nanay**) **Olça, Oroki, Udehe (Ude), Oroçi** ikincisine ise, **Negidal, Evenki (Tunguz) Lamut** (veya **Even**) ve **Solon** dilleri girer. Tunguz dillerinin tabakalaşmalarını belirten özellikler, kelime başı p ve bundan geliştiği ileri sürülen ünsüzler, kelime sonu G, kelime sonu i, kelime sonu n sesleri ve **Goldi** ile **Olça**'daki **-ita** ekinin öbürlerinde görülen farklı fonetik şekilleridir. **Ana Tunguz Dili**'nin kelime başı ünsüzleri *p, *t, *k; *b, *d, *g, *m, *n, *n', *s, *y kelime içi ve sonu ünsüzleri, bunlarla birlikte *n, *l, *r ünlüleri *a, ***ĕ**, *i, *o, *u'dur. Ana Tunguzcada fonemik uzunluk, sınırlı, bir ünlü uyumu ve dudak çekerliği vardı ve 'o' yalnız kökte bulunuyordu.

Olça, Nanay'daki kelime başı p'leri, Oroki'de p ve h, Evenki ve Lamut'ta h ve ø, Oroçi ve Udehe'de h̯, Negidal'da h ve h, Mançu'da f ve Solon'da ø dur. b, m, n hepsinde; öbürlerindeki t'ye karşı t ve ç, d'ye karşı, d ve c, yalnız Nanay ve Mançu'da s'ye karşı s ve ş, Solon ve Mançu'da, s, ş ve h Evenki'de, h ve ø Lamut'ta bulunur. Solon'daki s ve ş, Oroki'deki t ve ç, öbürlerinde ç; Evenki'deki d' ve c, Oroki'de d ve c, öbürlerinde c ile; Olça, Nanay, Mançu'daki ń ve n, öbürlerinde ń ile karşılanır. Kelime başı y'leri için, Olça ve Nanay'da y ve n, Lamut'ta ń, Evenki'de y, ń, c, l' bulunmaktadır. Evenki, Oroçi, Udehe, Oroki'deki kelime başı k'leri, Solon'da h̯, k, öbürlerinde ķ', k; Negidal, Oroçi, Udehe, Oroki ve Olça'daki kelime başı g'leri, Nanay'da ğ̊, g, ğ, öbürlerinde ise ğ ve g'dir. Yine kelime başında ve bütün Tunguz dillerinde tesbit edilen w; Lamut'ta n, Oroçi, Udehe, Oroki, Olça, Nanay ve Mançu'da hem l hem n olabilen l; Solon'da n, Evenki, Lamut, Negidal, Udehe'de ŋ ve n (bu sonuncusunda aynı zamanda ø, w) Olça ve Nanay'da n, ø, w, Mançu'da g, ø, w ile karşılanan ŋ; Olça ve Nanay'da h̯ ve s, Mançu'da ø, n (?) olan Lamut'tan başkasında, bu şartlar altında bulunmayan h̯, sırası ile b, n, g'nin, ancak belli fonetik durumlarda görülen şekilleridir. Sonuncusu h̯ ise, kaynağı bakımından şüphelidir.

Kelime içinde Negidal, Oroçi, Oroki, Olça, Nanay'da bulunan p'yi Lamut'ta b, Evenki'de p ve w, Udehe ve Mançu'da f, Solon'da w, g veya bir ünlü (= ø) karşılar. Kelime içindeki b, bazılarında w, bazılarında (özellikle Oroki, Olça, Nanay'da) ø, i'den başka bir ünlüden önceki t'ler bütün Tunguz dillerinde bulunur. Buna karşı,

Mançu'da i'den önceki t'ler ç olur, öbürlerinde ise saklanır. Aynı şartlarda d'ler bütün Tunguz dillerinde, fakat i'den önce yalnız Evenki'de görülür. Öbürlerinde d'ler c ile karşılanır. Kelime içindeki ķ k karşıtlığı yalnız Lamut ve Nanay'da bulunmaktadır. Öbürlerinde ise ḫ ve k, bazan ø vardır. Aynı yerde ġ, g için verilen değişik şekiller, bu konudaki yazılarda büyük farklar göstermektedir. Bazılarına göre g, ḫ, x, bazılarına göre ç, y, g, w, ø'dur. ç, Nanay ve Lamut'ta ts olur. c, s, y, m, n, ń hepsinde ortaktır. buna karşı ŋ yalnız Lamut, Oraki ve Mançu'da bulunur. Evenki Oroçi, Udehe'de ŋ ve ø, Olça ve Nanay'da ng ve ø, Solon'da ŋ veya g, Negidal'da ŋ ç ve ø ile karşılanır. l'ler birçok yerde r, r'ler ise Negidal'da y, Oroçi'de bazan, y bazan ø, Udehe'de bir ünlü veya ø, Olça ve Nanay'da hem y hem r, öbürlerinde ise r'dir.

Udehe, Oroki, Oroçi ve Mançu'da 5 (a, e, i, o, u), Evenki ve Olça'da 6 (a, ĕ, i, o, u,ü), Lamut, Negidal ve Nanay'da 6 (a,e,ĕ,i,o,u), Solon'da 7 (a, e, e, i, o, u, ŭ), ünlü bulunmaktadır. *ı>i ≈ i, e, ö =ù, ü = ŭ, i ile karşılanmaktadır. Ünlü uyumları farklı şekillerle hepsinde tesbit edilmiştir. a ve ô yalnız a, i, u ve bunların uzunları, â yalnız geniş düz ünlüler, i, u (ve bunların uzunları), o ise yalnız o, i, u (ve bunların uzunları) ile takip edilebilir. Geri kalan ünlülerde de, buna benzer sınırlamalar vardır. O, yalnız o'dan sonra, ô ise a, â, ô dışında, hepsinden sonra görülür. buna göre, Tunguz dillerinde, i'nin etkili olmadığı sınırlı bir damak ve dudak uyumu, ayrıca dudak çekerliği bulunuyor demektir.

4. Kore Dili: [34]

Kore Dili'nin en eski yazılı belgeleri 1443'ten başlıyarak XV. yy.'a aittir. Bunlar, daha çok, ufak parçalardır. Asıl belgeler, daha sonraki devrelerde görülür. Bu millî yazı ile yazılmış belgeler dışında, **Orta Korece** için Çin kaynaklarında **Çi-lin Lei-şi** (sun Mu tarafından 1103 - 1104'te düzenlenmiştir)'de 350 kadar Korece kelime bulunmaktadır. Kore Dili, Altay dillerinin üzerinde en az çalışılanıdır

Milad sıralarında Kore'de ve Mançurya'nın komşu bölgelerinde Altay asıllı olduğu sanılan iki dil gurubu vardı. Bunlardan kuzeydeki **Puye,** güneydeki ise **Han** (daha iyisi **Üç Han**) diye bilinir. Puye gurubunu teşkil eden birbirleri ile sıkıca ilgili dört dilden **Puye, Okce** ve **Ye**'nin konuşuldğu yerler, sonuncusu **Kogurye**'nin alanındaki aynı adı taşıyan, krallığın yönetiminde birleştiler. Bu sıralarda, güneyde **Silla ve Päkçe** krallıkları kuruldu. VII. yy.'da **Kogurye krallığı** bunlarla birleşti. Hakimiyet, başkenti **Kyengu**'da (güney - doğu Kore kıyısında) olan **Silla**'da idi. X. yüzyılda bu krallığın yerini, başkenti Käseng olan Korye aldı. Eski **Kogurye**'nin bazı özelliklerini taşıyan **Käseng ağzı,** sonra bütün Kore'nin dili oldu. Buna göre **Eski Korece** X - XI. yy.'a kadar sürer. Bundan sonraki devre, **Silla**'ya dayanan **Orta Korece**'dir ve XVI. yy. sonuna kadar gelir. **Yeni Korece** XVIII. yy.'da başlar. Eski Korece için güvenilir malzememiz yoktur. Bugünkü Korece'de altı ağız bölgesi bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi kuzeyde, biri ortada, ikisi güneyde, sonuncusu ise Çecudo adasında konuşulmaktadır.

Korecedeki kelime başı ünsüzleri k, t, p; ç; s; y; m, n'dir. Kelime içinde k, t, p (genellikle yarı ötümlü ve nefesli), ç, d (i'den önce c), g; n, l, r; w, y, h. Ünlüler a, o, u; e, i olup a'nın a ve > ɔ (gevşek, çok açık ve hafifçe yuvarlak) iki ve i'nin ĭ gibi bir şekli daha vardır. Korece'de kelimelerin son ünlüleri ile ek ünlüleri arasında za-

yıf bir uyum vardır. a, o ünlülerinden sonra, yalnız a, ai, o gelir; öbür ünlülerden sonra ise, yalnız e, ei, u bulunur.

5. Japon Dili: [35]

Japon Dili'nin en eski belgesi, ufak bir parça olan **Nihon şoki**'dir ve m. s. 712'de yazılmıştır. Bu bakımdan Tonyukuk'tan biraz daha eski, fakat onunla ölçülemiyecek kadar kısadır. Bundan sonra, en önemli belge olan **Manyôşû** gelir. Aslında 4516 şiirlik bir dergi olan bu belge m.s. 672 öncesi ile 732'ye kadar ki üç dönemi içine alıyordu. m.s. 771'den sonra, ve zamanının dil özellikleri ile, yeniden yazılmış olup son dönemden 32 şiir verir.[36] Şu halde, Japon dilinin - tarihi bilinen en eski yazılı belgeleri ile Türk dili yazılı belgeleri yaşıttır diyebiliriz. Altay dillerinin en eski yazılı belgeleri, bu iki dile aittir.

Asya kıtasına biri Kyûşû öbürü Ryûkyû adalar zinciri ile iki yoldan bağlı bulunan Japonya'nın en eski halkı m. ö. 4500-250 arasında yaşayan **Cômon Kültürü**'nü geliştirmişlerdir. Üç devresi olan ve ikincisi m.ö. 3700'den 1000'e kadar süren bu kültür, **Yayôi kültürü**'nü temsil eden ikinci bir gurubun gelip yerleşmesi ile silinmiştir. Antropoloji bakımından farklı olan bu iki guruptan ikincisi, bugünkü Japonlar'ın özelliklerini yüzde otuz nisbetinde temsil ediyordu. Yayôi Kültürü m.s. 300'e kadar devam etti. Milad sırasında Asya'dan yoğun bir Çinli ve Kore'li göçü oldu. Bunlar, ve Ryûkyû yolundan gelen Malaya - Polinezya grubu, yerli kültürlerle karışıp kayboldular. Daha sonraki **Yamato** halkı hem tarih hem de antropoloji yönünden Japonlar'ın gerçek atalarıdır. Yayôi kültürünü takibeden **Höyük** kültürü, kesinlikle bir Altay kültürüdür. Japonlar'dan ilk olarak m.s. 59 yılında Çin kaynaklarında bahsedilir. Bu dile ait ilk bilgi de yine Çin kaynaklarında tarihçi Çen Şu (m.s. 233 - 297)'nun **Wei çi** adlı eserinin 30. bölümünde yer alır. Buradaki kelimelerden okunup anlaşılabilenler ön veya erken Japoncayı temsil eder. 710'da Honşû'nun batısına ilk Japon başkenti **Nara** kuruldu. Burada, 710 - 794 arasında en eski Japon edebiyatı örnekleri meydana geldi. 794'te başkent, **Heian Kyô** 'barış kenti' denilen **Kyoto** oldu. **Eski Japonca (côko nihongo)**, **Nara** ve **Heian** dönemlerini içine alır ve 1192'de **Kamakura** şehrinin politika bakımından birden önem kazanması ile sona erer. IX. yy.'dan XII. yy. sonuna kadarki dönem, **Geç Eski Japonca**, 1192'den 1277'ye kadarki dönem **Erken Orta Japonca,** XIII. yy.'dan XVI. yy. sonuna kadar **Orta Japonca (çusei nihongo)** XVII. yy. başından 1868'e (Tokugawa dönemi) kadarki yıllar **Yeni Japonca (kinsei nihongo)** veya **Erken Modern Japonca** dönemidir. 1868'de İmparator Meici, **Edo**'yu (şimdiki Tokyo) başkent yaptı ve eski başkent Kyoto'yu terketti. 1868'den 1912'de imparatorun ölümüne kadarki yıllar, **Meici dönemi** diye bilinir.[37] Bugünkü Japon ağızları üç grupta toplanır. 1. Güney - batı ve Güney dallarına ayrılan Batı Grubu : **Aiçi, Gifu, Toyama, batı Honşû, Şikoku** ağızları (Kyoto ve Osaka bunların içinde yer alır), 2. Doğu ve Kuzey dallarına ayrılan Doğu Grubu (Tokyo ve Yokohama ağızları birinci dalda). 3. **Kyûşû** Grubu (**Tokeru** adalarına kadar).[38]

Eski Japonca'nın ünsüzleri: t, k; b, d, g; m, n; s (/ts/), z (/ dz/); r; y; ɸ , w olup bunlardan b, d, g; z; r kelime başında bulunmaz.[39] Kelime başındaki ünsüzlerden t, k, s ve ikinci hece başında görüldüklerinde d, g, z ve b olurlar. Fakat bu bir kural değildir.[40] Japoncada ünsüz grupları yoktur. Eski Japonca'da sekiz ünlü vardı (a, o, e, ë, ö; ı, u, i)[41] Bunlar, Nara döneminde gittikçe artan sınırlanmalara rağmen,

korundular.Heian öncesinde, o ile ö arasındaki farkın tek bir şarta (k'den sonra gelmek) bağlandığı altı ünlüye indiler. X. yy. başlarında, sekiz ünlü düzeni bugünkü 5 ünlüye kadar daraldı (a, o, e; u, i). Nara öncesi (belki Suiko dönemi) ünlülerinin a, o, e, ö; u, i, Suiko öncesi ünlülerinin a, o, ö; u, i olduğu ve ia > e, ai > ë, oi > ı, ui >ı değişmeleri ile arttığı, [42] Suiko öncesinden de önceki bir dönemde yalnız dört ünlülük bir düzenin (a, i; o, u) bulunduğu ayrıca ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, Japonca'nın sekiz ünlülük düzeninin târihi konusu, bir metod meselesidir. [43] Eski Japoncanın ünlüleri 1. a, o, u; 2, ö; 3. i: 4. e, ë, ı gruplarına ayrılır. Bunlardan ilk üç gruptakiler yalnız kök kelimelerde, sonuncular ise hiçbir kurala bağlı olmaksızın her yerde görülürler. Kök kelimelerle bunlara gelen eklerdeki ünlüler arasında uyum yoktu. [44] Böyle olmakla birlikte, e, ë, ı'nin gelişmelerinde yer tutan sesler göz önüne alınınca, zayıf bir ünlü uyumunun varlığı ortaya çıkar. İki heccli kök kelimelerde, o-a, o-u, a-o, u-o, a-a, o-o, ö-ö, olağan ünlü dizileridir. Buna karşı, a-ö çok az görülür ve ö-o, o-ö; ö-u, u-ö hiç yoktur.[45] O halde, Eski Japonca'da yalnız damak uyumu değil, sınırlı bir dudak uyumu ve dudak çekerliği de vardı.[46]

Altay Dili'nin Kuruluşu (Reconstruction):

Başka dil ailelerinde olduğu gibi, Altay dilleri ailesinde de **ana diller**'in (proto languages) özellerini tesbit edebilmek için **tarihi karşılaştırmalı dilbilgisi** metodu kullanılmıştır. Bu karşılaştırmalarda, **ses denkleşmeleri** (sound correspondences) akrabalığın ispatında en önemli ölçü (criterion) sayılır. Çünkü varlığı ispatlanan ses denkleşmeleri, olasılık (probability) kanunlarına göre, eğer yeter sayıda örnek bulunuyorsa, bütün raslantı şüphelerini ortadan kaldırır.[47] Bununla birlikte, ses denkleşmelerinin varlığı, tek başına, eski bir devrede ortak bir kaynaktan gelmiş olabilecek ödünçlemeleri bu ilginin dışında tutamaz. Bunun için, ses denkleşmelerinin ispatladığı ilginin, önce şekil (morphology), sonra söz dizimi (syntax), daha sonra da akrabalığı ileri sürülen dillerde eş anlamlı kelime gruplarında 'kavram' ortaklığı (conceptual semantics) ile desteklenmesi gerekir. Bunlardan en az ikisinde (birincisi ve ikincisinde) ortak kelimelere dayanmak mecburiyeti vardır. Ana Altay Dili'nin özelliklerini tesbitte, aynı ölçü ve güçte olmamakla birlikte bu dört alanda karşılaştırmalar yapılmıştır.[48]

1. Ana Altay Dili'nin Ses Özellikleri:

Teorinin kuruluşunda en büyük yeri olan şu ses denkleşmeleri adım - adım ve yıllar süren araştırmalar sonunda keşfedilmiştir:

Halaçça'da kelime başında h, Türk Dili'nin geriye kalan bütün lehçe ve şivelerinde ø : Mogol Dilinde h, x , f, ş, s, ø: Tunguz Dilinde p, h, x , f, ø: Kore Dilinde p, ph: Japon Dilinde p, φ ile karşılanır. Bu denkleşmelerdeki seslere kaynaklık etmiş olduğu düşünülen Ana Altayca ses *p'dir.[49]

Türk Dilinde r/: Mogol Dilinde r/: Tunguz Dilinde r/ (bazan y/): Kore Dilinde l/ : Japon Dilinde r/. Bu seslere dayanarak Ana Altayca için kurulan ses *r_1/.

Türk Dilinde z/ (Çuvaşçada r/): Mogol Dilinde r/: Tunguz Dilinde r/: Kore Dilinde l/: Japon Dilinde r/, t/ (bazan y/, ø). Bu seslere dayanarak Ana Altayca için kurulan ses *r_2/.[50]

Türk Dilinde l: Mogol Dilinde l/: Tunguz Dilinde l/: Kore Dilinde l/, ø: Japon Dilinde r/,ø: : Ana Altaycada *l_1/:

Türk Dilinde ş/ (Çuvaşçada l/): Mogol Dilinde l/ Tunguz Dilinde l/: Kore Dilinde lh/ (Orta Korecede lh/ (Orta Korecede lh/): Japon Dilinde s/ (i) : : Ana Altaycada *l_2/.[51]

Türk Dilinde kelime, başında y (Modern lehçe ve şivelerde: y, n, d', t', s,j, ć, ç, tś, dz, z) (Çuvaşçada ś) : Mogol Dilinde d, n, c, y: Tunguz dilinde d, n, ń, c, y: Kore Dilinde t, n, ç (Korecede ts), y: Japon Dilinde t, y (bazan ø). : : Ana Altaycada *d, *n, *ñ, *c, *y.[52]

Türk Dilinde kök ünlüsünden sonra d/ (Halaç ve Tuvacada d/, Yakutcada t/, Hakasçada z/, öbürlerinde y/) (Çuvaşçada r/): Mogol Dilinde d/ (i'den önce c/): Tunguz Dilinde d/ (i'den önce Mançu ve Goldide c/): Kore Dilinde l/: Japon Dilinde r/ (i'den sonra *y > ø) : : Ana Altaycada *d/.[53]

Türk Dilinde t (Çuvaşçada i'den önce ç) : Mogol Dilinde t (i'den önce ç): Tunguz Dilinde t (Mançuda i'den önce ç) : Kore Dilinde t (i'den önce ts): Japon Dilinde t (kelime başında bazan n) : : Ana Altaycada *t/.[54]

Türk Dilinde kelime başındaki y'nin öbür Altay dillerindeki karşılıkları yukarıda verilmekle birlikte, i'den önce görülen şu değişiklikler oldukça erken tesbit edilmiş önemli özelliklerdir:

Türk Dilinde y (Kelime başında yalnız Eski Batı Türkçesinde öbürkileri ile ilgili olarak d) : Mogol Dilinde d (i'den önce c): Tunguz Dilinde d (Mançu ve Goldide i'den önce c): Kore dilinde t (i'den önce ts): Japon Dilinde t, y (bazen y >ø : : Ana Altaycada *d/. [55]

Türk Dilinde y (Kelime başında yalnız Eski Batı Türkçesinde öbürkileri ile ilgili olarak ñ) (Kök veya taban sonunda Köktürkçede ñ/): Mogol Dilinde n (i) (yalnız kelime başında) : Tunguz Dilinde ñ (Mançuda yalnız yazıda ni): Kore Dilinde n, y (kelime başında): Japon Dilinde n, y (kelime başında) : : Ana Altaycada *ñ. [56]

Türk (Çuvaşça ile birlikte), Mogol, Tunguz, Kore, Japon dillerine ait, daha önceki sayfalarda verilen, ses özelliklerinin ortak kelimelere dayanarak yapılan karşılaştırılması sonunda, başka birçok ses denkleşmelerinin varlığı ortaya çıkarılmıştır. bu denkleşmeler yardımı ile, Ana Altay Dili için bu beş dilden elde edilen ünsüzleri şöylece toplayabiliriz:[57]

Bunlara, Ana Altaycadaki şu özellikler eklenebilir: Ana Altaycada kelime başında l, r ve ŋ yoktu. ünsüz grupları yalnız kelime içinde görülmekte idi. İki ünlü arasında daima bir, bazan iki ünsüz bulunuyordu ve é, o, ö, yalnız kök hecesinde yer alabiliyordu. Bu dilde, her ikisi de sınırlı olmak üzere, damak ve dudak uyumları vardı. dudak çekerliği ve ünsüz uyumu yoktu. Kelime kökleri biri * [(C) V (C)] öbürü, *[(C) VC (C) V] olmak üzere iki türlü idi. Çok heceli kelimeler, ünlü ve ünsüzlere ait sınırlamalarla [(C) V (C)]^n kuralına bağlı idi.

2. Ana Altay Dili'nin Şekil (morphology) Özellikleri:[58]

Ana Altaycada şekil birimleri olarak kökler ve ekler vardı. Bunlar, biri öbürünün yerine kullanılmıyan isim ve fiil (bu ikisi dışında da **particle**) gruplarına ayrılıyordu. Bir gruptan öbürüne geçebilmek için genişleme gerekli idi. Bunun için isimden fiil veya fiilden isim yapan eklere başvurulurdu. Bu dilde ön ek yoktu. Sıralanmada

her ekin özel bir yeri vardı, ve bu hiçbir zaman değişmiyordu. **Fiil kök veya tabanları aynı zamanda emir kipiydi.** Yalın hal için ek yoktu. Buna göre isim tabanları yalın hale denk düşmekte idi. **Fiil kipleri, fiilden isim yapan eklerle türetilmişlerdi.** Geründium ve isim fiiler (participium) için de durum aynı idi. Ana Altaycada kiplerin özellikle zaman bakımından biri - birleri ile ilgili olarak kullanılabilmesi fiil şekillerine büyük bir zenginlik vermekte idi. Sayı, teklik ve çokluk olmak üzere iki gruptu. Bunlardan yalnız ikinci gruptakiler için ekler bulunduğu hemen - hemen muhakkaktır. Ana Altaycada 'iyelik' ilgisi, özel eklerle ifâde ediliyordu. Sayı isimlerinden sonra çokluk, ayrıca belirtilmiyordu. 'Karşılaştırma' kavramı için 'ablative' eki kullanılıyordu.

Yapılan araştırmalar, değişik sıralarla, iki, üç, hatta bazan dört dilde ortak, yüze yakın ekin varlığını ortaya çıkarmışsa da, Ana Altay dilindeki şekilleri kesin olarak bilinen eklerin sayı, bunun üçte birinden bile azdır. Birinci gruptaki ekler için:

+ çAK, +çI, +çIK, +d, +DA, +KI, +lAr, +lIG, +msIG, +rU; -AçI, -ç, -G,+GA,.-GAçI, -GU, -I, -m, -mA, -n,.-r; +d-, +dA, +GA-, +KIr-, +A-, +lA-, +rA-, +rKA-[59], örnekleri verilebilir.

Ana Altayca için bulunanlar arasında en önemlileri düşüm ekleridir (case suffixes) : *+n (genetive, instrumental), *+I, *+g (accusative, * +A, * +gA (dative), *+dA, * +dU (l'ocative), * +rA (directive - locative), *+rU (lative), *+lI (prosecutive), *+dI (instrumental), *+ç, *+çA (equative).[60]

Bunların dışındakilere örnek olarak:

*+çI, *+kI, *+r; *-g, *-gA, *-m, *-n ve olumsuz fiil eki *-ma,-[61] gösterilebilir.

3. Ana Altay Dili'nin Söz Dizimi (Syntax): [62]

Ana Altaycada en küçük fiil cümlesi çekimli bir fiildir. Bu, emir cümlesinde sadece (ø ekli) fiil kök veya tabanından ibârettir. Cümlede öznenin yeri fiilden, belirtenin yeri belirtilenden, ikinci dereceden olan üyelerin yeri birincilerden önce gelir. Fiil, sonda yer alır. tamlamalarla isim cümleleri arasındaki fark üyelerin sırasına dayanır ve bir cümle meydana getirir (declarative sentence), Böyle bir cümlede koşaç kullanılması mecburiyeti yoktur. İsim ve sıfat arasında kesin bir sınır yoktur. Bu daha çok, bir sıra meselesidir. Ana altaycada cins (gender) farkı belirtilmez. Bu bakımdan cümlelerde cins farkı dolayısı ile değişiklik de yapılmaz. Tamlamalarda yalnız tamlanan çokluk eki alabilir. Bunlarda çokluk - teklik dengelemesi yapılmaz. **Cümleler, içindeki üyelerin ilgisi bakımından, gelişmekte olan fikirlerin akla geliş sırasına göre ifâdesi değil (cursive), tamamlanmış bir fikrin düzenli bir hierarchy halinde (complexive) sunuluşudur.** Bunlardan birinci tip, bir tesbih dizisine, ikinci tip, küçükleri daha büyüklerinin içine yerleştirilmiş, birçok kutuyu içine alan büyük bir kutuya benzetilebilir. Birincisinde, eskileri çıkarmadan tesbihe yeni taneler eklenebilir. İkincisinde ise, büyük kutuyu daha büyüğü ile değiştirmek ve ilâve edilen kutuyu veya kutuları yeniden ve iç - içe koyup en büyük kutuya doldurmak gerekir. Ana Altaycada ön takı (preposition) yoktur. Buna karşı son takılar (postposition) çok zengindir. Bununla birlikte, olumsuz emir kipleri için Çuvaşçada, Mogol ve Tunguz dillerinde 'olumsuzluk fiilleri'nden ayrı olarak bazı 'particle'lerin kullanıldığı hatırlanmalıdır. Bunlar,

eski bir düzenin izleri olabileceği gibi, Altay Dili dışında başka bir kaynaktan da gelmiş bulunabilir.

4. Ana Altay Dili'nin Kelimeleri (Vocabulary):

Altay dillerindeki ortak kelimelere dayanarak yapılan karşılaştırmalarda, bir yandan ses denkleşmeleri tesbit edilirken, öbür yandan, bu kelimelere kaynaklık etmiş olan Ana Altayca kelimeler de ortaya çıkarılmıştır. **Ortak kelimelerin üye dillere dağılış nisbetlerindeki ölçüsüzlük, Altay Dili Teorisinin en büyük meselisidir.** Türk ve Mogol dilleri arasında en yüksek olan bu nisbet, Mogol ve Tunguz arasındakilerle karşılaştırılırsa, Türk ve Tunguz'daki ortak kelimelerde birden - bire ve büyük ölçüde düşer. Teoriye karşı olanlara göre, bu, özellikle Türk Dilinden Mogol diline, önemli sayıda kelime ödünçlemesinden ileri gelmektedir;[63] ve, bugün Ana Altay Dili için ortak kelimelere göre tesbit edilen özellikler, aslında Türk dilinin eski bir devresinin özelliklerinden başka birşey olamaz (başka bir deyişle, açıkça ifade edilmemekle birlikte, Altay Dili ile Türk Dili aynı şeydir' denilmek isteniyor.) Tarihi devirlerde bile, bu diller arasında kelime alış - verişi olduğu bir vakıadır. Böyle olmakla birlikte, yalnız bu üç dilde, hatta Kore ve Japon dillerinde ortak, başka kelimelerin bulunduğu, Altay Dili Teorisi'nin sadece ortak kelimelere dayanarak kurulmadığı, ve en azından şimdilik, bu fikirleri destekleyecek yazılı kaynaklara sahip olmadığımız gerçeği de unutulmamalıdır.

Hem ses denkleşmelerine, hem de Ana Altaycanın kurulmuş kelimelerine örnek olmak üzere, şimdiye kadar yapılmış karşılaştırmalardan bazılarını aşağıda veriyorum. Ramstedt, Kore Dilinin Türk Dili gibi tek heceli köklere sahip olduğunu, buna karşı Mogol ve Tunguz dillerinde, bunlardan bazılarının iki heceli köklerle karşılandığını açıklamıştı (Einführung, s. 153 - 156). Miller, Japon ve Kore Dillerinde de beliren bu özelliğin üzerinde durmaksızın, Ana Altay kelimelerindeki kök sonu ünlülerini göstermiyor. Japoncadaki derin bilgisine rağmen, onun bu yolu seçmesinde bir sebep olmalıdır. [64] Bu yüzden, iki heceli köklerin son ünlülerini kere içine aldım. Maddelere yaptığım bazı eklemelerin kaynaklarını işaretlemekle birlikte, bunların benim olduğunu ayrıca belirtmedim. Bu karşılaştırmalar, çok kere, birden fazla bilgin tarafından yavaş - yavaş geliştirildiğinden, her katkının kime ait bulunduğunu açıkladım. Bunlardan (Poppe 1960) **Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen'**i, (Miller, 1971) **Japanese and the Other Altaic Languages**'i, (Ramstedt / Aalto, 1957) **Einführung in die altaische Sprachwissenschaft'**ı gösterir.

a. Alt. ***padak** : Halaç **hâdâk** 'ayak' (Doerfer, s. 290), ETk. **adak** (>, **ayak, azak, atah** id.) : Mo. **adag** 'son, bir nehrin dökülme yerindeki kollardan herbiri' (ayak kelimesi Türkçede bu anlamda da kullanılır) : Ma. **fatan** 'alt, taban' (< ***pa-tan** < * **patak**) (Poppe, **Language** c. 30, sayı 4, s. 572).

Alt. * **pür₂ (ü)** - Tk. **üz**- 'kesmek, aşındırarak koparmak' : Mo **ürü** 'oğmak sürüştürmek; eğelemek, törpülemek', OMo. hürü- 'bir okun ucunu bilemek': Ma. **furu**- 'ufalamak, küçük parçalar koparmak', **furuku** 'raspa, eğe, törpü': Ko. **phulda**- 'oğmak, sürüştürmek; ufalamak, törpülemek' (Poppe, **Language**, c. 30. sayı

4, s. 573).

Alt ***tatıga**- : : Tk. **tatgan**- 'dadanmak, bir şeye alışmak' (> **dadan**- id.) : Mo. **taçiya**- 'ihtirasla yanmak, bir şeyi özlemek, aramak' : Ma. **taçi**- 'çalışmak, öğrenmek', Lam **tatkat**- 'ehlileştirmek, bir hayvanı alıştırıp ısındırmak', **tatiğâ**- 'ehlileştirmek, alıştırmak, âdet edindirmek' (Poppe, 1956 'The Mongolian Affricates *č and * ǯ ' CAJ 2, 204 - 215, s. 206) : J. **tadun**- 'incelemek, araştırmak, çalışmak', **taduki** 'alışmış olmak, bir şeyi yapar olmak' (Miller, 1971, s. 99).

Alt. ***tıgırak** : : Tk. **tıgrak** 'hareketli, çevik, kıvrak, güçlü' : Mo. **çigirag** 'kalın, yorgun, kunt' (Poppe, 1956, s. 206; 1960, s. 15) : J. **tikara** 'güç, kuvvet' (Miller, 1971, s. 99).

Alt. ***topık** : : Tk. **topık** 'topuk' (ağızlarda 'dirsek' yerine de kullanılır) : Mo. **toyig** 'diz kapağı', Ma. **tobgiya** 'diz' (Poppe, 1960, s. 14).

Alt ***kâr₂** (ı) : : Tk **kâz** 'kaz', Çuv. **hur** id. : Ma **garu** 'kugu' Ev. **gâre** id. : Ko. **kari** 'yaban kazı, kuğu' (Poppe, 1972, 'A New Symposium on the Altaic Theory' CAJ, c. XVI, no. 1, s. 36 - 58, s. 51) : J. **kari** 'yaban kazı' (**an Unabridged Japanese English Dictionary,** Capt. F. Brinkley, Sanseido, 1896, s. 590).

Alt. ***kar₂ (u)** - : : Tk. **kaz**- 'kazmak', Cuv. **hir**- id. : Mo. **karu**- id. 'kazımak, kaşımak, tırnakla yırtmak; kazıyarak temizlemek' (Poppe, 1960, s. 17) : J. **kaku**- < ***karku**- 'tırnakla veya başka bir şeyle kazımak, çizmek; çizerek, kazıyarak yazmak' (Martin, 1966, 'Lexical Evidence Relating Korean to Japanese', **Language,** 42, s. 185 - 251, s. 240, ≠ 189) (Miller, 1971, s. 149).

Alt. ***kol₂ (ı)**- : : Tk. kos- 'birini veya bir şeyi kendi cinsinden başka birinin veya bir şeyin yanına koymak, birini bir başkasına eş olarak vermek', koş 'çift', **koş** 'çift', **koşa** id. : Mo. **kolidlka**- 'iki şeyi biri - birine karıştırmak, bir şeyi bir başka şeye katmak', **kolba**- 'birletirmek, birbirine bağlamak' (Ramstedt / Aalto, 1957, s. 109) : J. **kos**-u- 'birinin arkasından gelmek, biriyle birlikte, fakat onun arkasında gitmek' (Miller, 1971, s. 119).

Alt. ***kut (u)** : : Tk. **kut.** 'talih', Mo. **kutug** 'talih, kudsiyet' : Ev. kutu 'talih', Ma. **huturi** 'kudsiyet': Ko. **kut** 'sihir, büyü' (Poppe, 1960, s. 18).

Alt. ***köp (e)**- : : Hakas, Oyrat **köp**- 'kabarmak, şişmek, genişlemek, büyümek', **köpük, köpik** 'köpük' : Mo. **köge**- 'şişmek, kabarmak, büyümek, genişlemek; köpürmek' : Ev. **kepe**- id. Ma. **kubsuhun** 'şişmiş, şişkin, kalın, geniş': Ko. **kephum** 'köpük' (Poppe, 1960, 19).

Alt. * **çak(ı)** -: : Tk. **çak**- 'ani olarak ateş çıkmak veya çıkarmak', Yak. **Sah**- id.: Mo. **çaki** id (Poppe, 1960, s. 26): J. **tak**- 'yakmak' (Miller, 1971, s. 99).

Alt. ***çig** : : Tk. **çig, çık** 'rutubet, çiğ' : Mo. **çigig** 'rutûbet, ısılaklık' (Poppe, 1956, s. 208) : Ko. **tsets** < **tsek** 'ıslanmak', krş. 'ıslak, rutûbetli olmak' : J. **tuk-e**- 'suya batırmak, ıslatmak, suya daldırmak', AKJ ***tsuk**- id. (Martin, 1964, s. 230, ≠ 60) (Miller, 1971, s. 98).

Alt. ***çim**- : : Tk. **çimtük** 'çimdik', **çimdik < çimdük** id. : Mo. **çimçi**- <

***çimti-** 'çimdiklemek' : Ko. **tsu / p-** 'tutup almak': J. **tum-** 'bir şeyi tutup almak', **tumam-** 'çimdiklemek', AKJ. ***tsump-** id. (Martin, 1967; s. 238, ≠ 164) (Miller, 1971, s. 98).

Alt. ***bıdık** : : ETk. **bıdık** 'bıyık', Yak. **bıtık** 'sakal veya bıyık teli' : Mo. **bucigir** < ***budıgır** 'kıvırcık saç, lüle; saç buklesi' : Lam. **boduruka** id. (Poppe. 1960, s. 21, 53).

Alt. ***bod (a)** : : ETk. **bod** (> boy), Hakas **pos** 'vücut, gövde; yükseklik', Oyr. **boy** 'kendi, öz' : Mo. **boda** 'madde, gövde, bir şeyin özü, esası', Hal. **bod** 'gerçek varlık' : Ev. **bodo** 'hayat, geçim' (Poppe, 1960, s. 21).

Alt. ***daga-**: :Tk. **yagu-** 'yaklaşmak', **yaguk, yakın** 'yakın', yaklaş- 'yakına gelmek': Mo. **daga-** 'takib etmek, sürmek' (av. hk.): Ev. **daga** 'yakın, yanında' (Poppe, 1960, 22): J. **tagai** (ni) 'birlikte, yanında, karşılıklı olarak' (Miller, 1971, s. 85).

Alt ***dal$_2$ (ı)-** : : Tk. **yaş-ur** 'saklamak, gizlemek, örtmek' **yaş-mak** 'yaşmak, ince yüz örtüsü' : Mo. **dalda** 'gizli, kuytu, saklı, korunaklı': Ma. **dali-** 'gizlemek, saklamak, örtmek' (Poppe, 1956, s. 210) : J. **yasiro** 'yerli ilahlara tapınmak için etrafı çit veya duvarla çevrilen yer, sonraki devirlerde böyle yerlere tapınaklar kurulmuştur.' (Miller, 1971, s. 86).

Alt. ***dırg (a)-** : : Tk. **yır** 'şarkı'. Tatar **yıraw** 'şarkıcı', Kaz. **cır** 'şarkı' : Mo. **cirga-** 'mesut olmak, neşeli olmak': Ko. **tsiike** / p - 'zevk almak, eğlenmek' : J. **yaraka-b** 'eğlenmek, neşelenmek, sevinmek' (Miller, 1967, 287), AKJ **yarakeb** id. (Martin, 1967, s. 231, ≠ 77) (Miller, 1971, s. 99).

Alt. ***dulı**,: : ETk. **yılıg** 'ılık' : Mo. **dulaɣan**<***duliɣan** id.: Ev. **dul-** 'ısıtmak', **dulil-** 'ısınmak' (Poppe, 1960, s. 23) : s. **yu** 'sıcak (su)', (Miller, 1971, s. 85).

Alt. ***dür$_2$ (i)** : : Tk. **yüz** 'yüz, çehre' : Mo. **düri** 'şekil, görünüş, çehre' : Ma., Gol., **durun** id. (Poppe, 1960, s. 23, 111) : EJ. ***yuro** > ***yiro** > **irö** 'çehre, görünüş (yüz hk.)' (Murayama, 1962, Miller, 1967, s. 70 - 73) (Miller, 1971, s. 85).

Alt. ***cab (ı)** : : Mo. **cabi** 'çizme' : Ma. **caya** < ***cawi** 'ak kayın kabuğundan yapılmış dolak şeklinde çizme', Ev. **caw** id. (Poppe, 1960, s. 28) : J. **tabi** 'kumaştan yapılma dolak gibi ayakkabı, çizme' (Miller, 1971, s. 85).

Alt ***cur** : : Ev. **cur** 'iki', Ma, **curu** 'çift', **cuwe** 'iki' (Poppe, 1960, 28) : OKo. **tulh** 'iki', Ko. **tul** 'iki' : EJ **ture** 'eş, birinin veya bir şeyin yanında bulunan aynı cinsten başka bir şey (Martin, 1966, s. 245, ≠ 247), J. **tsure** 'iki (Miller, 1971, 84).

Alt. ***cük** : : Tk. **yük** 'denk, paket, sandık, vb. gibi taşınacak eşya, ağırlık': Mo. **cüge** - 'taşımak, götürmek' : Ev. **cugû** - 'taşımak (kızakla)', Lam. **cugût** - 'taşımak, çekmek; yüklemek', Ev. **cûgûwün** 'nakliye, taşıyıcı, yükçü' (Poppe, 1960, s. 28, 111) . : EJ. **yuki** (> **yugi, yuge**) 'sadak, okdan, ok kabı' (Miller, 1971, 84).

Alt ***gar** : : **Tk. karı** 'kolun ön kısmı', **karış** 'karış': Mo. **gar** < ***gâr** 'el, kol': Ma. **gala** < ***gâra,** Gol. Ol., Oro. **ŋala,** sol. **ŋâla** id. Neg. **ŋâla** Ev. **ŋâle,** Lam. **ŋâl** 'el' (Poppe, 196, s. 24).

Alt. ***meŋgü** : : Tk. **beŋgü** (> **beŋgi**) 'ebedî' : Mo. **möŋke** id.Ko. **mango** 'ebediyet' (Poppe, 1960, s. 35).

Alt. ***mur (ı)-** : : **Tk. bur** - 'zorla mihveri etrafında çevirip döndürmek' : mo. **murui** 'burulmuş, kıvrılmış, eğrilmiş': Ma. **murihan** < **muruiγan** 'eğme, bükme', **muri** - 'burulmak, kıvrılmak', Ev. **murûkê** - 'dönmek, etrafını dolaşmak' : EKo. **moroni** 'dirsek, dirsek gibi bükülüp dönme' (Poppe, 1960, s. 36).

Alt. ***neme** : : Tk. **yeme** 'yine, tekrar' : Mo. **neme** - 'eklemek, arttırmak' : Ev. **nemesin** - 'yamamak, eklemek': Ko. **nem** - 'birşey bakımından birine üstün olmak' (Poppe, 1960, s. 38).

Alt. ***ñar₂** : : ETk. **yaz** 'ilkbahar', EBTk. ***ñar** > Mac. **nyár,** Çuv, **śur** id. : Mo. **niray** < ***naray** 'yeni doğmuş, taze' : Ma. **ñarhun (niyarhun** yazılır) 'yeni, taze, yeşil' : Ko. **nyerim** 'yaz' (Poppe, 1960, s. 81).

Alt. ***nal₂** : : ETk. **yaş** 'tâze, yeşil, genç, yaşanılan yıl sayısı': Mo. **nilka** 'genç, küçük, tâze, henüz aklı yetmemiş', **nilayun** < ***ńalawun** 'çiğ' : Gol. **nealun / nalun** 'tâze, çiğ, pişmemiş': Ko. **nalkĕt** 'çiğ, pişmemiş' (Poppe, 1960, 39).

Alt. ***yada-** : : ETk. **yadag** 'yaya', Çuv. **śuran** < ***yadagın** 'yayan, yaya olarak' : Mo. **yada** -'kudreti olamak, ihtiyaç içinde olmak, sıkıntı çekmek', **yadagu** 'fakir, zayıf talisiz vb.' (Poppe, 1960, s. 32).

Allt. ***sıruk** : : ETk. **sıruk** 'sırık, uzun değnek' : Mo. **şirug** 'direk, sırık, uzun değnek' : Ma. **şuruku** 'uzun değnek, sırık', Ev. **sirikĕkĕn**, Gol. **serân** id. : Ko. **sirĕn** id (Poppe, 19660, 30).

Alt. ***sil₂** : : Tk. **şış, şiş** 'kebap şiş', şişlik 'kebaplık et' : Tung. **sila** - 'şişte kızarmak', **silawûn** 'şiş' (Ramstedt / Aalto, 1957, s. 108) : OKo. sô ɔlh 'et (yiyecek olarak)' : EJ. **sisi** id. AKJ *sɔyas (Miller, 1971, s. 119).

Alt. ***ar₂ (u)** : : ETk. **azu** 'yoksa, yahut' : J. **arui** id. (Miller, 1971, s. 147).

Alt. ***ér** : : Tk. **ér** 'erken', Tkm. **īr** < ***ēr,** Çuv. **ir** < **er** id., OTk. **erte** id. : Mo. **erte** 'erken' : Ev. **erde** id. < Yakut < Mo. (Poppe, 1960, s. 106) : J. **ariake** 'şafak, gün doğduğu zaman' (Miller, 1971, s. 153).

Alt ***il₂** (e) : : Tk. **ış, iş** 'meşgale, çalışma' : Mo. **uile** id. : Ma. **weile** id. (Ramstedt / Aalto, 1957, s. 109) : J. i/₂ **saru** 'balık tutmak' (Miller, 1971, s. 121).

Alt. ***ör₂** : : ETk. **öz** 'kendi' OTk. **öz** 'kendi, iç, orta vb.', Çuv. **var** < ***ör** 'orta, iç' : Mo. **öre** 'iç, yürek damarı': Ev. **ur** 'hayvan midesi; işkembe', Lam. **ur** 'mide, karın, işkembe' (Poppe, 1960, s. 109) ; J. **ore** 'kendim, ben (kaba)' (Miller, 1971, s. 147).

b. Ana Altay Dilindeki şahıs zamirleri, teklik için bir yalın halde, öbürü, eklerden önce kullanılan iki şekil gösterir. Bunlar, Altay dillerinin dördünde bulunmaktadır. Çoklukta ise, ortakık aynı derecede açık değildir.

Alt. 1. ş.t. ***bi *men** + : : ETk, **ben/men** . bin , Çuv. **epě/man.** + : Mo. **bi/minu** (genetive) : Ma. **bi/min** + : EJ. **mı/wanu.**

Alt. 2. ş. t. ***si/*sen** + : : ETk. **sen/sen** + , **sin** +, Çuv. **esě/san** + : Mo. ***ti çi/çinu** (genetive) : Ma. **si/sin** + : EJ. **si/söne.**

Alt. 3. ş. t. ***i/*en** + : : ETk. **ol/an** + Çuv. **val/un** + : Mo. **i/inu** (genetive) : Ma.

i/in + : EJ. **a^n/r** +, **o^n/r** +, **onör-e.**

Alt. 1. ş. ç. ***bir$_2$** : : ETk. **biz,** Çuv. **epir/pir** + : Mo. (inclusive) **bida/bidan** + : Ma. **muse** : EJ. (inclusive) **wa/wan-u** (exclusive) **mar-ö, war-ö.**

Alt. 2. ş. ç. ***sir$_2$** : : ETk. **siz** Çuv. **esir/sir:** Mo. **ta/tan** + : Ma. **suwe/suwen** + : EJ. **ta/tar-e.**

Alt. 3.ş.ç. ***ir** : : . ETk. **alar**, Çuv. **vě**+ / **vě** + : Mo. **a/an**+ (Kotwicz, 1936, Les Pronoms dans les langues altaiques, Poppe, 1965, **Introduction to Altaic linguistics,** Miller, 1971, s. 157).

Ana Altay Dilindeki sorgu zamiri ***ya** 'ne?' ile ilgili olarak, Eski Türkçe **ne/nen** + (yalnız **nençe**'de) ile Eski Japonca **nani** 'ne?' karşılaştırılmıştır. (Miller, 1971, s. 185).

c. Ana Altay Dilindeki sayı adlarından bazıları Altay dillerinde, gruplar halinde izlenebiliyor. Bunlar (Miller'e göre, 1971, s. 220 - 221):

At. ***bir '1'** : : ETk, **bir:** Ana Kore - Japon ***pil** + ɔ +, OKo. **pil** + **os,** EJ. **ito.**

Alt. ***dir '2'** : : Ana Mo. ***cir** + : Ana Tunguz **cor** : Ana - Kore - Japon ***tur** OKo. **tul**, EJ. **huta** +.

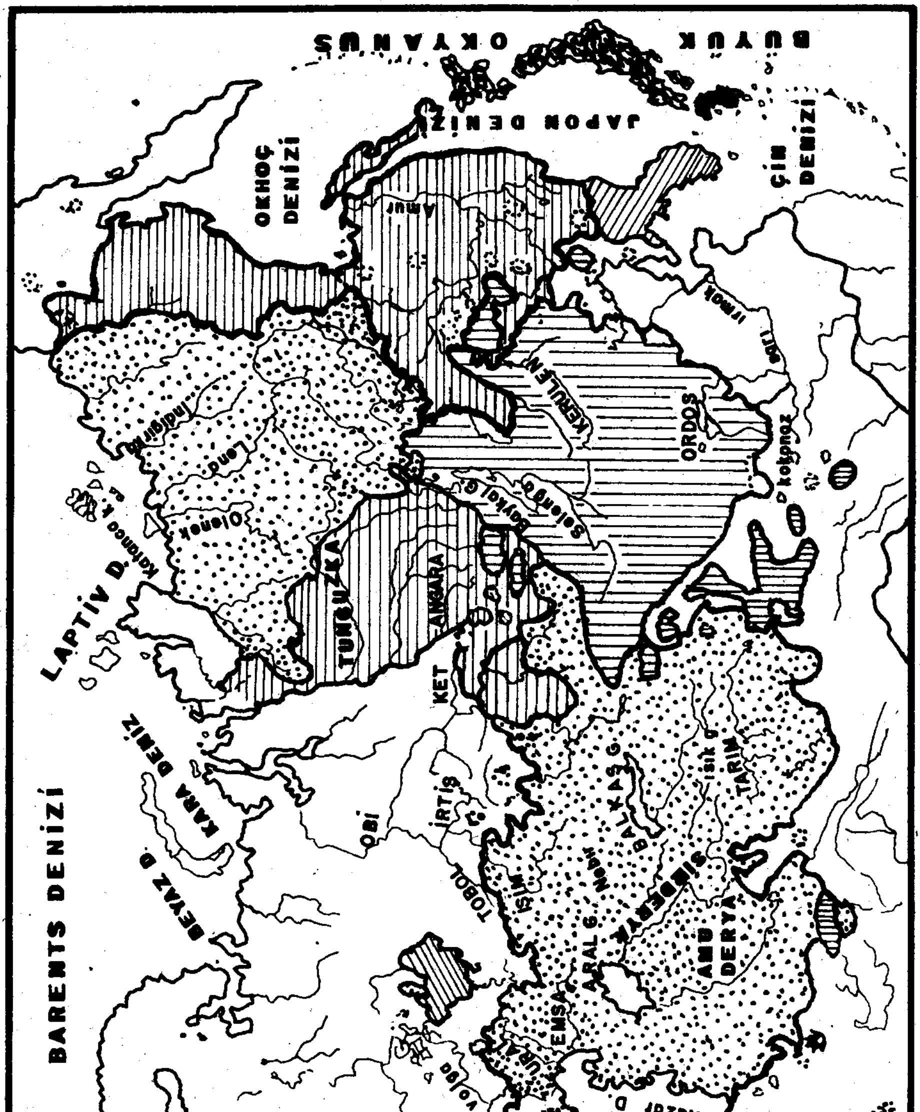
Alt. ***dör '4'** : : ETk. **(tört)** : Ana Mogol ***dör** : Ana Tunguz : ***du** + : EJ. yö.

Ana Altay ve Altay Dillerinin İlgi Düzeni (Hierarchy):

Ana Altay Dilinin özelliklerini tesbit için yapılan çalışmalarla (çalışmalar birinci yönü), bu dilden doğan üye dillerin tabakalanma ve dallanış şeklini tesbit için yapılan çalışmalar (çalışmaların ikinci yönü) eşit hızla gelişmemiştir. Bunlardan birincisi, Ana Altay Dilinden indiği tasarlanan üye dillerin kendi disiplinlerindeki araştırmaların sonuçlarına dayanmak zorunda idi. Bu ise, ağır ilerleyen ve özen isteyen bir çalışma konusuydu. 'Altay Dil Ailesi' fikri etrafında çalışanlar, bu araştırmaların sonuçlarını bekliyememişlerdir. Bu bakımdan, tasarlanan üye dillerin sayıları, zamanla genişleyip daralarak değişmiş, ancak Castrén'le sınırlanabilmiştir. Yalnız Ana Altay Dili'nin özellikleri ile, üye dillere ait özelliklerin karşılaştırılmasından elde edilebilecek 'ilgi düzeni şeması' bu bakımdan ister istemez daha az malzeme ile yetinmek durumunda idi. Gelişme hızlarındaki bu dengesizliğin sonuçları, şimdiye kadar yapılan şemalarda kendilerini açıkça gösterir. Bu noktayı aydınlatmak için - Türk, Mogol, Tunguz dilleri kesik çizgili çerçeve içine alınmış- şu beş şemayı veriyoruz:

Şemalardan birincisi (Şekil 5.) Profesör Poppe'nin verdiği, Ramstedt'in bu konudaki düşüncelerini açıklayan bilgiye dayanır. Buna göre, Ramstedt, yalnız bir kere 'Türk - Mogol Dil Birliği'nden bahsetmişse de, bununla Ana Türk - Mogol'u mu, yoksa Ana Altay'ı mı kasdettiği belli değildir.[65] Eğer, bunlardan birincisi doğru ise, o zaman Vladimirtsov'un şeması (Şekil 6) Ramstedt'in fikirlerini temsil ediyor demektir. Üçüncü şema (Şekil 7) Profesor Poppe'ye aittir. Dördünce şema (Şekil 8), J. Street tarafından, **Vergleichende Grammatik der altaischen**

ALTAY DİLLERİ

ŞEKİL : I

ALTAY DİLLERİNİN KELİME BAŞI ÜNSÜZLERİ

ANA ALTAY	*p	*t	*k	*b	*d	*g	*ç	*c	*s	*y	*m	*n	*ñ
TÜRK	ø h	t	k ḳ	b	y	k ḳ	ç	y	s	y	b	y	y
ÇUVAŞ		ç̦	ḫ	p	ś	ḫ	ś	ś	ş	ś		ś	ś
MOĞOL	f h ḫ́		ḳ	b	d c	g ǵ	d	c		y ø		n	n(i)
TUNGUZ						ǵ ŋ			h		ñ		ñ
KORE	p pʰ	ts		p	t ts	k	ts	ts					y
JAPON	φ	n		w m	y		t	y		ø			

ÇUVAŞ (yalnız ötümsüz), MOĞOL, TUNGUZ'DA alveolar (t, d, n, s) I alveo-palatal (ç, c, ñ, ş) I

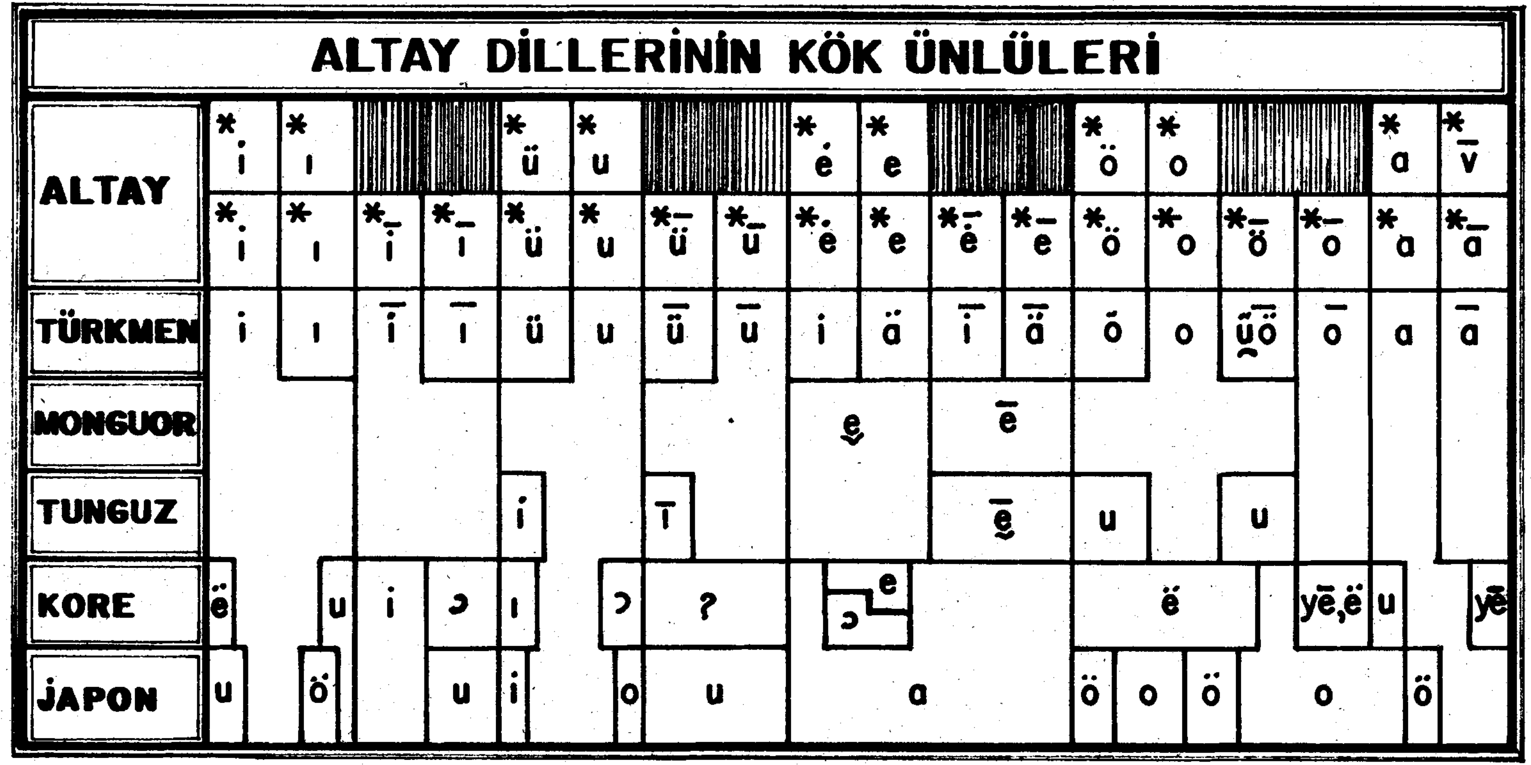
ŞEKİL : 2

ALTAY DİLLERİNİN KÖK ÜNLÜSÜNDEN SONRA GELEN ÜNSÜZLERİ

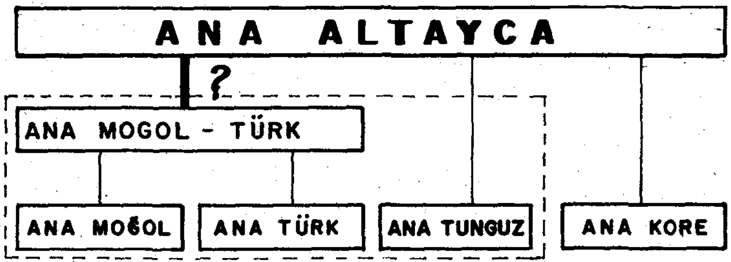
ANA ALTAY	*p	*t	*k	*b	*d	*ǥ	*ç	*č	*s	*y	*l₁	*l₂	*r₁	*r₂	*m	*n	*ñ	*ŋ
TÜRK	p	t	k, ḳ	b	d	ǥ, ǧ	ç	y	s	y	l	ş	r	z	m	n	ñ	ŋ
ÇUVAŞ		ç	ø, G, ḫ	v	r	v, ø	ś		ş								y	
MOĞOL	b, w, ɣ, y		ǥ, ǥ̃	b, w, Ğ	d, c	ǥ	ç, ś	c		ɣ					ɣ		n	ɣ
TUNGUZ	f, ø			ø		ḫ									ñ		ñ	ŋǥ
KORE	p, w	ts̯	ts̯h	p	l	k	–		–	ø	ø	lh	l		p, w		y	
JAPON	b, ø			b, m, ø	r	φ	t		s		r	s(l)	r	t		r		–

ÇUVAŞ (yalnız ötümsüz), MOĞOL, TUNGUZ'DA alveolar (t, d, n, s) I ⟶ alveo-palatal (ç, c, ñ, ş) I

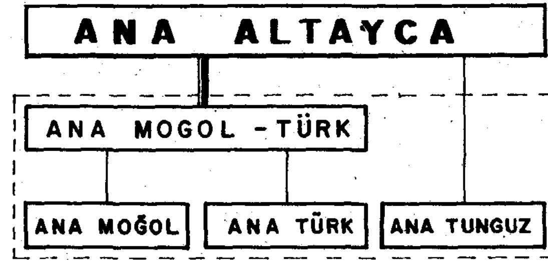
ŞEKİL : 3

ALTAY DİLLERİNİN KÖK ÜNLÜLERİ
ALTAY
*i *ı *ü *u *é *e *ö *o *a *v̄
*i *ı *ī *ī *ü *u *ǖ *ū *é *e *ē *ē *ö *o *ȫ *ō *a *ā
TÜRKMEN
i ı ī ī ü u ǖ ū i ä ī ǟ ö o ǖö ō a ā
MONGUOR
ẹ ē
TUNGUZ
i ī ē u u
KORE
ë u i ɔ ı ɔ ? e ɔ ë yē,ë u yē
JAPON
u ö u i o u a ö o ö o ö

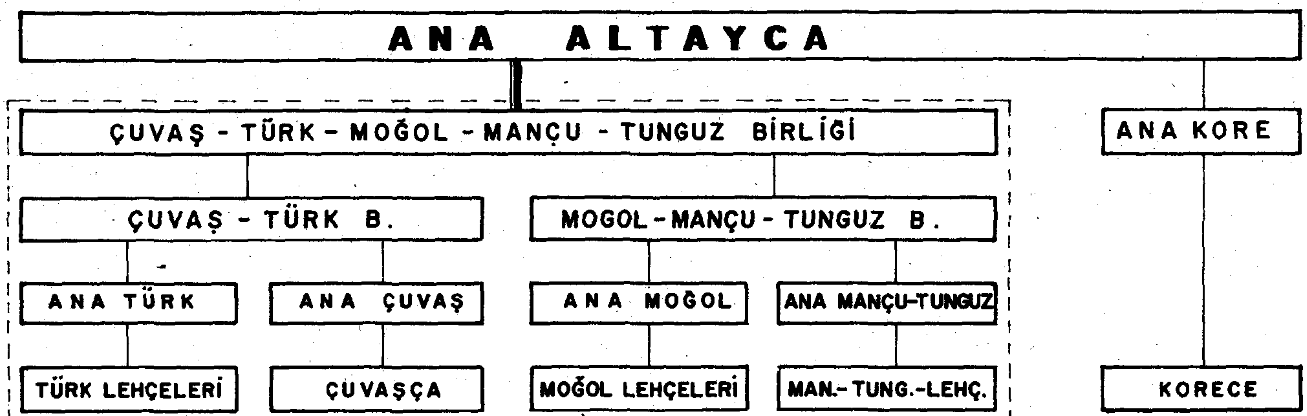
ŞEKİL : 4

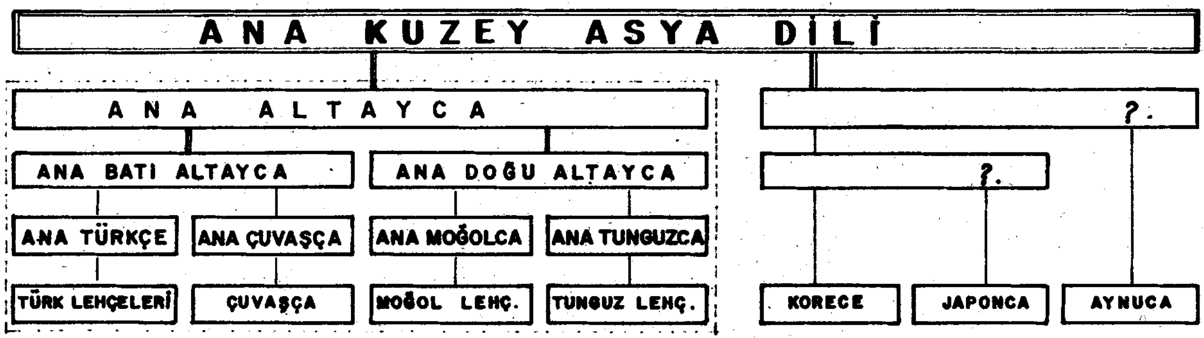
ŞEKİL : 5 (RAMSTEDT)

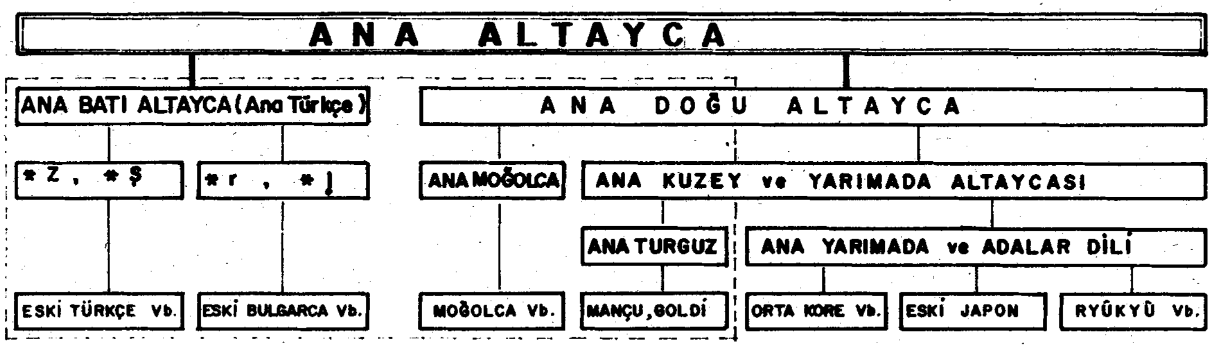
ŞEKİL : 6 (VLADİMİRTSOV)

ŞEKİL : 7 (POPPE)

ŞEKİL : 8 (STREET)

ŞEKİL : 9 (MİLLER)

Sprachwissenschaft'in tanıtılması sırasında verilmiştir.[66] (Ben bu şemayı - karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacı ile - esaslarını bozmaksızın, öbürkülerle aynı şekle soktum). Sonuncu şema (Şekil 9) Miller'in **Japanese and the Other Altaic Languages**, Chicago, 1971 adlı eserindedir (s. 44).

İlk dört şemada, bu üç dil için tasarlanan tabakalanmada (hierarchy) en önemli fark, ilk ikisinde Yalnız Türk ve Mogol için ortak bir 'ana devir' düşünüldüğü halde, üçüncüsünde (Şekil 7) Türk - Çuvaş için bir, Mogol - Tunguz için başka bir ortak devre tasarlanarak, sonra bu iki ortak devre için, ikinci bir ortak devre düşünülmesidir. Bu şekilde, Türk - Çuvaş birliği **Ön Türkçe** (Pre Turkic) devresi olarak gösterilmektedir. Türk, Çuvaş, Mogol, Tunguz dillerinin bu durumu, adlandırma farklı olmakla birlikte, dördüncü şemada (Şekil 8) değişmez. Ancak, üçüncüde, Altaycadan - öbürlerinden ayrı bir şekilde - bağımsız bir kol olarak inen Koreçe, dördüncü şemada, sorgu işareti ile Japoncaya bağlanmış, sonra bu kol, öbür kolunu Ana Altayca'nın teşkil ettiği, bir başka dile iliştirilmiştir. (**Ana Altayca**'nın da kaynağı diye düşünülen bu dilin, şemadaki adı **Proto North Asiatic 'Ana Kuzey Asya'**dır), Street, ikinci kola, yine sorgu işareti ile, **Kore - Japon** birliğinden daha eski bir devrede, bir de **Aynu** dilini eklemektedir.

Vladimirtsov, şemasında Kore diline yer vermemiştir. Sonuncu şema, ötekilerinden çok farklıdır. Bunda, **Ana Türk Dili, Ana Altayca**'dan, öbürleri için tasarlanan bir ortak devrenin teşkil ettiği ikinci kolun yanında, ilk ayrılan dil olarak yer alır. Burada, **Ön Türkçe** yerine, **Ana Türkçe (Proto Turkish)** adı kullanılmıştır. bundan sonraki tabakada **Ana Mogol Dili,** daha sonrakinde **Ana Tunguz Dili,** daha sonrakinde ise, **Kore, Japon, Ryûkyû** ayrılmışlardır. Şemada, **Aynu** diline yer verilmemiştir. Miller'in, eserlerinde açıkça beliren ve başkalarının da övgüsünü kazanan,[67] Japon Dili, Kore Dili, genel dilbilgisi, ve Altay Dili alanlarındaki sağlam bilgi, bu sonuncu şemaya özel bir değer vermemizi gerektirir. Miller, Altay Dillerinin tabakalanma ve dallanması (hierarchy) için - yalnız bilgiye dayanan kanaatlerine göre değil, birtakım ölçülere (criteria) ve metodlara göre - ileri sürdüğü bu düzenin esaslarını, ayrıntılarına inmeden açıklamaktadır (s. 43 ve devamı). Bundan, Altay Dillerinin ses ve şekil özellikleri arasında, ayıraç niteliğinde olanların (distinctive features) grup halinde birleşenleri ile (cognates), bu gruplara uymayanların karşıtlığından (contrast) faydalandığı anlaşılıyor. Bugün, başka dil ailelerinde hierarchy'nin tesbiti için kullanılan başlıca metod da budur. Böyle olmakla birlikte, akrabalığı bilinen dillerde, ortak devirler ve üye dillerin ayrılma sıraları (relative chronology, hierarchy ve bunlarla ilgili olarak, **time depth** 'zaman derinliği') önceden hazırlanmış bir 'ana kelimeler listesi'nden çıkarılır. Miller, Tunguz, Kore ve Japon dilleri için, bu şekilde düzenlenmiş bir listeden elde edilen sonuçlara da başvurmuş olmalıdır. (bkz. aşağıdaki madde).

Altay Dillerinin Yaşı (Chronology):

Kore ve Japon dillerinin,tasarlanan **Ana Kore - Japon** ortak tabakasından ayrılış tarihlerini tesbit için, Samuel E. Martin ('Lexical evidence relating Korean to Japanese' **Language** 42, s. 185 - 251, 1966), tek başına akrabalık ispatında kul-

lanılamıyan, fakat üye dillerin birlikten ayrılış yıllarını tesbitte yararlı bulunan **glottochronology (lexicostatistics** te denilir) metodunu 265 kelimeden, üye dillerde korunmuş kelimelerin yüzde nisbetlerine dayanarak yaptığı hesaplarda (bu hesaplar için kullanılan formül standarttır), Martin, Japon ve Kore dillerinin 4632 ± 379 yıl önce ayrıldığı sonucuna varmıştır. Aynı yolla yapılan başka hesaplarda, Japon ve Mançu dillerinin 6195, Mançu ve Kore dillerinin 5550 yıl önce biri - birlerinden ayrıldıkları tesbit edilmiştir. [68] Bunlardan ilk ilginin (Japon ve Kore) çözülmesi tarihine, Japonya'da bazı kazılarda ortaya çıkarılan maddelerin ait olduğu zamanları gösteren ve karbon - 14 metodu ile bulunmuş rakamlar (4526 ± 200, 4500 ± 300, 5105 ± 65) uygun düşmektedir. [69] Bu, Cômon kültürünün ortalarına rastlar. (Roy Andrew Miller: **The Japanese Language**, Chicago - London, 1967, ikinci baskı 1970, Genetic Relation 'Akrabalık ilgisi' bölümü, s. 82 - 83). Miller'in şemasında verilen tabakalanma ve dallanmalar doğru olmak şartı ile, kelime listesinde olmadıkları için, hesap dışında kalan, Ana Türk ve Ana Mogol dillerinin yaşları ile, Ana Altay Dili'nin çözülme tarihini, aşağıda göstereceğim şekilde, bu rakamlar aracılığı ile ortaya çıkarmak mümkündür. Bu, hiç olmazsa şimdilik bizim, sadece 'tahmin'den ibaret olan, bazı tarihlerin çerçevesinden çıkmamıza yardım edecektir.

Martin ve Miller'in hesaplara dayanarak ileri sürdükleri, ve arkeolojinin desteklediği bu tarihlere göre, P**roto - Northern and Peninsular Altaic 'Ana Kuzey ve Yarımada Altay Dili'** (Tunguz, Kore, Japon Dil Birliği)'nin çözülmesi ile, **Proto - Peninsular and Pelagic 'Ana - Yarımada ve Adalar Dili** (Kore ve Japon Dil Birliği)'nin çözülmesi arasında geçen zaman (Japonca bakımından 6195 - 4632 = 1563 yıl, Korece bakımından 6195 - 5550 = 645 yıl noksanı ile, 5550 - 4632 = 918 yıl olup, bunların ortalaması) (1563 + 918) : 2 = 1240 yıldır. Başka dil ailelerinde, çözülme süresi olarak kabul edilen rakamlara göre, oldukça akla yakın gelen bu 1240 yıllık farkı, bir ölçü çubuğu gibi kullanarak, kaynağa doğru (**Ana Altay Dili**) bütün tabakaların çözülme zamanlarını birer - birer bulabiliriz. Şu halde **Ana Tunguz Dili** 4632 + 1240 = 5872, **Ana Mogol Dili** 5872 + 1240 = 7112, **Ana Türk Dili** 7112 + 1240 = 8352 yıl önce (hesap başlangıcı 1966) doğmuş olmalıdırlar. Aynı şekilde, iki çözülme arasındaki fark 1240 yıl olarak bilindiğine göre, ortak devirleri temsil eden tabakaların ortalama chronology'leri de hesaplanabilir : **Proto Altaic (Ana Altay Dili)** 8352 + (1240 : 2)= 8972, **Proto - Eastern Altaic 'Ana - Doğu Altay Dili'** (Mogol, Tunguz, Kore, Japon Dil Birliği) 8972 - 1240 = 7732, P**roto - Northern and Peninsular Altaic 'Ana - Kuzey ve Yarımada Altay Dili'** 7732 - 1240 = 6492, **Proto - Peninsular and Pelagic ' Ana - Yarımada ve Adalar Dili'** 6492 - 1240= 5252 yıl. Doğrudan - doğruya 1563 yıllık ortalamanın kullanılması halinde, Ana Altay Dilinin ikiye ayrıldığı 8352 yıl yerine 8676, başlangıç olarak Japon - Tunguz ilgisinin kesilmesi alındığı takdirde, 9321 yıl gibi daha büyük rakamlar elde edilmektedir (Bu hesaplarda çözülme hızının değişmediği farzedilmiştir). Varılan bu sonuç, özellikle Türk tarih öncesi yönünden son derece önemlidir. Bu zaman derinliği o kadar büyüktür ki, Ana Türk Dili için, bu rakamlardan en küçüğünü bile alsak, Mısır'da büyük priamidin kurulduğu târihte, Türk Dili'nin 3500, **Ana Hind - Avrupa Dili**'nin **(Proto Indo - European Language)** çözülmeğe başladığı târihlerde

en az 2500 - 3000 yaşında olması gerekir. **Ana Altay Dili**'nin bu baş döndürücü eskiliği, daha başka yollardan, ve başka hesaplarla desteklenebilirse, bunun, **tarihi karşılaştırmalı dilbilgisi (historical comparative linguistics)** alanındaki etkileri çok büyük olacaktır. Burada, hemen not etmek gerekirki, hesapla elde edilen bu sonuçla Profesör Poppe'nin, bugün artık çok ilerlemiş bulunan, Altay Dilbilgisi'nin bütün bilgi ve tecrübelerine sahip olarak, bu konuda açıkladığı şu görüş, tam bir uygunluk halindedir: "**Bundan başka, eğer Altay Dil Birliği'nin varlığını kabul edersek, bu birlik, Hind - Avrupa Dil Birliği'nin çözülmesinden çok daha önce sona ermiştir. Böyle olmakla birlikte, Altay dillerinin hâlâ, İsveç ve Modern Yunanca (Grekçe)'dakinden çok daha fazla ortak özellikleri sahip olması ilgi çekicidir.**" (Nicholas Poppe: 'Altaic Linguistics - An Overview' (s. 177); **Sciences of Language**, The Journal of the Tokyo Institute for Advanced Studies of Language, no: 6 Aralık 1975, s. (130 - 186). Altay dillerine, özellikle Türk Dili'ne, ötedenberi atfedilen ve 'yavaş değişirlik' in tanık olarak gösterildiği 'çok uzun geçmiş' iddiaları, başka ve daha ilerlemiş şekiller altında, bugün de karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi, şimdi verdiğimiz açıklamasının ikinci cümlesi ile Profesör Poppe'ye aittir. Kendileri, daha başka bir yazılarında, Türk, Moğol, Tunguz dillerinin ses ve şekil ayıraçlarından (distinctive features) altısını karşılaştırdıktan sonra, sonucu şöyle açıklıyorlar: '**Türk dilleri (Turkic languages), basitleştirme yolunda, başka herhangibir Altay dilinden çok daha uzağa gitmiştir.**' (Nicholas Poppe; 'A New Symposium on the Altaic Theory' (s. 48), (**CAJ,** c. XVI, n: 1, 1972 s. 37 - 58). Bu ifâde ile, daha öncekinin ikinci cümlesi birleştirilirse, Türk Dili'nin - geçirdiği değişiklikler öbürlerinkinden çok daha büyük olduğuna göre- **Ana Altay Dili**'nden de, onlardan çok daha eski bir târihte ayrılmış olması gerekir. Bunlara Menges'in bam-başka bir yoldan Türk Dili'ndeki 'ş' nin eskiliği hakkında vardığı sonuçlar eklenebilir (Karl H. Menges; **The Turkic Languages and Peoples**, Wiesbaden, 1968, s. 98-99, özellikle s. 99 ilk paragrafta, Türk Dili'ndeki 'ş'nin çok **uzak bir geçmişe', 'tarih** öncesi **devirlerine kadar'** geri gittiğini yazıyor.). İster 1 > ş, ister ş > 1, hangi görüş noktasından bakılırsa - bakılsın, verilen örnekler 'ş'nin, dolayısı ile Türk Dili'nin eskiliğini destekler. Çünkü, Altay dilleri arasında aynı zamanda r ve z, l ve ş'ye sâhip olan tek dil, Türk Dili'dir; ve, bu seslerin hepsi, kelimede aynı dağılım (distribution) kurallarına bağlıdır. [70] Martin, Murayama ve Miller'in çalışmaları sonucu olarak, Ana Altay $*1_2$/'yi, Japon Dili'nde s/ 'nin karşıladığı tesbit edilmiştir.

Kore - Japon Dil Birliği (Proto Korean - Japanese) devresi için (5252 + 13 = 5265 yıl önce) bu ses, *ş/ olarak kurulmuş (reconstructed) bulunuyor. Eğer, bu denkleşme, bu iki dilde Türk Dili'ndekine paralel, fakat bağımsız bir gelişmenin sonucu değilse, Menges'in iddialarına, Altay dillerinin içinden gelen bir tanık teşkil eder.

Buraya kadar önemini belirtmeğe çalıştığım Miller'in şemasını, daha doğrusu, Altay dillerinin tabakalanma ve dallanması hakkındaki görüşlerini, şimdi ses (phonetic) ve şekil (morphology) bakımından hangi özelliklerle doğrulayabileceğimizi

göstermek istiyorum:

a. Türk Dili'ndeki, öbür Altay dillerinde bulunmayan, veya öbür Altay dillerinde ortak olup Türk Dili'nde bulunmayan özellikler, bir **'varlık: yokluk' (presence - absence)** karşıtlığı (contrast) teşkil eder. Bunlar:

Özel Ses Denkleşmeleri:

Alt. * é: *e : Tk. (Yenisey, Azeri) ė : e Öbürlerinde yok (Miller, 1971, s. 306)

Alt. *l_1/:*l_2/:*r_1/:*r_2/ : ETk. 1/:ş/:r/:z/ dörtlü karşıtlık; Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 125)

Alt. # *m: ETk. # b: Öbürlerinde # m. (Miller, 1971, s. 305, 306)

Alt. *P/V : ETk. p/V : Öbürlerinde ya yok, ya karışık (sonuncusu yalnız Tunguzcada p/V), (Miller, 1971, s. 305)

Alt. *k/V : ETk. k/V : Öbürlerinde V den önce değişir. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. *b/V : ETk. b/V : Öbürlerinde V den önce değişir. (Miller, 1971, s. 305)

Özel kelimeler:

Alt. ***bi** 'ben' (yalın) : ETk. **ben** id. : Öbürlerinde ***bi** id. (Miller, 1971, s. 157)

Alt. ***si** 'sen' (yalın) : ETk. **sen** id.: öbürlerinde ***si** id. (Miller, 1971, s. 157)

Alt. ***dir** '2' : ETk. **eki** id. : Öbürlerinde ***dir**. (Miller, 1971, s. 221)

(Eski Türkçe'deki 1. ve 2. ş. teklik'teki n ile, 1. ve 2. ş. çokluktaki z < *r (Çuv. **epir/pir, esir/sir)** karşıtlık hâlindedir. Bu, belki, eski bir **teklik eki : çokluk eki** karşıtlığını temsil etmektedir.)

b. Türk ve Japon (bazan ayrıca Kore) dillerinde ortak olan, fakat öbürlerinde bulunmayan özellik ve kelimeler, Ana Altay Dili'nin bu iki uçta korunmuş kalıntıları olmak gerekir. Coğrafya bakımından en doğuda bulunan Kore ve Japon dilleri 'ile en batıda bulunan Türk dilini, 'çevre dilleri' **(peripheral Languages)** saymak doğru olur. Kore yarımadasının ırk, kültür ve dil yönlerinden müze rolü oynayan bir 'çıkmaz sokak' durumunda bulunduğu gerçeğini unutmamalıyız. [71] Çok eski devirlerde, bu yarımadaya sıkışan Kore ve Japon dillerinin, bazı çok eski özellikleri saklamış olması beklenebilir. Bunları şu üç grupta toplayabiliriz:

Özel Ses Denkleşmeleri:

Alt. # *d : ETk. # y : EJ. # t, # y : Öbürleri farklı. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. # *c : ETk. # y : EJ. # t, # y : Öbürleri farklı. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. # *ñ : ETk. # y : EJ # n, # y : OKo. # n, # y : Öbürleri farklı. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. # *g : ETk. # k : EJ. # k, : OKo. # k : Öbürleri farklı. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. *g/V : ETk. g/V : EJ. g/V : Öbürleri farklı. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. *l_2 / : ETk. ş/ : EJ. s / : Öbürleri farklı. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. # t (i) : ETk. t(i) : EJ. t(i) : Öbürleri farklı. (Miller, 1971, s. 305)

Alt. * [(C) VC (C) V] : ETk. [(C) VC (C)] : EJ. [(C) V (C)] + V : OKo. [(C) VC [(C)] : Öbürleri [(C) VC (C) V]. (Rammstedt, **Einführung in die altaische Sprachwissenschaft,** 1957, s. 153-155; Miller, 1971, s. 160; Poppe, 'A New Symposium...' , 1972, s. 49)

Özel Ekler :

Alt - 'l- (endoactive) : ETk. -l- : EJ. -r- : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 135)

Alt. - *l2 (exoactive) : ETk. -ş- : EJ. -s- : Öbürlerinde yok (aynı y.)

Alt. - *ma- (olumsuzluk) :ETk. -ma- : EJ. -ma- : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 284; Poppe; 'A New Symposium...', 1972, 49)

Alt. -*ma-r2 (olumsuz aorist) : ETk. -ma-z : EJ. -ma-d : öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 276)

Özel Kelimeler:

Alt. ***ar₂u** 'yoksa, yahut' : ETk. **azu** id. : EJ. **arui** id. : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 147)

Alt ***bir2** '1' : ETk. **bir** id. : EJ. φ **itö** id. : Ko. **pilos** id. AKJ. ***pil- ɔ** id. : Öbürlerinde yok (Miller, 1971, s. 221)

Alt. ***bir** "biz" : ETk **biz** id. (Çuv. **epir/pir**) : EJ. **War-e** id. (inclusive), **mar-ö**, **war-ö** id. (exclusive) : öbürlerinde farklı (Miller, 1971, s. 157).

Alt. ***cib** 'ev' (< *deb?) : ETk. (**üy, öy, ef, ev, φ < eb < *yeb**> **yev** Abi Vardi, **yiw** Karaim L., **yüw** Karaim T. ayrıca **éb** Sagay, Koybal, **é φ** Harezm Tk., **iv**) id.: EJ. **i φ e** id. : OKo. **tsip** id. : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, 67).

Alt. ***dur₂** '100' : ETk. **yüz** id. (Volga Bulgar **cur** id. <***dur**) : EJ. **turu** id. : Öbürlerinde yok (Martin, 1966, s. 243, # 246, Miller, 1971, s. 215).

Alt. ***er-** 'olmak' var : ETk. **er**-id. : EJ. **ar-u-**id. : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 37)

Alt. ***kıd**- 'kesmek' : ETk. **kıd**- id. : EJ. **kir**- id. : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 72'de, bu kelimeyi, Mogolcada 'kırkmak' anlamındaki **kira-** ile birleştiriyor. Bence, hem Türk hem de Japon dillerindeki 'kesmek' anlamı, ve Alt. *d/: ETk. d/: EJ. r/ : OKo. 1/: AKJ. *r/ ses denkleşmeleri, Ana Altay Dili'ndeki şeklin, başka bir kök olan ***kır (a)**- dan farklı ***kıd-** kuruluşunu gerektirir.)

[Alt. ***nıml₂ak** 'yumuşak'] : ETk. **yımşak** id. : EJ. **yawaraka**: Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 114).

Alt. ***sir₂** 'siz': ETk. **siz** id. (Çuv. **esir/sir** id.) : EJ. **tar-e** id. : Öbürleri çok farklı (Miller, 1971, s. 157).

Alt. ***tag** 'dağ' : ETk. **tag** id. : EJ. **ta..e** id. : OKo. **th ...k** id. : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 67).

Alt. ***tor₂** 'toz' : ETk. **toz** id. (krş. Çuv. **targaş** 'kir, pislik, çöp): EJ. **doro (tiri)**

id. : Öbürlerinde yok. (Miller, 1970, s. 72).

[Alt. ***ya** (sorgu zamiri)] : ETk. **nen** + (yalnız **nençe**'de id. : EJ. **nani** id. : Öbürlerinde yok. (Miller, 1971, s. 194).

Sanıyorum ki, verdiğim bu örnekler, Miller'in şemasını desteklemek için yeter sayı ve güçtedir. O halde, **Ana Altay Dili,** ve ondan ayrılan **Türk** ve **Mogol** dillerinin yaşları için, hesaplara dayanarak ileri sürdüğüm büyük rakamların, gerçek değilse bile, ona çok yakın târihleri ifâde ettiğini kabul etmek gerekir.

Altay Dili'nin Ana Yurdu:

Genellikle, bu dilin -adından da anlaşılacağı üzer- Sibirya'nın güney kısımlarında, Altaylar bölgesinde konuşulduğu düşünülmekte ise de, bu, ispatlanmış bir gerçekten çok, Altay dillerinin tarihi ile ilgili ve gelenekleşmiş bir görüştür. Meselenin çözümü için, Altay dillerinin ortak kelimelerini, genel dilbilgisi, folklor, antropoloji, etnografya, arkeoloji, sanat tarihi, klimataoloji, bitkiler coğrafyası, hayvanlar coğrafyası vb. gibi ilim alanlarının yardımına başvurarak incelemek zorundayız. Ancak bundan sonra varılan sonuclara dayanarak, olasılığı en yüksek bulunan bir yer, Ana Altay Dili'ni konuşanların ana yurdu olarak gösterebilir. Bugün, son derece ilerlemiş olan metod ve çalışmalara rağmen, daha **Hind - Avrupa Dili'**ne bile ana yurt bulunmadığını göz önüne alırsak, bu sorunun cevaplanacağı zaman henüz gelmemiştir demek yanlış olmaz.

Altay Dillerinin İç ve Dış İlgileri:

Altay Dillerini konuşan kavimler, yüksek hareket kabiliyetleri, kültürlerinin kendilerine verdiği disiplin, çok kısa bir sürede en geniş ölçülere varabilen örgütlenme ve örgütleme özellikleri dolayısı ile fâtih kavimlerin başında yer alarak, tarihte gelmiş - geçmiş en büyük devletlerin kurucuları olmuşlardır. Bunların arasında yalnız Türkler'in üç kıta üzerinde kurduğu devletlerin sayısı yüzden fazladır. Altaylılar XVI. yy.'ın sonlarında Eski Dünya'nın üç kıtasında da hakimiyetlerinin doruğunda idiler. Bu genişleme ve yayılmaların sebepleri ne olursa olsun, doğudan batıya bütün tarihi kaynakların bu geniş yayılma alanı hakkında biri - birini bütünleyici bilgileri topladığı bir gerçektir. Bu yayılmaların sonucu olarak, Altay dilleri başka birçok dillerle temasa gelmiş, onlarla değişik ölçülerde kelime, şekil, hatta kavram alışverişinde bulunmuştur. Bu arada, birçok dilleri benzeştirerek söndürdüğü gibi, bazı Altay dillerinin de başka diller taraından söndürüldüğü olmuştur.[72] Altay dillerinin, gerek kendi aralarında, gerek başka dillerle, akrabalık dışında kalan ilgileri önemli bir çalışma konusudur. Aynı şekilde, Ana Altay Dilinin başka dil aileleri ile, veya Altay dillerinin başka diller, yahut dil aileleri ile akrabalık bakımından ilgileri hakkında oldukça büyük sayıda araştırmalar bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu araştırmalar, aynı güç ve değerde değildir. Bunlardan bazıları faraziye halinde, bazıları amatörce olsalar bile, yine de görüş açımızı etkilemeleri yönünden en azından ilgi çekicidirler. Bu çalışmaları şu gruplarda toplayabiliriz.

Altay Dillerinin Akrabalık İlgileri:

Artık tarihe malolmuş **Yafes Dilleri Teorisi** bir yana bırakılırsa, **Nostratik Diller Hipotezi** şu sıralarda en geniş diller topluluğunu ele almaktadır. Buna gö-

re, **Altay, Dravid, Hind Avrupa, Kartvel, Sami - Hami, Ural** (ana) dilleri **Nostratic** adı verilen daha eski bir kaynaktan gelmektedirler.[73]

Ana Altay Dili ile şu diller arasında da akrabalık ilgisi bulunduğu ileri sürülmüş veya sürülmektedir : **Aynu, Dravid, Elam, Etrüsk, Hind - Avrupa, Kızıl - derili (Amerindian), Sami, Sümer.**[74] Bazı araştırmalar Altay dili yerine, ayrı - ayrı Altay dillerinin akrabalık ilgileri üzerinedir.

Japon - Austro - Asiatic, Japon - Aynu, Japon - Fin, Japon - Kızıl - derili, Japon - Malaya - Polinezya, Japon - Ryûkyû, Japon - Tibeto - Burman [75]; **Kore - Dravid, Kore - Hind - Avrupa** [76], **Tunguz - Keçua, Tunguz - Samoyed** [77], **Türk - Arap, Türk - Elam, Türk - Etrüsk, Türk - Guti, Türk - Hind - avrupa** (ayrıca, **Türk - Hitit, Türk - Lidya, Türk - Likya , Türk - Sansckrit), Türk - Hurri, Türk - Sümer.**[78]

Altay Dillerinin Akrabalık Dışı İlgileri

a. Altay Dilleri Arasında Ödünçlemeler:

Henüz yeteri kadar incelenmemiş son derece önemli bir araştırma konusudur. Bunlar ya tek yönden veya karşılıklı olmak üzere şöyle toplanabilirler : **Japon - Kore, Japon - Ryûkyû, Japon - Türk**[79] ; **Mogol - Kore, Mogol - Tunguz** [80]; **Tunguz - Kore**[81], **Türk - Çuvaş, Türk - Kore, Türk - Mogol, Türk - Tunguz.**[82]

b. Altay Dilleri ile Başka Diller Arasında Ödünçlemeler:

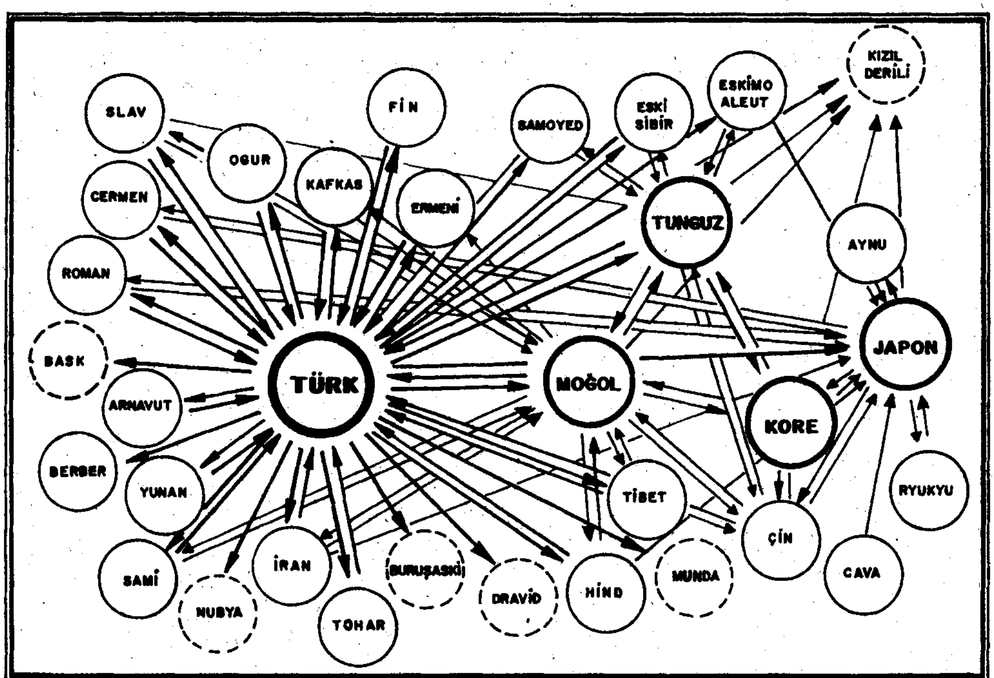
Şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre varlığı tesbit edilen, ileri sürülen, veya varlığı bilinmekle birlikte henüz çalışılmayan (msl. bazı Avrupa dilleri, Hind dilleri, Dravid dilleri, Kafkas dillerinin çoğu) ödünçleme ilgileri alfabe sırasına göre ve gruplar halinde şöylece listelenebilir:

Japon - Aynu, Japon - Çin, Japon - (Hind - Avrupa): (Avrupa) : (Cermen): Alman, Felemenk, İngiliz,: (İskandinav): İsveç, :Latin, : (Roman) : Fransız, Portekiz, : Yunan (Grek), : (Hind) : Pali, Sanskrit, : (İran): Fars, Japon - Khmer, Japon - Kızıl - Derili[83] ; **Kore - Çin, Kore - (Hind- Avrupa) : İngiliz, Roman, Kore - Kızıl - Derili**[84]; **Mogol - Arap, Mogol - Çin, Mogol - (Hind - Avrupa) : (Avrupa) : Ermeni, Rus, (Hind) : Hindustani, Sankskrit, (İran) : Fars, Paştu, Tacik, Mogol: (Kafkas) : Dargwa, Gürcü, Mogol - Tibet, Mogol - (Ural) : Macar, Samoyed**[85]. **Tunguz - Çin, Tunguz - Eski Sibir, Tunguz - Kızıl - derili- Tunguz - (Ural) : Samoyed vb.**[86]

Türk - Bask, Türk - Buruşaski, Türk - Çin, Türk - Dravid, Türk - Eskimo, Türk - Eski Sibir, Türk - (Hind - Avrupa): (Avrupa) : Arnavut, (Balto - Slav) : (Baltık) : Let, Lituan, Slav : Beyaz Rus, Bulgar, Çek, Hırvat, Leh, Makedon, Rus, Sırp, Slovak, Sloven, Ukrayna, Cermen : Alman, An, Felemenk, Flaman, İngiliz, İsveç, Norveç, Ermeni, Hitit, Latin, Roman : Fransız, İtalyan (Cenova, Korsika, Pulya, Sicilya, Venedik vb.), **İspanyol, Katalan, Portekiz, Provans, Rumen, Sardinya,**

Yunan (Grek), (Hind) : Bengali, Gücerati, Hindi (Hindustani), Keşmiri, Pali, Pencabi, Prakrit, Sanskrit, Sindi, İran : Beluc, Fars, Harzm, Hotan - Saka, Kuşan, Oset, Part, Paştu, Pehlevi, Sogd, Tacik, Türk - (Kafkas) : Abaza - Çerkes : Abaza, Adige, Gürcü (Acara, İmer), Mingrel, Laz, Svanet, Türk - Kızıl -derili : Algonkin, Allentiak, Atabaska, Aymara, Huron, Keçua, Kwakiuti, Maya, Navaho, Türk - Munda, Türk - Nubia, Türk - (Sami - Hami) : Akad, Arap, Asur, Babil, İbrani, Süryani, Berber, Türk - Sümer, Türk - Tibet, Türk - (Ural) : (Fin) : Çeremis (Mari) **Mordva, Votyak** (Udmurt), **Züryen** (Komi), **(Samoyed) : Ostiyak Samoyed** (Enets), Yurak **Samoyed** (Selkup), **Yenisey Samoyed** (Nenets), **(Ugur) : Macar, Ostiyak** (Khanti), **Vogul** (Mansi).[87]

Altay Dillerinin akrabalık dışı ilgileri şöyle bir şema ile gösterilebilir.

ŞEKİL : 10

DİPNOTLAR

1 Bu haritanın yapılmasında başlıca kaynak olarak **The Times Atlas of China**, A New York Times Book. New York. 1974'ün XVII - XIX. sayfalarındaki azınlık haritası, ayrıca **Heilungkiang**. (s. 10, 11, 22, 23), **Krin** (s. 14-15), **Liaoning** (s. 18 - 19), **Inner Mongolia'** İç Moğolistan (s. 26 - 27), **Ningsia Hui** (s. 114 - 115), **Kansu** (s. 98 - 99), **Sinkiang** 'Doğu Türk Eli' (s. 102 - 103), **Tsinghai** (s. 106 - 107), **Şensi** (s. 62 - 63), **Şansi** (s. 38 - 39). ve **National Geographic**, Vol. 119 no. 2, February 1976 sayısına ek olarak verilen iki taraflı Supplement map: **The Soviyet Union and Its Peoples**, 1 : 12.000.000 ölçekli etnik harita kullanılmıştır. Bundan başka çeşitli kitap ve makalelerde bir gurup (msl. Tunguz, Moğol vb. gibi) halkı gösteren ayrıntılı bölge haritaları ile yayımlanmış coğrafî sınırlarla ilgili bilgilerden faydalanılmıştır.

2 Bu istatistikler için esas olan rakamlardan Türk Dili'ne ait bulunanı, on yıldan fazla bir süredenberi derslerimde kullandığım tasnif şemasında her Türk lehçe ve şivesinin adı üstüne yazılıp, her yıl yeni bilgilere göre düze ıniğim rakamların toplamından 3.5 milyon kadar fazladır. Bununla birlikte, bir düziyelik sağlamak amacı ile, hesaplarda Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayımlarında yer alan bu ikincisini kullandım. Yabancı yayımlarda Türk halkları için verilen rakamlar çoktan eskimiş kaynaklara dayanmaktadır ve gülünç derecede küçüktür. Dil alanlarını, bir haritacı olarak kendim hesapladım. Bütün yüzde hesapları da bana aittir. Dünya dillerinin büyüklük sırası Mario Pei (Columbia Üniversitesi)'nin listesi ('languages of the world'. Bu listede 67 dil verilir.) kontrol edilmek ve başka listelerle karşılaştırılmak sureti ile bu çalışma için tarafımdan yeniden düzenlenmiştir. (M. Pei'nin listesi **Information Please Almanac**, 32. edition, New York 1978, s. 434) Bundan başka, aynı almanağın 'Countries, Territories, Dependencies' (s. 122 - 266). 'Area and Population by Country' (s. 103 - 104), 'The 149 Members of the United Nations' (s. 341) bölümlerinden, **the CBS News Almanac**, Hammond Almanac Inc., New Jersey 'Major World Languages', **The World Almanac**, Published for the Philiadelphia Inquirer'in son on yıllık baskıları ve **National Geographic Atlas of the Word**, 4 th edition, Washington D.C., 1975'teki rakamlardan faydalanılmıştır.

3 Sovyetler Birliğinde son nüfus sayımı 1969 da yapılmıştı. Bu nüfus sayımında, Rus olmayan halkların nüfusu - resmî rakamlara göre - yüzde 47'den fazla idi. Demografi uzmanları daha o zaman, Sovyetler Birliği'ndeki toplam azınlık nüfusunun ilk defa Rus nüfusu geçtiğini yaptıkları hesaplara dayanarak ileri sürmüşlerdi. Bunun başlıca sebebi olarak azınlıklardaki doğum nisbetlerinin hızla artmasına karşılık, Ruslar'a ait doğum nisbetlerindeki büyük gerileme gösteriliyordu. 1979 sayımında - bu defa resmî rakamlarla da - Sovyetler Birliği nüfus kompozisyonundaki bu önemli değişikliğin, alınacak sonuçlarda ortaya çıkacağı baklenmektedir.

4 Çin'deki Altay halklarınırı toplu olarak veya adalar halinde yaşadıkları başlıca yerlerin yaklaşık yüz ölçümü, rakamlar eyalet içindeki yüzdeyi göstermek üzere, Doğu Türk Eli (91), İç Moğolistan (89), Heilungkiang (doğu ve batı) (38), Liaoning (23), Ningsia Hui (70), Kansu (47), Tsinghai (28), Şensi (?), Şansi (?) eyaletleridir. Bunun dışında, Tibet'te de sayıları bilinmeyen Türk ve Moğol halkları bulunmaktadır. En son bilgimize göre, Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği sınırındaki 3 - 4 yüz bin Türk'ü, emniyet tedbir olarak, bulundukları yerlerden uzaklaştırmıştır.

5 Aşağı - yukarı 39° 30' kuzey enlemi üzerinde, Biga yarım adasındaki Bozburun ile Ağrı dağının güney doğusundaki şeridin ucunda, Aras'ın Türk sınırından ayrıldığı nokta arasındaki uzaklık Altay ve Türk Dünyasının boyutları için yaptığım başka karşılaştırmaları kısalık amacı ile çıkardım.

6 Philipp J (ohann) von Strahlenberg (Tabbert); **Das Nord - und Ostlische Theil von Europa und Asia, insoweit das gantze Russische Reich mit Sibirien und grossen Tarterei In sich begreiffet...**, Stockholm, 1730.

7 Avrupada Türkoloji çalışmalarının başlangıcı olarak J. Schiltberger'in **Reisebuch 1396** (yayımlanışı 1460) adlı eseri gösterilir. Arada Filippo Argentini, Pietro Ferrugato adlı iki İtalyan'ın yayımlanmamış çalışmaları varsa da, ilk basılan gramer Hieronymus Megiser; **Institutionum Linguae Turcicae Liber Primus seu Sagages Grammatica Turcicae**, Leipzig 1612'dir. Bununla birlikta analitik veya deskriptiv nitelikte eserlerin ortaya çıkması ancak XIX. yy.da mümkün olmuştur. Karşılaştırmalı dilbilgisinin kullanılması ilk olarak bu yüzyılda, zayıf bir şekilde baş-

lar ve malzeme birikmesi dolayısı ile XIX. yy.'ın sonları ile XX. yy.'in ilk çeyreğinde hızla gelişerek, özellikle Bang ve Radloff'un çalışmaları sırasında bulunup uygulanan metodlarla Türkoloji sistemli bir disiplin haline gelir. Klaproth'un Kaşgarlı'dan 750 yıl sonra d/:y/ için ilk örnekleri vermesi ile Bang ve Radolff'a kadar geçen sürede Castrén'in **Versuch einer koibalischen und karagassischen Spraclehre nebst Wörterverzeichnissen aus den tatarischen Mundarten des Minussinschen Kreises,** St. Petersburg, 1857 ve Böhtlingk'in **Über die Sprache der Jakuten,** St. Petersburg, 1851, bu yolda en önemli başarılardır. Moğolcanın ilk grameri Melchisédech Thévenot'nun **Essais de la Grammaire Mongole**'ü olup 1672 de basılmıştır. İlk Mançu gramerini Ferdinand Verbiest 1668 de yazmış olup, Thévenot tarafından tamamlanarak 1681 - 1692 yıllarında **Elementa Linguae Tartarica** adı ile yayımlanmıştır. Castrén'in **Versuch einer burjatischen Sparachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis** St. Petersburg, 1857 Moğol Dilbilgisi alanında nitelik bakımından ancak elli yıll sonra eşitlenebilmişti. Böyle olmakla birlikte, Mongolistik'in gerçek kurucusu **Über die Konjugation des Khalkha - Mongolischen,** MSFOu. 19, 1902 ve 'Das Schriftmongolische und die Urgamundart phonetisch verglichen', JSFOu 21, 2, 1903 vb. ile Ramstedt'tir. Tunguzoloji'nin ilk önemli eseri Castrén'in **Grundzuge einer tungusischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis,** St. Petersburg, 1856 dir. Tunguz (Evenki)'ye ait olan bu eserden sonra, Poppe'nin aynı nitelikteki **Materialı dlya issledovaniya tungusskogo yazıka,** Nareçie barguzinskih tungusov, Leningrad 1927 ve **Materilalı po solonskomu yazıku,** Leningrad, 1931 adlı çalışmalarına kadar uzun bir süre beklemek gerekmişti. Tunguz Dilbilgisinin bütün karşılaştırma esasları Vera İvanovna Tsintsius'un çalışmaları ile kuruldu.

8 Ramstedt, G.J.; **Über die Konjugation des Khalkha - Mongolischen,** MSFOu 19, 1902, 'Zur Verbstammbildungslehre der mongolisch - türkischen Sprachen, JSFOu XXVIII, 2, 1912, 90 s., 'Zur mongolisch - türkischen Lautgeschichte' I. č, II. ǯ, KSz XV, 1914, s. 134 - 150, III. j, KSz XVI, s. 66 - 84; 'Ein anlautender stimmloser Labial in der mongolisch - türkischen Ursprache' JSFOu XXXII, 2, 1916, 10s. 'Zur Frage nach der Stellung des Tschuwassischen' JSFOu. XXXVIII. 1922, 34 s., 'A comparison of the Altaic Languages with Japanese', **Transactions of the Asiatic Society of Japan,** 1924, s. 41 - 54 (bu çalışma 1951'de yeniden basılmıştır: JSFOu LV, 2, s. 7 - 24, 'Remarks on the Korean Language', MSFOu LVIII, 1928, s. 441 - 453.

Gombocz, Z. 'Az altaji nyelvek, hangtört énetéhez', Nyelvtudomanyi Közlemenyek XXXV, 1905, s. 241 - 282, 'Die bulgarisch - türkischen Lehnwörter in den ungarischen Sprache', MSFOu XXX, s. 549 - 576, 'Zur Lautgeschichte der altaischen Sprachen', KSz XIII, 1912, 37 s.

Vladimirtsov, B. Ya., Poppe, N.N. 'İz oblasti vokalizma mongolo - tureskogo prayazıka', DAN, 1924, s. 33 - 35.

Poppe, N.N. 'Çuvaşskiy yazık i ego otnoşeniye k mongol'skomu i turetskim yazıkam' I - IV, Izv. Ak. Nauk SSSR, 18, 19, s. 23 - 43, Leningrad, 1924/1925, 'K konsonantizmu altayskih yazıkah', DAN, 1925, s. 43 - 44, 'Sistem gluhıh smıçnıh v altayskih yazıkah', DAN, 1925, s. 11 - 13, 'Altaisch und Urtürkisch' UJb. VI, 1926, s. 94 - 121.

Polivanov, E.D. 'K voprosu o rodsvennıh otnoşeniyah koreysko - altayskih yazıkov', IAK, 1927, s. 1105 - 1204.

Vladimirtsov, B. Ya. **Sravnitel'naya grammatika mongol'skogo pis'mennogo yazıka i halkaskogo nareçiya,** Vvedenie i fonetika, Leningrad, 1929.

9 Räsänen, Martti; **Materiallen zur Loutgeschicte der türkischen Sprachen,** StOF XV. Helsinki, 1949, 249 s., **Materiallen zur Morphologie der türkischen Sprachen**, StOF XXI, Helsinki, 1957, 256 s.

Poppe, N: **Introduction to Mongolian Comparative Studies,** MSFOu LX, Helsinki, 1955, 300 s.

Tsintsius, V.I.; **Sravnitel'naya fonetika tunguso - mançjurskih yazıkov,** Leningrad, 1949, 342 s.

Kore dili üzerindeki deskriptiv çalışmalar çok yenidir. Bu bakımdan en önemli eserler şunlardır:

Ramstedt, G.J.; **A Korean Grammar,** MSFOu LXXXII, 1939, IV + 199 s. Martin, S. E. "Korean Phonemics', **Language,** 27, 4, 1951, s. 519 - 533, **Korean Morphophonemics** William

Dwitght Witney Linguistic Series, Linguistic Society of America, Baltimore, 1954, Haguenauer, C.A. 'Le Coréen **Les languages du monde,** Nouvelle édition, Paris, 1952, s. 443 - 446, Junker, H.F., 'Koreanische Studien', ABAW, Berlin, 1953, no 5, 127 s.

Japonca uzun bir süredenberi incelenmektedir. Yakın zamanlara kadar büyük bir kısmı 'klasik görüş açısı'ndan yapılmış araştırmalara konu olmakla birlikte, bu dil bugün en ayrıntılı bir şekilde çalışılan Altay dilidir. Lewin, Bruno; **Abriss der Japanischen Grammatik,** Wiesbaden, 1959, 269 s. Miller, Roy Andrew; **The Japanese Language,** Chicago and London, ikinci baskı 1970 (birinci baskı 1967), XIX + 428 s + 25 levha şimdiye kadar yayımlanan en iyi eserlerdir. Bunlardan ikincisi diyalektoloji dahil, Japoncanın bütün cephelerini inceler.

Ramstedt, G.J. :'Das deverbale Nomen auf - i in den altaischen Sprachen' StOF XI, 6, 1945, 8 s., **Studies in Korean Etymology,** MSFOu. XCV, 1949, 292 s., 'Das deverbale Nomen auf - m in den altaischen Sprachen MSFOU, XCVIII, 1950, s. 255 - 264, Über die Stellung des Koreanischen' JSFOu LV, s. 1951, s. 47-48. **Einführung in the altaische Sprachwissenschaft** II. Formenlehre (ölümünden sonra P. Aalto tarafından), MSFOu, CIV., 2. 1952, 262 s. I. Lautlehre (ölümünden sonra P. Aalto tarafından), MSFOu, CIV, 1, 1957, 192 s.

Poppe, N.N., 'Plural - suffixes in the Altaic languages' UAJb. XXIV, 1952, s. 65 - 83, 'Bemerkungen zu G.J. Ramstedt's 'Einführung in the altaische Sprachwissenschaft', StOF XIX, 5, Helsinki, 1953, 22 s., 'Einige Lautgesetze und ihre Bedeutung zur Frage der mongolisch - türkischen Sprachbeziehungen', UAJb. XXX, 1958, s. 93 - 97, **Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen** I. Vergleischende Lautlehre, Wiesbaden.1960, 188 s. **Introduction to Altaic Linguistics,** Ural-Altaische Bibliothek, VIV, Wiesbaden, 1965, XIII + 212 s.

Pritsak, O.: 'Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker' UAJb XXIV, 1952, s. 49-104. 'Die Oberstufen-zählung im Tungusischen und Jakutischen', ZDMG. CV, 1955, s. 184-191.

Sinor, D.: 'D'un morphème particulierement répendu dans les langues ouralo-altaiques', T'P' XXXVII. 1943, s. 135-152. 'On some Ural Altaic plural-suffixes', Asia Major. II, 1952, s. 203-230 (bu konuda bk. Poppe, N.N. FUF XXXI, 1953/1954. s. 26-31, 'A Ural-Altaic ordinal-suffiix'. UAJb ş. 417-425, 'Un suffixe de lieu ouralo-altaïque'. AOH. XII. 1960. s. 169-178.

Boller, Anton; 'Nachweis, dass das Japanische zum ural-altaischen Stamme gehört, "Sitzungsberichte per philos histor. Klasse der kais. Akademie der Wissenschaften, Wien 33, 1857, s. 393-481: Winkler, H.: **Ural-altaische Völker und Sprachen**, Berlin, 1884; **Das Uraraltaische und Seine Gruppen**, Berlin, 1886; **Japaner und Altalter,** Berlin, 1894. **Der Ulaltaische Sprachstam: das Finnische und das Japanische**, Berlin, 1909. **Die altaische Völker-und Sprachwelt**, Berlin, 1921; Grunzel; **Entwurf einer vergleichenden Grammatik des altaischen Sprachen**, Leipzig, 1895; Kanazawa Shôzaburo, **The Common Origin of the Japanese and Korean languages**, 1910; **Über die Kultur Japans und Koreas in alten Zeiten vom Standpunkt der Sprachvergleichung aus betrachtet**, Tokyo, 1913; **Nissen dôsoron, 1929**; Pröhle, W.; 'Studien zur Vergleichung des japanischen mit der uralischen und altaischen Sprachen', KSz XVII, 1916; Ramstedt. G.J.; A Comparison of the Altaic languages with Japanese', **Transactions of the Asiatic Society of Japan**, 2 nd ser. 1, 1924, s. 41-54 (JSFOu I.V. 2, 1951, s. 7-24'te yeniden basılmıştır). "Über die Geschichte des Japanischen" Suomalainen Tiedeakatemia, Esitelmäl ja pöytekirjat. Helsinki 1942, s. 108-113; "Zur Geschichte der japanischen Sprache' Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaften, Helsinki, 1942, s. 135-152; Shinmura Izuru; **Kokugo keitôron**, 1935 (Kokugo kagaku koza vol. 4), Shiratori Kurakichi, 'The Japanese Numerals', Memoires of the Research Department of the Toyo Bunko (The Oriental Library). 9, 1937, s. 1-78, Hattori Shiro, 'The Relationship of Japanese to the Ryûkyû, Korean and Altaic Languages' TASJ, 3 rd series 1., 1948, s. 101-133 'Gengo nendaigaku' sunawachi' 'goi tôkeigaku' no koho ni tsuite-Nihon sogo no nendai ('Glottochronology' veya 'Lexicostatistics' metodu üzerine... Ana Japonca'nın yaşının tesbiti), **Gengo kenkyû** 26/27, 1954, s. 29-77. **Nihongo no keito**, 1959;; Ôno Susumu; 'Nihongo to Chôsengo to no goi no hikaku ni tsuite no shôken' KGtKBG 29, 5, 1952, s. 46-57, 'Nihongo no dôshi no katsuyokei no kigen ni tsuite'. KGtKBG 30.5.1953, s. 47-56, 'Nihongo: VII, rekishi, VIII, keito', **Sekai gengo gaisetsu**, 1955, s. 262-300; **Nihongo no kigen**, 1957; Dien, Albert E.; 'A possible early occurence of Altaic iduyan' CAJ 2, 1956, s. 12-30; Murayama Shichiro; 'Vergle-

ichende Betractung der Kasus - Suffixe im Altjapanischen', UAJb XXIX (Poppe Festschrift), 1957, s. 126-131, 'Etymologie des altjapanischen Wortes **irö** 'Farbe, Gesichtsfarbe, Gesicht' UAJb XXXIV, 1962, 1962, s. 107. 112, 'Über einige japonische Kulturwörter altaischen Ursprungs' **Aspects of Altaic Civilization**, Ural-Altaic Series vo. 23, Bloomington, Indiana, 1963, s. 227-233. 'Mongolisch und Japanisch-ein Versuch zum lexicalischen Vergleich', **Collectanea Mongolica,** Festschrift Professor Dr. Rintchen zum 60. Geburtstag, Asiatische Forschungen, Bd. 17. Wiesbaden 1966, s. 153-156. (Ozawa Shigeo'nun eserin tenkidi, 1968) **Gengo kenkyû,** 1969, 1., s. 78-93, Kwon, Hyogmyon, **Das Koreanische Verbum vergliechen mit dem altaischen und japanischen Verbum**, Zur Typology des Koreanischen, Münich, 1962; Lee, Ki-moon: A genetic view on Japanese', **Schôsen gakuho** 27, 1963, s. 94-105; Martin, Samuel E.; 'Lexical evidence relating Korean to Japanese' **Language** 42, 1966, s. 185-251: Ozawa Shigeo, **Kodai Nihongo to chûsei Mongorugon-sono jakham no tango no hikaku kenkyû**, Tokyo, 1968; Miller, Roy Andrew; 'Old Japanese phonology and the Korean-Japanese relationship', **Language** 43, 1967, s. 278-302; **The Japanese Language** (ilk baskı 1967), Chicago and London, ikinci baskı, 1971, XIX + 428 s. + 25 levha; 'The japanese reflexes of Proto-Altaic *d-, *ǯ- and *č-' JAOS 88, 1968, s. 753-765; 'The Altaic numerals and Japanese' JNATJ 6, 2, 1969, s. 14-29; 'The Old Japanese reflexes of Proto-Altaic *1_2 'UAJb 42, 1970, s. 127-147; **Japanese and the Other Altaic Languages**, Chicago and London, 1971, (N. Poppe'nin önsözü ile s. IX-XI, XVIII + 331 s., Tanitma ve Tenkidler: Murayama; **Monumenta Nipponica** XXVII, 4, 1972, s. 463-467; Karl H. Menges 'Japanese and the Altaic Languages', CAJ XVIII, 1974, s. 193 vd.; Poppe, N.; 'Altaic Linguistics-An Overview **Sciences of Language 6,** The Journal of the Tokyo Institute for Advanced Studies of Language, december 1975, s. 130-186 (Miller ve eseri hk. s. 172, 4.5. s. 180-184); 'A new symposium on the Altaic Theory', CAJ XVI, 1, 1975, s. 37-58 (Miller ve eseri hk. s. 48, ayrıca dip not 52'de; 'On Some Cases of Fusion in the Altaic Languages', CAJ XIX, 4, 1975, s. 307-322 (Miller ve eseri hk. s. 320); Doerfer, G. 'Ist das Japanische mit den altaischen Sprachen verwandit?' (Bu sonuncusundan başka hepsi Japoncanın bir Altay dili olduğunu kabul ediyor), Menges, Karl H.; Altajische Studien II. **Japanisch und Altajisch,** Wiesbaden 1975.

12 Räsänen, Martti; **Materialen zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen,** StOF XV, Helsinki, 1949, 249 s; **İssledovaniya po sravnitel' noy grammatike tyurkskih yazıkov,** I Fonetika AN SSSR, Moskova, 1955, 336 s., IV. Leksika, Moskova, 1962, 128 s. (ed. Dmitriev, N.K., Baskakov, N.A.): **Philologiae turcicae Fundamenta**, Tomus Primus; Wiesbaden, 1959, XXIII + 810 + 3 + 1 harita; **Handbuch der Orientalistik, Erste Abteilung, Der nahe und der mittlere Osten, Fünfter Band, Altaistik; Erster Abschnitt :Türkologie** (b.ed. spuler, B.), Leiden-Köln, 1963; Poppe, N.; **Introduction to Altaic Linguistics,** Wiesbaden, 1965, XIII + 212 s., Menges, Karl H.; **The Turkic Languages and Peoples**, An Introduction to Turkic Studies, Wiesbaden, 1968, XIV + 248 s. + 5 harita ve şema.; Şçerbak, A.M.: **Sravnitel'naya fonetika tyurkskih yazıkov,** Leningrad, 1970.

13 Tüekta Kurganından çıkarılan koşum takımlarına ait parçalardan bazılarında runik yazılar bulunduğu görülmektedir. Altay kurganlarından daha önce çıkarılan altın tokalar vb. üstünde de aynı türden yazılar bulunmuştur. En önemli keşif Kazakistan'daki Esik Tas Kurganı'dır. Bu kurgandaki eşyadan bir gümüş tas veya çanaktaki 26 karakterden oluşan, yazı şimdiye kadar ele geçirilen en uzun parçadır. Arkeoloji bakımından nisbi kronolojileri bilinen bütün bu yazılar arasında tarihi en iyi tesbit edileni de bu sonuncusudur (M.Ö. V-VI yy.) Şimdiye kadar yapılan okuma denemeleri arasında Olcas Suleymanov'unki en iyisi intibaını veriyor. (Suleymanov'un 'Ceti suvdın köne cazbaları' Kazak Edebiyatı, 25.X.1970 adlı makalesini fotokopisinden okudum). İçindeki cok 'yok' kelimesine, bazı işaretlerin alışılmış olanlardan farklı bir şekilde değerlendirilmesine rağmen, bu okuma kolayda reddedilemez. Bununla birlikte, kabulü için en büyük güçlük yazıtın kısalığından doğmaktadır. Bu, denemede başarılı olma ihtimalini artıran bir matematik faktördür. Kısa bile olsa, aynı tipte işaretlere sahip başka birkaç yazıt daha bulunabilirse ve bu yazıtlar Suleymanov'un kullanmış olduğu değerleri doğrularsa (aynı metod Nagy Szent Miklos yazıtları için başarı ile kullanılmıştır.), o zaman bu, Türkoloji alanında yapılmış en büyük keşif olacaktır. Bu konuda toplu bibliyografya için bkz. Diyarbekirli, Nejat: 'Kazakistan'da bulunan esik kurganı', **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul, 1973, s. 291-304 + XIV levha.

14 Bu okumayı Louis Bazin'e borçluyuz.

15 Osman Nedim Tuna 'On the phonetic values of the symbols , ⊗ , used in some of the texts in kök-turkish script', CAJ XI, no. 4, 1966, s. 241-243, ünsüz uyumu örnekleri için bkz. s. 246-248 dip not no: 27, and Addenda (s. 263).

16 Türk dilinin lehçe ve şiveleri ile, bunların tasnifi konusu **Türk Dünyası El Kitabı**'nda ele alındığından burada ayrıca verilmemiştir.

17 Bunların en eski örnekleri için bkz. Poppe, Nicholas 'On Some Altaic Loanwords in Hungarian', **American Studies in Uralic Linguistics**, s. 139-147 (özellikle s. 143). Kaşgari d/ nin Bulgar, Suvar, Yemek, Kıpçak boylarında z/ olduğunu kaydeder. (s. 27. st. 4-14, trc. DLT, I, s. 32, st. 3-22) ve **adak : azak** 'ayak', **tod-** : **toz-** 'doymak' örneklerini verir. Bunlardan başka Divanda **kazın** (DLT I, s. 403) < **Kadın** 'kayın', **közeç** (DLT I, s. 360) 'küçük küp' < **ködeç**, özle (DLT I, 114) 'öğle' < **ödle**, **yazguk** (DLT III, s. 28) 'kısrağın meme uçları' **yadguk** > **yayguk** vb gibi birkaç örnek daha bulunmaktadır. (Bu konuda ayrıca bkz. Pritsak, Omeljan; 'Kasgari's Angaben über die Sprache der Bolgaren', ZDMG 109, 1, Wiesbaden, 1959, s. 92-116, özellikle s. 113 ve devamı).

18 Doerfer, Gerhard; 'Das Chaladsch - eine archaische Turksprache in Zentralpersien', ZDMG 118, 1, Wiesbaden, 1968, s. 79-112; **Khalaj Materials**, Uralic and Altaic Series no. 115, Bloomington, Indiana, 1971.

19 bkz. N. 18.

20 Kaşgari # y'nin Oğuzlarda # c olduğunu kaydeder ve (s. 26, st. 1-6. trc. DLT, I, s. 31, st. 3-9) **cincü: yincü** 'inci', **cuğdu : yuğdu** 'devenin uzun tüyleri' örneklerini verir.

21 Bang, W., Rachmati, G.R., **Die Legende von Oghuz Qaghan**, SBAW, 1932, s. 683-724.

22 bkz. N. 18.

23 Eski Türkçe'de kök ve eklerde ünlü uzunluklarının sistematik varlığı ilk olarak bu satırların yazarı tarafından ortaya konulmuştur. Bkz. Tuna, Osman Nedim, 'Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurca'da Uzun Vokaller', TDAY Belleten 1960, Ankara, 1960, s. 213-282 (I. kök hecesindeki vokal uzunlukları: s. 260-263; II. kelime sonu vokal uzunluları: s. 265-266; III. kapalı son hece vokal uzunları: s. 265-266; IV. eklerdeki vokal uzunlukları: s. 206-273. Bu sonuncu kısımda 44 ek verilmiş ve bunlar sonraki çalışmalarda tekrar edilmiştir.

24 bkz. N. 18.

25 Benim henüz yayımlanmamış notlarım.

26 Rassadin, V.I.; **Fonetika i leksika tofalarskogo yazıka**, Ulan Ude, 1971.

27 Pritsak, Omeljan; **Die bulgarische Fürştenliste und die Sprache der Protobulgaren**, Ural Altaische Bibliothek, I, Wiesbaden, 1955; 'Bolgaro Tschuwaschica', UAJb 31, 1959, 274-314; Poppe, Nicholas 'On Some Altaic Loanwords in Hungarian', **American Studies in Uralic Linguistics**. Uralic and Altaic Series vol. 1, Bloomington, Indiana, 1960, s. 140-147; Rona Tas, A. Fodor, S. Epigrafica Bulgarica, A Volgai bolgár-török feliratok, Szeged, 1973; Bunlardan başka Ural Dillerine Batı Türkçe'sinden geçen kelimeler için bkz. N. 88. Ayrıca verdiği toplu bilgi bakımından Dilaçar, A. 'Batı Türkçesi', TDAY Belleten 1953, Ankara 1953, s. 73-92.

28 Poppe, Nicholas, **Grammar of Written Mongolian** Wiesbaden, 1954, XII + 195 s. **Introduction to Mongalian Comparative Studies,** MSFOu 110, Helsinki, 1955, 300 s. (Ünsüzlere ait bütün kurallar bu eserin 96-171 sayfalarındaki bilgiye dayanmaktadır). **Introduction to Altaic Linguistics,** Wiesbaden, 1965, XIII + 212 s. (Özellikle s. 7, 15, 16, 18), Handbuch der Orientalistik (Herausgegeben von B. Spuler), Erste Abteilung, Der nahe und der mittlere Osten, Fünfter Band: Altaistik, Wzeiter Abschnitt: **Mongolistik**, Leiden-Köln, 1964, 297 s.

29 Nicholas, Peoppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 15.

30 bkz. yk. s. 16.

31 bkz. yk. s. 14-24.

32 Hattori Shiro. 'The Length of Vowels in Proto-Mongol', Studia Mongolica, I. fasc. 12, Ulaanbaatar, 1959, s. 3-6 (aynı yazı **Mongolian Studies**, Budapest-Amsterdam, 1970'te yayımlanmıştır. s. 181 vd.), 'Initial Plosives of Proto-Mongolian and Their Later Developments with Two Additional Remarks', Sciences of Language 3, Tokyo, 1972; Poppe, Nicholas, 'On the Velar Stops in Intervocalic Position in Mongolian', UAJb. 31, 1959, s. 271; 'The Primary Long Vowels in Mongolian', JSFOu 63, Helsinki, 1962, 19 S.; 'On The Long Vowels in Common Mongolian', JSFOu 68, Helsinki, 1967, 31 s., Murayama, S., 'Die Entwicklung der Theorie von den primären langen Vokalen im Mongolischen', **Mongolian Studies**, Budapest-Amsterdam, 1970 (Burada, Monguordaki uzunlukların Ana Mogolca'dan geldiğini ilk olarak Masayoshi Nomura'nın ileri sürdüğü, birinci çalışmasında ispat edemediği bu iddiayı ikincisinde ispatladığı Murayama tarafından açıklanır. s.360), Doerfer, Gerhard, 'Langvokale im Urmongolischen?', JSFOu 65, 4, Helsinki, 1964, II. 70, 1, 1969. Bununla ilgili olarak bkz. Poppe 'Altaic Linguistics-An Overiew', s. 163-164.

33 Poppe, Nicholas; **Introduction to Altaic Linguistics** (özellikle s. 25-28, 179-180, 184-186, 197, 199, 202); Handbuch der Orientalistik (Herausgegeben von B. Spuler) Erste Abteilung Der nahe und der mittlere Osten, Fünfter Band Altaistik, Dritter Abschnitt **Tungusologie,** Leiden-Köln, 1968, 286 s. (ünlü ve ünsüzler hakkında verdiğim kuralların önemli bir kısmı bu esere dayanır.)

34 Ramstedt. G.J.: **A Korean Grammar, Studies in Korean Etymology, Einführung in die altaische Sprachwissenschaft**, I. Lautlehre (özellikle s. 80, 85, 137, 153 - 156): Poppe, Nicholas; **Introduction to Altaic Linguistics** (özellikle s. 75 - 77, 137. 139, 146, 148, 181, 184 - 185, 189-190)

35 Miller, Roy Andrew: **THe Japanese Language: Japanese and the Other** Altaic Languages.

36 bkz. N. 35. ikinci eser (s. 3 - 5)

37 bkz. N. 35. ilk eser, Chapter I (özellikle s. 7 - 55)

38 bkz. N. 35. ilk eser, Chapter IV (özellikle s. 150 - 156)

39 bkz. aynı eser. s. 192 - 194

40 bkz. aynı eser. s. 194

41 bkz. aynı yer s. 180.

42 bkz. aynı yer s. 190 - 191, 198.

43 bkz. aynı yer s. 170 - 175. Bu hüküm Miller'e aittir.

44 bkz. aynı eser s. 196 - 198. bkz. aşağıda N. 64.

45 bkz. aynı yer s. 197. bkz. aşağıda N. 64

46 bkz. aynı yer s. 177. 196 - 198'de verilen kelimelere dayanarak

47 Collinder, Bjorn: La pranté linguistique et le calcul des probabilitiées'. Uppsala Universitet. Arsskrift, no. 13. Sprakretenskapliga Saliskapets forhandlingar. 1948. s. 1 - 24: Cowan. H. K. J. 'Statiscial determination of linguistic relationships, Studia Linguistica 16, 1962. s. 57 - 96: Dolgopolsky, A.B.: 'Gipoteza dreveisego rodstava yazıkoviç semei Svernoi Evrazil s veroyatnostnoi toçki zreniye, Voprosı Yazıkoznaniya 2. 1964. s. 53 - 63; Hymes. Dell: 'Comment on: New mathematics for glottochoronology, by Nikolass J. van der Merwe'. Current Anthropology, no. 7 1966, s 492 - 493: Bender, Marvin L... 'Chance CVC correspondences in unre lated languages'. **Language** 45. 1969. s. 519 - 531.

48 Bu konulardaki bibliyografya oldukça zengindir. Bunlara örnek olmak üzere iki symposiumun sonuçlarını toplayan şu eserler ve Poppe'nin bir kaç araştırması verilebilir: **Problema obşçnüstialtyskih yazıkov,** Leningrad 1971: **Oçerki sravnitel'noy leksikologii altayskih yazıkov**, Leningrad, 1972: Poppe, N.: 'On Some Words for 'Guest' in the Altaic Languages', Jean Deny Armağanı **Mélanges Jean Deny**, Ankara, 1958, s. 197 - 201: 'On Some Altaic Names of Dwellings', StOF XXVIII. 3. 1964: 'On Some Cases of Fusion and Vowel Alternation in the Altaic Languages'. CAJ XIX. 4, 1975. s. 307 - 321.

49 Ramstedt, G. J., 'Ein anlautender stimmloser Labial in der mongolisch türkischen Ursprache',

JŞFOu XXXII. 2, Helsinki, 1916 /1920, s. 238 - 251 bu konuda yazılmış ilk makaledir. İlgili alanlarda yapılan çalışmaların sonucu olarak bilgi birikmesi yolu ile Alt. # *p nin izlerinin hangi lehçe, şive ve ağızlarda saklandığı tesbit edilerek bunlar yavaş yavaş öncekilere eklendi (msl. Potanin'in malzemesi arasında Şirongol, San Ç'uan'a ait olanlar. Poppe'nin Dagur, de Smedt ve Mostaert'in Monguor vb. Bunlardan Todaeva. B.H.'nin **Mongol'skie Yazıki i Dialekti Kitaya.** Moskova. 1960. 135 s. nisbeten az bilinen bir alana ait bulunması bakımından önemlidir.) Pelliot, P., 'Les mots a H intiale aujourd'hui amuie dans le mongol des XIII-e et XIV-e siècles'. JA 206, 1925. s. 193 - 263 (bununla ilgili olarak Poppe. N. 'ZKV 3. 1928. s. 564 , 580), Räsänen, Martti, **Materiallen zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen,** StOF XV, Helsinki, 1949, 249 s. Poppe N., (tanıtma ve tenkid): G.J. Ramstedt **Einführung in die altaische Sprachwissenchaft.** II. Formenlehre. MSFOu 104. 2. Helsinki. 1952 (ed. Pentti Aalto), **Language,** vol. 30. no. 1. Oct. Dec. 1954. s. 570 - 578. (Poppe burada Ramstedt'in *p için verdiği 42 örnekten 20 sini kusursuz bulur, bunlara 20 örnek daha ekler). Aalto, P 'On tha Altaic initial *p-, CAJ. I. 1955. s. 8 - 16 Rësënen. M., 'Türkische anlautendes h- als Überbleibsel des alten p-', UAJb. XXXIII, 1962. s. 146 - 148, Poppe, No., 'On the initial h in the **Yüan - chao pi-shih'**, The Bull. of the Ins. of Hist. and Philology, Acadameia sinica, Vol. XXXIV. in honor of Dr. Li Fang - Kuei on his 65th birthday, part 2. Taipei, Tai-wan, China. October 1969, Doerfer, G. 'Das Chäladasch - eine archaische Türksprache in Zentralpersian' ZDMG. Band 118. Heft 1. Wiesbaden. 1968, s. 105 - 106. **Khalaj Materials,** Bloomington, Indiana, 1971 (Halaççada Ana Altay *p'nin h olarak saklandığını gösterir.) Kore ve Japonca için bkz. Martin, S.E. ve Miller'in çalışmaları N. 50 son satırlar (1966, 1971). Buna göre Alt. *p : Ko. p: EJ. O

50 Tk. z/: Çuv. r/. Tk. r/: Çuv. r/ ilk olarak Schott tarafından tesbit edilmiştir (**Versuch über tatarischen Sprachen, Berlin, 1836)** Ramstedt. Tk. z/: Mo.r/. Tk. r/: Mo. r/ olduğunu keşfetti **Über die Konjugation des Khalkha Mongolischen**, Helsinki. 1902). Gombocz, Z. 'Az altaji nyelvek hangtörténe téhez', NyK. XXXV. 1905, s. 241 - 282 ve daha sonra 'Zur Lautgeschichte der altaischen Sprachen'. KSz XII. 1912, 36 s. de bu denkleşmelerin Tunguzca için de doğru olduğunu gösterdi. Ramstedt. 'Zur mongolisch - türkischen Lautgeschicte'. KSz XV. XVI. 1912 de Tk. z/ .: Mo. r/ : Ma. r/'yi örnekleri ile işledi. Samoyloviç. A. **Nekotorie dopolnenya** k **klasifikatsii turetskih yazıkov,** Petrograd. 1922 deki tasnifinde Tk. -z/ : Çuv. r/ yi bir ayıraç olarak kullandı. İki yıl sonra. Ramstedt ve Poppe Çuvaşça'nın özelliklerini yeniden gözden geçirerek Altay dilleri arasındaki yerini tesbite çalıştılar. Polinavov. E.D. 'K voprosu o rodsvennıh otnoşeniyah koreysko altayskih yazıkov'. IAK 1927. s. 1105 - 1204 (özellikle 1201 - 1202) Tk. z/: Çuv. Mo.. Ma. r/ : Ko. l/r Tk. r/ : Çuv., Mo.. Ma. r/ : Ko. l/r. ilgisini buldu, 1962 de Murayama Shichiro. 'Etymologie des altjapanischen Wortes irö 'Farbe, Gesichts - farbe, Gesicht' UAJb XXXIV. 1962. s. 107 - 112'yi yayımladı. Bu araştırma Tk. z/ : Mo. r/ : Ja. r/ denkleşmesi konusunda ilk örnek oldu. 1966'da Martin, Samuel E.. 'Lexical evidence relating Korean to Japanese'. **Language** 42. s. 185 - 251 Japoncanın bir Altay dili olarak ele alınışında dönüm noktası teşkil eden bu makalesinde Alt. *r/ : Ja. r/yi ayrıntılı bir şekilde inceledi. Miller bunları sistemleştirerek **Japanese and the Other Altaic Languages'**inde kullandı. (1971)

51 Tk. ş/ : Çuv. l/, tk. l/: Çuv. l/ Schott tarafından keşedildi. Bu denkleşmenin öbür halkalarının bulunuşu No. 50 de verilen eserler ve sırayı takibeder. Miller'in çalışmaları Kore ve Japon dillerindeki karşılıklarda daha önceki araştırmalardan gelen fonetik değer hatalarını da düzeltmiştir.

52 Schott'un ve daha sonra Anton Boller'in Altay dilleri konusundaki çalışmaları Tk. # y'nin karşılığı olarak Moğol ve Mançu dillerinde # c, # d, # n =ñ, y bulunduğuna dair bazı özlemleri kapsamakta idi. Gombocz, 1905 yılında NyK'te yayımladığı Macarca bir araştırmasında bunları sistemli bir şekilde denkleşmeler halinde verdi. 1912 de bu çalışmasını düzeltme ve genişletme sureti ile yeniden yayımladı. Onun KSz XII'de çıkan bu yazısı. Ramstedt'in aynı konudaki iki makalesi tarafından aynı dergide takib edildi (bkz. N. 50). Türkoloji çalışmalarının getirdiği bilgierin birikmesi ile, Türk Dilinde kelime başı y sesinin Çuvaş ve Yakutçada (Bu Böhtlingk'tenberi biliniyordu) s ile karşılandığı ve bu sesin başka birçok karşılıkları bulunduğu tesbit edildi. Samoyloviç'in tasnifinde kullanılmayan bu önemli özellik Poppe'nin 'Altaisch und Urtürkisch' adlı makalasinde (1926) ATk. # y yalnız AAlt. ve Mo. ile karşılaştırılarak bir şema halinde verildi. (s. 119). Buna göre AAlt. # ʒ ,c ,y ,n, n, Mo # d, c, y, n, ana Türkçede ise yalnız # y idi. Sonraları bu şema bazı değişiklikler geçirdi. Sırası ile Vladimirtsov, Ramstedt, Kanazawa, Ōno Susumu, Murayama, Martin ve Miller'in çalışmaları ile bunlara Kore ve Japon dillerindeki karşılıklar bulundu. (Bu çalışmalar için bkz. N. 11),

53 Uygurca d/ : Osmanlı, Çağatay. Tatar y/ daha Klaproth'un **Asia Polyglotta** (1823)'sından beri biliniyordu. Böhtlingk, **Über die Sprache der Jakuten** (1851) de Uygur d/ : Yakut t/ : Tatar y/ denkleşmelerini örnekleri ile verir (s. 176). Castrén'in ölümünden sonra yayımlanan Karagas - Koybalça üzerindeki çalışması ile biraz daha genişleyen bu denkleşme malzemesi Gombocz tarafından başarılı bir şekilde formüllendi (1905. 1912). Ramstedt, Martin, Miller öbür dillerdeki karşılıkları tesbit ettiler.

54 Sırası ile Ramstedt, **Einführung**... I. s. 86, Poppe, 'The Mongolian Affricates *c and *ʒ, s. 205 - 207, **Introduction to Mongolian Comparative Studies,** s. 102 - 105. Benzing, Johannes. **Die tungusichen Sprachen**, Ver such einer vergleichenden Grammatik, Abhandlungen der Geistes - und Sozial-wissenschafflischen Klasse. Jahrgang 1955. Nr. 11, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Wiesbaden. 1956. s. 31: Miller **Japanese and the Other Altaic Languages.**

55 bkz. N. 54'te gösterilen eserler. Ramstedt, s. 89. 92. Poppe s. 211 - 212 ;107 - 110; Benzing s. 32. Martin, Miller'in yukarıda verilen çalışmaları.

56 bkz. N. 54'te gösterilen eserler. Ramstedt s. 114 - 115. Benzing, s. 40 (yalnız ñ/ için), Poppe. 'Altaisch und Urtürkisch'. s. 104. Ramstedt, **Einführung**... I, s. 73 - 77, Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies,** s. 162 - 164. Benzing. s. 38 - 40 (yalnız # ñ için).

57 Şekil 2, 3, 4'te, beş Altay dilinin ünsüz ve ünlülerini Ana Altaycadakilerle karşılaştırmak sureti ile ilk defa bir tablo halinde vermeyi denedim . Bunlara kaynak olarak Ramstedt, Poppe ve Miller'in daha önce adları yazılan araştırmalarındaki denkleşme kurallarını kullanmakla birlikte, Korece ve Japonca için bu ana eserlerde geçen bütün karşılaştırma örneklerini kontrol ettikten sonra, bulduğum farkları da dikkate alarak evvelce yapılmış (ve tabii bütün Altay dillerini kapsamıyan) şu şemalardan da - bazılarından biraz ayrılmakla birlikte - faydalandım: Ramstedt, G.J., **Studies in Korean Etymology** (s. 10). **Einführung**... I (s. 80, 85, 137), Poppe, N., **Introduction to Altaic Linguistics** (s. 197, 199, 203), Posch, Udo, 'Die altaische Sprachverwandtschaft - Theorie oder Hypothese?", Handbuch der Orientalistik, Fünfter Band Altaistik, Zweiter Abschnitt **Mongolistik** (s. 32, 33, 34), Menges, Karl H., 'Die Tungusichen Sprachen', Handbuch der Orientalistik, Fünfter Band Altaistik, Dritter Abschnitt **Tungusologic** (Tsintsius'un gramerindeki 93, 109, 250 - 251 nci sayfalardan alınan s. 34, 36, 37, ve 44 - 45'teki şekiller), Miller, Roy Andrew, **Japanese and the Other Altaic Languages.** Beş dile ait ses denkleşmelerini özetleyen s. 305 - 306'daki liste ayrıca ve kontrol için kullanıldı.

58 Bu özellikler Ramstedt, Poppe, Miller'e ait ana eserlerde ve Altay dillerini başka dillerle karşılaştırmak için yapılan araştırmalarda yer almaktadır. Bunlar arasında toplayıcı bilgi Wiedemann, **F., Über die früheren Sitze der tschudischen Völker und ihre Sprachverwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens,** 1838. Poppe, N., **Introduction to Altaic Linguistics,** 1965 (7. Characteristic structural features of the Altaic Languages, s. 177 - 196), Aalto, Pentti; 'Uralisch und Altaisch', UAJb 41. 1969, s. 323 - 334'te bulunmaktadır.

59 Ramstedt, G.J., **Einführung**... II.

60 Poppe, Nicholas, (tanıtma ve tenkid) '**Einführung in die altaische Saprachwissenschaft. II. Formenlehre, 1952'. Language,** vol. 30. no. 4 October December. 1954. s. 576.

61 Miller, Roy Andrew, **Japanese and the Other Altaic Languages**, 1971. s. 263.

62 bkz. N. 58.

63 Bu bakımdan Altay Dili Teorisine en şiddetli bir şekilde karşı çıkan Doerfer ve Sir Clauson'un çok sayıda yazıları vardır. Bunlardan ikincisinin şu yazısını, yayımlandığı yer dolayısı ile veriyorum: Gerard Clauson, London, England, 23. VII. 1971. 'On the Idea Of Sumerian Ural Altaic Affinties'. Current Anthropology. Vol. XIV. no. 4. October 1973. s. 493 - 495

64 Miller **Japanese and**..., s. 160 - 161'de ikinci hecenin sonunda olup 'öbür Altay dillerinde bulunmayan' ünlüleri 'epenthetic' veya 'echeowel' (yankı ünlüsü) olarak adlandırı-

yor ve bunların sonradan meydana geldiğini açıklıyor. Bununla birlikte 'öbür Altay' dillerinin bu konuda birbirlerinden ayrıldıklarını unutmuş görünüyor. **The Japanese Language,** s. 196 da bu çeşit ünlülerden bahseder. s. 208 de yine ünlü uyumu dolayısı ile tek heceli ve ünsüzle kapalı ödünç kelimelerin sonuna getirilen ünlülerden yalnız i ve u için 'gerçek bir uyum' sayılabilecek bir sıralama kuralının varlığını gösterir.

65 'Ein anlautender stimmloser Labial in der **mongolisch - türkischen Ursprache'**. JSFOu 32. 2. Helsinki. 1916.

66 Street, J.C. (tanıtma ve tenkid *Poppe, N., **Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen,** Teil T. Vergleichende Lautlehre, Wiesbaden, 1960, XI + 188'. Language Vol. 38. 1962. s. 92 - 98 (şema s. 95'te).

67 Özellikle Murayama, Miller'in eserinin tanıtma ve tenkidine ait yazısının (bkz. N. 11) sonunda: 'İnsan, onun (Miller'in) bu derece komplike dilbilgisi malzemesini sistemleştirmedeki yüksek kabiliyetine sadece hayranlık duyabilir.' demektedir.

68 Bunlardan biri Hattori Shiro'ya ait olup 1952 de tamamlanmıştır. (bkz. N. 11)

69 Miller. **The Japanese Language**, s. 167 de arkeoloji ile Japoncanın kronolojisini tayin konusunda başka önemli aydınlatıcı bir çeşidini konuşuyorlardı.

70 Bu önemli özellik Miller'in dikkatinden kaçmamıştır. bkz. **The Japanese Language**, s. 125. ilk paragraf.

71 Vakti ile W. Eberhard'in TTK tarafından yayımlanan **Uzak Doğu Tarihi**'nde buna benzer bir ifade ile karşılaştığımı hatırlıyorum.

72 Bunlar arasında Hind - Avrupa dillerinden Tohar, Sogd, Hotan - Saka, Hârezm, Turfan - Pehlevi, Kuşan - Saka, Part, Alan ağızlarından bazıları, Kırım (daha sonra Ukrayna ve Polonya), Ermeni, Güney Slavcaya dahil bazı ağız ve lehçeler, Kırım Gotçası vb., Eski Sibir dillerinden Kot, Ara, Asan, Ural dillerinden bazı Samoyed dilleri, Altay dillerinden Altın Ordu, İlhanlı ve Çağatay alanlarına dahil olan bazı Moğol guruplarının dilleri Türk Dili tarafından assimile edilmiştir. Buna karşı, Avrupa'da siyasî veya askerî felâketlerden sonra birçok Batı Hun, Avar, Bulgar Türk gurupları İtalya Kuzeyi, Güney Almanya, Çekoslovakya'ya kadar yayılan bir alanda dillerini tamamen kaybetmişlerdir. Aynı şekilde Peçenek, Kuman, Kıpçak (bunlar arasında Zaparoşti Kazak), Tuna'yı güneye doğru aşan Uz (bunlardan bir kısmı Mora yarımadasına sığınarak) Avrupa dilleri tarafından assimile edilmiştir. Hindistan, İran, Suriye, Irak, Arap Yarımadası vb. (bu son üçünde özellikle Oğuz Türkleri ve bazı Kıpçak gurupları) fâtih olarak girdikleri yerlerde yavaş - yavaş dillerini kaybederek erimişlerdir. Uzak Doğu'da Çin, sürekli olarak Altay halklarının nüfusu ile beslenmiştir. Bunlar arasında Kidan, Cuçen, Toba, Mançu ve daha yeni olarak bazı Tunguz gurupları Çinlileşerek dillerini kaybetmişlerdir. Bunlar başlı - başına büyük bir araştırma konusu teşkil edecek kadar önemli sayıdadır.

73 Svitıç. V. M. İlliç. **Opıt sravneniya nosratiçeskih yazıkov, Vvedenie Sravnitel'nıy Solvar'**, b-K. Moskva, 1971. Poppe, N. (tanıtma) 'Ein vergleichendes Wörterbuch der nostratischen Sprachen', FUF 39. 1972.

74 Ramstedt, G.J., The Relation of the Altaic Languages to Other Language Groups', JSFOu LIII, 1946 - 1947, s. 15-26; Hagenauer, 'Ainu and Altaic Languages', Journal of Languages. Hollanda, Koppelmann, D.H. **Die Verwandtshaft des Koreanischen und der Ainu-Sprache mit den Indogermanichen Sprachen,** Wien, 1928, Rahder,, J., **Etymological Vocabulary of Chinese, Japanese, Korean and Ainu,** I. Tokyo, 1956. II-III New Haven. Conecticut, 1959. IV. 1960, V, 1962.; Andronov, M., **Materials for a Bibliography of Dravidian Linguistics,** Dept. of Indian Studies, University of Malaya, Kuala Lumpur, 1966, madde no: 376 (altaic), und Uralaltaisch', UAJb XXV, 1953, s. 161-173, Menges, Karl H., 'Altaisch und Dravidisch', Orbis, XIII. no: 1. 66-103. Louvain, 1964. Bu makalenin kısa bir özeti 'The Dravido- Altaic Relationships'. Journal of Tamil Studies I., 1969, s. 1 vd., Schoebel. C., **Affinités des Langues Dravidiennes et des Langues Ouralo - altaiques,** Paris. 1873. Webb. Rev. Edward. 'Evidences of the Scythian Affinity of the Dravidian Languages Condensed and Arranged From Rev.

r. Caldwell's Comparative Dravidian Grammar.'. JAOS 7. s. 271 vd., 1862; Winkler, H., **Die Sprache der 2. Kolumne der dreisprachigen Inschriften und das Altaische,** Breslau, 1896; Koppers. W., 'Halk bilgisi ve Cihânşümul tarih tetkiki karşısında Öz Türklük ve Öz Indo - Cermenlik', **İkinci Türk Tarih Kongresi,** İstanbul, 1943 (Etrüsk, Lidya ve Altay isim çekimleri ilgili gösteriliyor); Cahun, L., **Origine Touranienne de l'Idiome Qui a Précédé en France Les Langues Aryennes,** Paris. 1877. Felden, Fr. von.der, 'der Ursprung der nichtgemein - indogermanischen Bestandteile de gremanischen Sprachen', **Anthropos** 14/15, 1919 - 1920, s. 788 - 792. Jensen. M., 'Ingogermanisch und Altaisch', **Festschrift Hermann Hirt II.** 1935. 125 - 131, Koppers, W. yk. göstr. Der (burada Altay isim tasrifleri Lidya ve Erüsketekilerle karşılaştırılıyor. Ayrıca . A. Nehring'den naklen Eti, Lidya, Likya ve Ural Altay zamir karşılaştırmaları veriliyor.) Sinor, D., 'Ouralo - altaique - indoeuropéen', **Toung P'ao** XXXVII. 1944; Andrada. M.J., 'Posibles relaciones extrenas del grupo linguıstico maya', **Mayan Studies,** 1966, Ferario, B., 'Della possible parentela fralde lingua 'altaiche' ed alcune Americane', **XIX. Congrés Internationale des Orientalists,** Roma, 1938, 210 - 223, Porto - Seguro, Vicomte de, **L'origine touranienne des Americains Tupi Caribes et des anciens Egyptiens,** Leipzig - Berlin, 1876; Hommel, Fritz, **Die Sumero - akkader ein altaisches Volk,** Ausland. 1884. 'Die Sumero - akkadische Sprache und ihre Verwandtschaftsverhältnisse', Zeitschrift für Keilschriftforschung I, 1884; Hommel, Fritz. yk. göst. iki çalışmadan başka 'The Sumerian language and its affinities', JRAS XVIII. 1886. 'Die Verwandtschatsvehältnisse des Sumerischen'. **Festschrift P. W. Schmidt,** Wien. 1928. s. 67 - 74. Lenormant. Fr.. **La magie chez les chaldéens et les origines accadiennes,** Paris. 1874. **La langue primitive de la Chaldée et les idiomes touraniens. Paris,** Paris, 1875. ayrıca Christian, Viktor. **Die sprachliche Stellung des Sumerischen, Paris** 1932. 126 s. (Die Beziechungen des Sumeriches zum Ural - Altaischen' s. 52 - 63). Zakar, Andreas. 'Sumerian - Ural - altaic Affinities', Current Anthropology, Vol. 12, no. 2, April 1971. s. 215 - 225 (metodoloji bakımından önemli), Clauson, Gerard (bu makalenin tenkidi) 'On the Idea of Sumerian - Ural - Altaic Affinities'. London. England. 23. VII. 71. Current Anthropology, Vol. 14. no. 4. October 1973. s. 493 - 495.

75 Matsumoto, N. , **Le japonais et les langues austro - asiatiques,** Paris, 1928; Rahder. J. 'Comprative Treatment of the Japanese Language', Monumenta Nipponica, VII, 1951, s. 198 - 206; VIII, 1952, s. 239 - 288; IX, 1953, s. 109 - 257, X, 1954, s. 127 - 168; **Etymological Vocabulary of Japanese, Korean and Ainu F.,** Monumenta Nipponica, Monographs, no. 16, Tokyo, 1956, 73 s. II. New Haven, Connecticut, 1959, 78 s., III, 1959, 66 s., IV. 1960. 38 s., V, 1962; Winkler, H., **Der Uralaltaische Sprachstamm, das Finnische und das Japanische,** Berlin, 1909, 316 s.: Charencey, H.G. de. **De la parenté de la langue japonaise avec les idiomes tartares et americaines,** Paris, 1858; Miller, R.A., **The Japanese Language,** Chicago, 1970, s. 61; Hattorı. J. 'The relationship of Japanese to the Ryû - Kyû Korean and Altaic Languages', **Transactions of the Asiatic Society of Japan** Yokohama, ser. 3. v. 1. Tokyo, 1948. s. 101 - 133; Miller, R. A., göst. y.

76 Andronov, M., **Materials for a bibliography of Dravidian Linguistics,** Dept. of Indian Studies, University of Malaya, Kuala Lumpur, 1966, madde: 316, 317, 318, 319, 682. Koppelmann, D.H., **Die eurasische Sprachfamilie Indogermanisch, Koreanisch und Verwandtes,** Heidelberg, 1933.

77 Bouda, K., 'Tungusisch und Ketchua', ZGMG CX, 1960, s. 99-113. 'Kets chua II.' ZDMG CXIII, 1964, s. 602 - 623; Winkler. H., 'Tungus und Finnisch - Ugrisch' I.. JSFOu XXX. s. 1 - 9, II. JSFOu XXXIX. s. I - 34.

78 Decourdemanche, J.A.. **Etudes sur les racines arabes, sanscrites et turques,** Paris. 1898; Koşay, Hamit Zübeyr, **Elamca - Türkçe Dil Akrabalığı** (Elamish - Türkische Sprachverwandtschaft). Ankara, 1937. 7 s. 'Elam and Central Asian Relations', **Cultura Turcica** Vol. III. nu. 2. Ankara. 1966. s. 190 - 195 (17 kelime, 6 ek ve kural): Brandenstein. W. 'Etrüsk Meselesinin Şimdiki Durumu'. **İkinci Türk Tarih Kongresi, 1937,** İstanbul 1943. s. 211 - 219, Veau. Baron Carra de, **La langue etrusque, sa place parmi les langues,** Paris. 1911, 'Mots étrusques expliqués par le turc', Etrusca I. II **Museon.** 16 + 11 s., Etrusca II 'Mes communicati-

ons de l'année 1904'. Paris. 1 - 21: Landsberger. B (enno), 'Ön Asya Tarihinin Esas Meseleleri', **İkinci türk Tarih Kongresi, İstanbul 1937,** ayrıbasım 12 s.; Edlinger. A.v.. **Alte Beziehungen der türkischen Sprachen zu den Indogermanischen, 2** vols.; Bamberg - Forchheim, 1912-1913, Danişmend. İsmail Hami, **Antropoloji** ve **Lenguistik Vesikalarına göre Türklerle Hind - Avrupalılar'ın Menşe Birliği,** c. I. İstanbul, 1935, 374 s. + 5 tablo. C. II. Hind-Avrupa Grubunda Türk Dili, İstanbul, 1935, 255 s., Emre, Ahmet Cevat, **Mémoire sur les Relations Généalogiques des Langues Turques et Indo - Européennes,** Préparé pour être communiqué au Congrès des Orientalistes, Sept. 1951. 48 s., **Le problème de la parenté des langues Turgues et Indo - Européennes,** Ankara. 1930. 31 s., I-VIII Table Comparative (Morphologie); Ar, Mustafa Selçuk. 'Çivi yazılı kaynaklarına göre Türkçe, Etice, Hurrice arasındaki bağlar III. **Türk Tarih Kongresi,** Ankara, 15 - 20 Kasım 1943 (TTK Belleten XXXI-I, 1944, s. 515 - 568, Dekien, Toung. **De l'origine des Americains pré columbien,** Mémoire presenté au XX ème Congrès International des Americanistes, reuni à Rio de Janeiro 1922. s. 21 - 47, Dumézil, G., 'Remarques sur les six premiers noms de nombres du turc'. Studia Linguistica VIII. Lund, 1954, s. 1 - 15, 'Remarques complèmentaires sur les six premiers noms de nobres du turc et du quetchua', Journal de la Société des Americanistes, nouv, sér t. XLIV. 1956. s. 208. Ferrario. B., 'Della possible parentela fra de lingue 'altaiche' ed alcune Americane', **Actes du Congrès Rome,** 1938, s. 210 - 223 (yalnız Keçua ve Türkçe karşılaştırılmıştır). Ömer (Mayatepek). Tahsin. 'Meksika'da müstamel Maya dilindeki Türkçe kelimeler hakkında izahat'. Türk Dili. I. seri. sayı 12. Haziran 1935. s. 88 - 94: Decourdemanche, J. A., **Etudes sur les racines arabes, sanscrites et turques,** Paris. 1898; Emre, Ahmet Cevat, 'Sümerlilerin Konuşuğu Lisan ve Türkçe' - Yeni Türk Mecmuası, İstanbul Halkevi, Teşrinievvel 1932. s. 48 - 58. **Birinci Türk Dili Kurultayı,** İstanbul. 1933. s. 81 - 94. **Eski Türk Yazısının Menşeği (L'Origine de l'Alphabet Vieux Turc).** 1938. 54 s., Hommel. Fritz, vorläufige Mitteilung'im Ausland 1884. nr. 2. 'Die Sumero - Akkader ein altaischer Volk' (Corresp Bl. d. ges f. Anthropologie. 15 yg. no. 8. 1884. s. 63 - 64), 'Die Sumera akkadische Sprache und ihre Verwandtschafts verhältnisse'. Zeitschriftfür Keilschriftforschung I. s. 161 - 178, 195 - 221, 323 - 342, Leipzig. 1884, 'The Sumerian language and its affinities' JRAS XVIII, part 3. London, 1886. **Sumerische Lesestücke,** München, 1894, **Zweihundert sumero - türkische Wortvergleichungen** als grundlage zu einen neuen kapitel der Sprach - wissenschaft. der hern F. W. K. Müller und A. v. Le Coq dankbar zugeeigent, München, April 1915. 16 s., 'Nachtrag', Mai 1915. s. 17-24. 'Zweiter Nachtrag'weitere Wortvergleichungens, Juli 1915, s. 25 - 32. 'Appendix' (James B. Nies, **Ur Dynasty Tablets,** Leipzig, 1920, 195 s. with an appendix by Prof. D. Dr. Fritz Hommel) (s. 195 - 220 + index: 221 - 224). **Grundriss der Geographie und Geschichte des Alten Orient,** erste hälfte, ethnologie des alten orients babylonica und chaldea. München 1904. XII + VI + (1. Geographie. Vorderasiens und Nord - ostafrikas) 400 s., zweite häfte, München 1926, s. (401 - 1108) (Özellikle s. 21 - 24, 32, 36, 44, 65 - 66, 86, 95 - 96, 124, 179, 213 - 214, 224 - 228, 232 - 233, 301, 303, 305, 478 vd.). 'Die Verwandtschaft verhältnisse des Sumerischen', **Festschrift P. W. Schmidt,** Wien, 1928, s. 67 - 74, Landsberger, Benno, 'Die Sumerer', Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi, sayı ≈ 5. Ankara 1943, s. 97-102 (trc. 'Sümerler', Mebrure Osman Tosun, s. 89 - 96). Martayan (Dilaçar), Agop, 'Türk - Sümer ve Hint Avrupa Dilleri Arasında Rabıtalar', **Birinci Türk Dili Kurultayı,** İstanbul, 1933, s. 94 - 104. Munkacsi, Bernhard, 'Zur Bildung der Zehner Zahlwörter im Türkischen', KCsA, I. IV. bölüm. 1924, s. 314. ayrıca KSz V. 343 - 351, Prince, John Dyneley, **Materials for a Sumerian Lexicon** with a grammatical introduction, Leipzig, 1908 (Introduction VII - XXIV, özellikle s. VIII). Togan, Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş,** II. baskı. İstanbul. 1970, 537 s., s. 10-11 ve notlar. Tosun, Mebrure Osman, 'Sümer Dili ile Türk Dili Arasında Karşılaştırma', s. 147 - 168 (İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü,** s. 33, not 50'ye dayanarak), Wittek, P., 'Sumerisch und Türkisch', Türkische Post (ayrı basım). Bu konu ile genel ilgisi bakımından Koşay, Hamit Zübeyr 'Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii' (Die Stellung der Türkischen unter den Weltsprachen). TTK Belleten c. III. sayı 10. Ankara. 1 nisan 1939, s. 363 - 376.

79 Arakawa Sôbei, **Gairaigo Jiten** 'Ödünçlemeler sözlüğü'. Tokyo, 1941, Miller, Roy Andrew. **The**

Japanese Language, 1970 (Chapter VI. 'Loan Words'. s. 238, 263). Ueda Kazutoshi, Takakusu Junjiro, Shiratori Kurakichi, Kanazawa Shôzaburo, **Nihon Gairaigo Jiten** 'Japoncadaki ödünçlemeler sözlüğü', 1915; Groot, Gerard, 'Besonderheiten der Ryûkyû sprache' MN 3. 1940. s. 300 - 313, Hattori Shiro, 'The Relationship of Japanese to the Ryûkyû, Korean and Altaic Languages', TASJ, 3 rd series, 1., 1948, s. 101 - 133; Miller, Roy Andrew, **The Japanese Language,** 1970, s. 81.

80 Lee, Ki - Moon, 'Mongolian Loan - Words in Middle Korean', UAJb 35, fasc. B. 1964, s. 188 - 197; Ligeti, L., 'Les anciens éléments mongols dans le mandschou', AOH X, 3, 1960, s. 231 vd., Poppe, Nicholas, **Introduction to Altaic Linguistics,** Leipzig. 1965 (4. Mutual influences within the Altaic Group, s. 157 - 163), s. 160, 'On some ancient mongolian loan - words in Tungus', CAJ, Vol. XI, no. 3, Wiesbaden, Sept. 1966, s. 187 - 198, 'on Some Mongolian Loan Words in Ewenki', CAJ, Vol. XVI, no. 2, Wiesbaden, 1972, s. 95 - 103, Sanceev, G. D., 'Mançcuro - mongol skie yazıkovie paralleli', Izvestiya Akademii Nauk SSSR, otdelenie gumanitarnıh nauk 1930, s. 601 - 626, 673 - 708.

81 Poppe, Nicholas, **Introduction to Altaic Linguistics,** s. 163

82 Poppe, Nicholas, 'Die türkischen Lehnwörter ım Tschuwassischen' UJb 7. 1927, s. 151 - 167: Koşay, H. Z., **Kore Dilinde Türkçe ile Müşterek Unsurlar,** İstanbul, 1952; Caferoğlu, Ahmet, 'Azeri Lehçesinde Bazı Mogol Unsurlar', Azerbaycan Yurt Bilgisi, sayı 6 - 7, İstanbul, 1932. I. s. 215 - 226, sayı 25, İstanbul, 1934. II. s. 3 - 8. 'Der ursprung der Wörter **tongal, küräkän** und **nämär** im aserbaidschanischen Dialekt', Die Welt des Islams, 1941. s. 53 - 60. 'Azerbaycan ve Anadolu ağızlarındaki Mogolca unsurlar', TDAY Belleten II. 1945. 'Türk dilinde **nöker** ve **nökerzâdeler** müessesesi', **IV. Tarih Kongresi,** Ankara, 1952, s. 251 - 262. 'Azeri şivesinde **nohur** ve **lap** kelimeleri', Roczink Orientalistyczny XVII, Krakow, 1953, s. 180 - 183, 'Azerbaycan ve Anadolu ağızlarındaki Mogolca unsurlar' TDAY Belleten, Ankara 1954, s. 1 - 10, 'Tarla Kültürü ve Etnoğrafyasına Göre 'kotan', TDED. XIX, s. 43 - 50, eren, Hasan, 'Caucasian Turkic Elements in the Anatolian Dialects. **Studia Caucasica,** I, 1963, s. 93 - 126 (Anadolu'ya yerleşen Kafkas Türk boyları yolu ile Mogolcadan gelen bazı kelimeleri de kapsar), 'Anadolu'da Kafkasya Türkleri', TDAY belleten, 1961, Ankara 1962. s. 319 - 357, 'Sibirya Türk Dillerinde Mogol Unsurları', Türk Dili - Belleten, Seri III. sayı XIV ,XV, Ankara, 1951, Kaluzynski, St., **Mongolische Elemente in der jakutischen Sprache,** Warszawa, 1962, Mándoky, Istváan, 'Macaristandaki Koman dilinin Mogolca unsurları', Daimi Milletlerarası Altayistik Konferansı. XVI. Toplantı, Ankara. 24 Ekim 1973. Oğuz, Mehmet, **Türk Mogol Ortak Sözleri, Kaşgar,** 1942, Poppe, N., 'Jakutische Etymologien, UAZb 33, 1 - 2. 1961. s. 136 - 141, 'Die Mongolischen Lehnwörter im Komanischen', **Németh Armağanı,** Ankara, 1962, s. 331 - 340, **Introduction to Altaic Linguistics,** s. 159, 'Turkic Loan Words in Middle Mongolian', CAJ. I. 1955, s. 36 - 42, Ramstedt, G. J., **Kalmückische Wörterbuch,** Helsinki, 1935 (Türk Dilinden Kalmuk ve oyrat Dillerine geçen kelimeler işaretlenmiştir), Temir, Ahmet, 'Türkçe ile Mogolca arasındaki ilgiler'. DTCFD XIII, 1 - 2, Ankara, 1955, Tuna, Osman Nedim, 'Mongolian Loan Words in Anatolian Dialects', Inner Asia Colloquium, session, November 21. 1963. Seattle, 'Mongolian Loan Words in Ancient and Middle Ottoman', Inner Asia Colloquium, session, March 1, 1965, 'Osmanlıcada Mogolca Ödünç Kelimeler', TM XVII, İstanbul, 1972, s. 209 - 250, 'Osmanlıcada Mogolca Kelimeler', TM XVIII, İstanbul, 1976, s. 281 - 314, Vladimirtsov, B. Ya., 'Turetskie elementi v mongolskom yazıke', ZVO 20, 1911, s. 153 - 184. Buraya Németh, J. 'Die türkisch - mongolische Hypothese', ZDMG 66, 1912, s. 549 - 576 ilgisi bakımından ekliyorum. Bang. W. 'Türkisches Lehngut im Mandschurischen', UJb IV., 1924, s. 15-19. Kotwicz, W. , 'Les éléments turcs dans la langue mandchou' RO XIV, 1938.

83 Poppe, N., **Introduction to Altaic Linguistics,** 1965 (bkz. Contacts of Altaic Languages with other languages. 165 - 172, Altaic influences upon other languages. 172 - 173).

Arakawa Söbei. **Gairaigo Jiten,** 1941. bkz. N. 79 Ueda Kazutoshi. Takakusu Junjiro, Shiratori Kurakichi, Kanazawa Shôzaburo, **Nihon Gairaigo Jitaa,** 1915. bkz. N. 79

Haitori Shiro, Ainugo hôgen jiten 'Aynu, Japonca ve İngilizce İndekslerle Aynu Sözlüğü', 1964. Miller, **The Japanese Language** (Chapter VI. Loanwords. s. 239)', bkz. Arakawa Sôbei

yk., Ueda Kazutoshi yk. Miller, yk. s. 237 - 247, Kamei Takashi 'Chinese borrowings in prehistoric Japanese', 1954, Karlgren, Bernhard, **Grammata serica recensa,** Stockholm, 1957 (Museum of Far Fastern Antiquities Bulletin 29) ayrıca **Etudes sur la phonologies chinoise,** Stockholm Leyden, 1915 - 1926. **Analytic Dictionary of Chinese and Sino - Japanese,** Paris, 1923, Saneto Eshu, 'Chûgoku nihaitta Nihongo' (Çincede Japonca Unsurlar), s. 1039 - 1041. Chûgoku gogaku kenkyûkai, ed., **Chûgoku gogaku jiten, 1958,** Yamada Yashio, **Kokugo no naka ni okeru kango no kenkyû** (Japoncadaki çince unsurlar üzerinde çalışmalar), 1940; Arakawa, Miller, yk. göst. y., 241 - 242, Ueda yk. göst. y., Arakwa, Miller yk. göst. y. s. 241, Ueda yk. göst, y., Vos. Fritz 'Dutch influences on the Japanese Language', **Lingua** 12, 4. s. 341; 388; Arakawa bkz. yk., Gatenby, E. V., 'The influence of Japanese on English; **Eibungaku kenkyû** 11. 4. 1931. s. 508 - 520, 'Additions to Japanese Words in English', ibid, 14. 4. 1931, s. 595 - 609, Ichikawa **Sanki, 'T**he pronunciation of English loan - words in Japanese'. A Grammatical miscellany offered to Otto Jespersen, Copenhagen. 1930, s. 179 - 190, Miller, bkz. yk. s. 241 - 256. Norman. Arthur M. Z., 'Bamboo English, the Japenes influence upon American speech in Japan', AS 30. 1955, s. 44-48; Miller. a., y. s. 242: Miller. a.y.s. 256: Konwlton, Edward Colby Jr.. **Words of Chinese, Japanese and Korean origin in the Romance Languages,** Stanford University (yayımlanmamış doktora tezi). 1959. Miller. a.y., s. 240; Miller, a. y., s. 242 - 244; Miller. a. y.. s. 240; Miller, a, ,y, s. 256; Miller. a. y., s. 247 - 248; miller. a. ,y, s. 247; Miller. a. y., s. 256; Swadesh, Morris, 'Linguistic Overview', **Prehistoric Man in the New World,** Chicago - London 1971, 5 th edition (first edition 1964). s. 536.table 2.

84 Karlgren, bernhard, bkz. N. 83. ayrıca 'A Compendium of Phonetics in Ancient and Archaic Chinese', BMFEA 26, 1954, **Koreiskiy Yazık,** Sbornik Statey. Moskova. 1961. Samuel E. Martin, Yang Ha Lee. Sung - Un Chang. **New Korean - English Dictionary,** Minjugseogwan, Seoul, Korea, 1967. XIII + 1902 s., Poppe, N., bkz. N. 83, s. 166. **Voprosı koreyskogo i kitayskogo yazıkoznaniya,** Leningrad. 1958: Webster, Grant, 'Korean bamboo English once more'. AS 35, 1960, s. 261 - 265; Knowllton. Edward Colby Jr., bkz. N. 83: Swadesh, Morris. 'Linguistic Overview', bkz. N. 83. a. y.

85 Vladimirtsov, 'Arabskie slova v mongol 'skom' ZKV 5. 1930. s. 73 - 82; Lessing. Ferdinand D. (ed.). **Mongolian - Enlish Distionary,** by Mattai Haltod, John Gombojab Hongin, Serge Kassatkin, F. Lessing. Los Angeles. 1960. 1217 s., Menges. Karl H., **The Turkic Languages and Peoples,** s. 167. Poppe. N., N. 83., s. 166; Vladimirtsov, B. Ya., 'Mongolica I'. Ob otnoşenil mongol 'skogo yazıka k indo - europeyskim yazıkam Sredney Azii' ZKV 1, 1925, s. 301 - 341; Sanjian, Avedis K. (ed.) **Colophons of Armenian Manuscripts 1301 - 1480,** Harward University Press, Cambridge, Massachusets, 1969, XV + 459 s. ; Poppe, N., a.y.., s. 171; Lessing. Ferdinand D., a. y., Menges, Karl H., a. y., s. 166, Pritsak, Omeljan, 'Two names of steppe plants', International Journal of Slavic Linguistics and Poetry VIII. 1964, s. 37 vd., : Tuna, Osman Nedim, 'Turkic and Mongolian Loan - Words in Hindustani', American Oriental Society. 182 nd meeting, Duke University, Chapel Hill, North Carolina, 19. 4. 1972; Poppe, N., a. y., s. 169 - 170; Doerfer, Gerhard, Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Band I. **Mongolische Elemente im Neupersischen, 1**963, XLVIII + 557 s. (1 - 409) 'Prologomena zu einer Untersuchungen der altaischen Lehn - Wörter im Neupersischen', CAJ V. s. 1 - 26, Poppe, N., a., y., s. 167 - 168, 170; Poppe, N., a., y., s. 175; Ronatas, András: **Tibeto - Mongolica.** The Tibetan loanwords of Monguor and the development of the Archaic Tibetan dialects, The Hague, 1966, 232 s., Ligeti. L., 'Mongolos jövevenyszavaink kérdésé, NyK, X<IX, 1935. Németh. Gy., 'Mongol elemek a magyar nyelvben', MNyr XII. 1913.

86 Schmidt. P., 'Chinesische Elemente im Mandschu', Asia Major 7. 1931. s. 573 - 628: Bouda. K.. 'Tungusische und Ketchua', ZDMG CX. 1960; s. 99 - 113, 'Ketchua II. '. ZDMG CXIII. 1964I. s. 2 623. Swadesh. M., bkz. N. 83.. a. y., s. 536. table 2.

87 Koşay, Hamit Zübeyr. 'Dil Mukayeselerine göre Başklarla Türklerin Temasları. Göç Yolları ve zamanı Hakkında'. TTK Belleten CXXI. sayı 84. Ankara. 1957. s. 521-560 - 1 harita (bu konuda aynı dergide daha sonra bir makale daha yayımlanmıştır). Togan. Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihi-**

ne Giriş. 2. baskı. İstanbul. 1970, 537 s. s. 23 - 24: Rahimov. T. R. **Kitayskie elementı v sovremennum uygurskom yazıke** (tanıtma Menges, Karl H., UAJb 46. 1974. s. 181). Poppe. N., **Introduction to altaic Linguistics,** s. 165. Menges. Karl H., **The Turkic Languages and Peoples,** s. 166, 167. Jacobson, R., The Paleosibirian Languages', American Anthropolgy XLIV. 1942. **Languages Paleosibirlennes,** (Les Langues du Monde), 2. baskı, 1952: Miller. R - A., **The Japanese Language,** s. 80, 81, 203, Munkacsi, Bernhard, 'Ösi török arja uyelvératès', Nyk XXIV. 1894 'Arische Sprachdenkmäler in türkischen Lehnwörter' KSz I. 1900- Beiträge zu den alten arischen Lehnwörter im Türkischen', KSz VI. 1905. Nemeth, Gy.. Türklüğün Eski Çağı', Ülkü XV, sayı 90. Ankara. 1940. s. 299 - 306, s. 509 - 518 'Probleme der türkischen Urzeit', Analecta orientalia. Budapest. 53 1942 - 1947, s. 57 - 102; Fischer, A.. **Die Vokalharmonie der Endungen an den Fremdwörtern des Türkischen,** Morgenländische Texte und Forschungen. I., Fasc. 2. 1926. 26 s.. Hamdi. A.. **Lugat-ı Ecnebiyye,** 1911. Korsch. T. Türkische Etymologien'. Festscrift V. Tohmsen. 1912. s. 198 - 201. Kowalski. T.. 'Türk Dilinin Komşu Millet dilleri üzerindeki Tesiri'. Ülkü XX. 1934. Kraelitz. Fr. V.. Greifenhorst. Corollarien zu Miklosic 'Die Türkische Elemente'. 1884 - 1889, SWAW 166 . 1911, no. 4. 65 s.. Lokotsch, Karl. **Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs.** Heidelberg. 1927. XIX. 243 s., Miklosich. **Die türkischen Elemente in den südost und osteuropäischen Sprachen** (griechisch, albanisch, rumunisch, bulgarisch, serbisch, kelinrussich, grossrussich, polnisch). Denkschrift der kaiserlischen Akademie der Wissenschaften in Wien, phil, hist. Klas. I. Band XXXIV. 1884, s. 239 - 338. II. Band XXXV. 1885. s. 105 - 190 Machtrag I. XXXVII. Nachtrag II. XXXVIII Wien 1888 - 1890. 194 s.. **Über Einwirkun des Türkischen auf die Grammatik der südost europäischen Sprachen,** Sonderhefte der Akademie Wissenschaften in Wien, CXX. 1889. Özdem. Ragıp Hulusi. Dilimizde yerleşmiş yabancı unsurlar'. TDED I. sa. 2. 1946 (başka dil gruplarından olan kelimeleri de içine alır). Özön. Mustafa Nihat. **Türkçe - Yabancı Kelimeler Sözlüğü, 1961** (başka dil gruplarından kelimeleri de içine alır) Taner, Ali Haydar. **Yabancı kelimeler Lugatı.** 1941. Tietze, Andreas. 'Die formalen Veränderungen an neuren europäischen Lehnwörtern im Türkischen'. Oriens V. 1952. Tolun. Haydar. **Yabancı Kelimeler Lugati.** 1939. Wasmer. M., Osmanskiya etimologii. 1909. 2 - 3; Kaleşi. Hasan. 'Arnavut Edebiyatında Türk Etkileri **X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler,** 1963. Ankara. 1964. s. 61 - 74, Meyer. G., **Etymologisches Wörterbuche der albanischen Sprache,** Miklosich. Franz. **Die türkischen Elemente...** bkz. yk.. Nemeth. J.. 'Taraces of the Turkish Language in Albania' AOH XIII. 1961 s. 9 - 29; Eren, Hasan. 'Anadolu Ağızlarında Rumca, Islavca ve Arapça Kelimeler', TDAY Belleten 1960. Ankara. 1960. (Islavca kelimeler. s. 320 - 347), Eren, Ismail, 'Güney Islav Dillerinde Kullanılan Türkçe Ekler'. **XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler,** 1966, Ankara, 1968, s. 239 - 246, Hazai, G.. 'Remarques sur les rapports des langues slaves des balkans avec le turc - osmanli', Studia Slavica. Academiae Scientiorum Hungaricae. VII. 1 - 3. 1961. Janko Josef **Listy Filologiçke** XLIII. 1916. s. 20 - 27, 107 - 112, 214 - 223. Menges, Karl H.. 'Altaic Loanwords in Slavonic'. Language 20. 1944. s. 66 - 72. 'Altaische Lehnwörter im Slawischen' ZSPh 23, 1955. s. 327 - 334, 'Influences altaique on slave', Bull. Acad. R. Belge des Sciences et Belles Lettres, Bruxelles, 1985. s. 518 - 541. 'Altajische Kulturwörter im Slawischen', UAJb XXXIII (von Gabain Festschrift), 1960. s. 107 - 116. Miklosişch, Franz **Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen,** Wien, 1886. Peisker, J., **Die älteren Beziechungen der Slawen zu Türkotataren und Germanen und ihre Sozialgeschichtliche Bedeutung,** Berlin-Stuttgart Leipzig. 1905. Tietze. Andreas, 'Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache', Oriens X. 1957. s. 1 - 47; Cengiz. Atila. 'Bulgaristan'da Türk Dili'. **Türk Kültürü** c. V. sayı 59. s. 849 - 852. Menges, Karll H.. 'Altaic Elements in the Proto Bulgarian Inscriptions'. Byzantion XXI, Bruxelles 1951, s. 85-118. 'Bulgarische Substratfragen'. UAJb XXXII. 1960. s. 104 - 121. Miyatev. Petir. 'Bugünkü Türk Bulgar Dil Münasebetleri **XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966,** Ankara 1968. s. 119 - 126. Mladenov. S., 'vestiges de la langue des Protobulgares touraniens d 'Asparuch en Bulgare'. RES I. 1921. Veryatnii mnimi ostatâtsi ot ezika na Asparuhovite Balgari v novobalyarskata reç.' Ezika na Asparuhovite Balgari. Godişnik Sofiyskiya Universitet, 1921. **Bılgarski narodnı pesni.** Zagreb, 1961 (bu daha çok bir folklor araştırmasıdır).

Tsonev. B., 'Turski dumi v balgarski ezik'. Godişnik na Sofiyskiya Universitet XXV. !929. Yakın. Aziz. 'Bulgar Dilinde Türkçe Kelimeler'. **Türk Kültürü** c. VII. sayı 79. s. 477 - 480: Blaskovics. J., 'Çek dilinde Türkçe kelimeler'. **VIII. Türk dil Kurultayında Okunan Bilimsel bildiriler** 1957 Ankara 1960. s. 87 - 112 bkz. Blaşkoviç Josef ve Blaşkoviç (Kumanoğlu). Yusuf. 'Çekoslovakya topraklarında eski Türklerin izleri'. **Reşid Rahmeti Arat İçin,** Ankara 1966. TKAE yayınları: 19. Seri I. sayı A 2, s. 341 - 351 (yer ve kişi adları). Holub, Josef Kopeçny, Frantişek, **Etimologičeskıy slovnık yazyka čechéko,** Praha, 1952. Ayrıca çoğu folklor ve edebiyatla ilgili şu eserlerde: Bartos. **Narodní písně moravské,** Praha, 1889. Blaskovic, Josef, Çek Folklorunda Türkler', **XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1966,** Ankara, 1868, s. 189 - 207, Cikker. **Beg Bajazid,** Praha, 1963. Freincik. Mikulás. 'Pestunka, povest z Pohronia zvolenského', Sokal. 1867 (VI. Turciasky Sv. Martin). Holuby. J. L.. 'Stopy tureckého hospodarenia v XVI. a XVII st.'. Slovenské Dohlády XIV. s. 559. 688. 698. Kálmán, Mikzáth. **A trencséni vár kùtja,** Budapest, 1890, Klımova, Dagmar, 'Turecke války paměti našich lidovych vypravêcu a zpêvaku', Novy Orient, Nr. 1. Praha, 1964. s. 18 - 20. Kramoliš, Cenêk. **Rychtar Soman,** 1935, II. vyd. Olomouc, 1941, Pekárek, K., **Starozlınské povesti,** Zhn,. 1942, Prochazkova, 'A török a cseh - morva népköltészetben', **Filologiai közlöny,** Budapest, 1955, s. 509 - 520, Rychonova, D.,'Tureckı války v lidovémpodanı ve ye hodni Narodopisny vestnik ceskoslovansky XXXIII, Praha 1956, s. 36 - 93, Smilauer, Vladimır, Prınos Asie do evropského kulturnıho slovniku, Praha 1949, s. 14 -15; Djukanovic. Marija, 'Les Vestiges de la Langue Turque dans l 'Actuelle Langue Serbo - Croate', **X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1963,** Ankara, 1964, s. 31 - 36, Knezevic, A., **Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben** Slawisch - Baltisches Seminar der Vestfälischen Wilhelms - Universität, Münster, Veröffentlichungen No. 3 Meisenheim am Glan, 1962, 506 s. (tanıtma : Menges, K. H., UAJb XXXIX), Skaljic, Abdulah. **Turcizmi u narodnom gavoru i narodnoy knjizevnostı Bosna i Hercegovina,** Sarajevo, 1957 (bu aşağıdaki eserin ilk adı olup 6500 kelime vermektedir), **Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku 'Svjetlost',** Sarajevo, 1962, 622 s. (8472 türkçe kelime), Veljacic. Snjezana, **Sırp - Hırvat Diline Girmiş olan Türk Maddi Kültür Unsurları,** İstanbul Ü. Ed. Fak. Doktora Tezi 23 s., İstanbul, 1966: Bruchner, Al, **Slownik etymologiezny jezyka polskiego,** Krakau. 1927. 806 s. Grzegorzevski, I., **Ein türk - tatarischer Dialekt in Galizien** Vokalharmoni In den entlehnten Wörtern der karaitischen Sprache in Halicz, mit Einletiung. Texten und Erklaerungen zu den Texten. SWAW 146, 1903. No. 1. 80 s., Karlowicz, Jan, 'Mémoire sur l'influence des langues orientals sur la langue polonaise', **Actes du VI. e Congrès Internationale des Orientalistes, Leyde 1883,** Leiden 1885. II. sekt. 1, s. 409 - 441, Kowalski, T., 'W sprawie zapozyczén tureckich w jezyku polskim', **Symbolae grammaticae in honorem Rozwadowski,** Krakau, 1928, vol. 2. s. 347 - 353 Muchlinski Ant. **Zrodlostownik wyrazw kiore przcszly, wprost ezy posrednio, do naszej movy jezikow wsehodnich, z dolaczeniem z biorku wyrazow przeniesanyeh z Polski do jezyka tureckiego,** St. Petersburg. 1858, 158 s., Reychman, Jan, 'Polonya'nın bir güney lehçesinde kullanılan bir sözcügün menşei hakkında', **Reşid Rahmeti Arat İçin,** Ankara, 1966, s. 388 - 389 Zajaczkowski, A., **Elementy tureckie na ziemiach polskich, 1935, 'Zwiazki jezkowe polowiecho - slowianskie,** 1949; Erdman, F., 'Izyasnenie neskol'kih vostoçnih slov perasedsıh iz vostoçnık yazıkov russiyskiy', Kazanskiy Vestnik, 1828. c. 9. s. 33 - 35, Trudy i letop. Obşç. istorii i drevnosti rus. s. 1. 1830. s. 215 - 245 Katanov. N., 'Die aus dem Russischen Ent lehnten Fremdwörter des Sagai Dialektes'. Mélange Asiatique 9. 1880 - 1888, s. 272 - 312. Kazembeg. A.. 'Zapiska o slovah russkih zaimstvovannık iz vostoçnık yazıkov', IAN po otd. russk. yaz. slov.. 1852. s. 125 - 128. Korş. F.E.. 'Turetskie elementı v yazıke 'Slova o polku Igoreve', Izvestiya Imperatorskoy Akademii Nauk. VIII. 1904, Malov. S. E.. 'Tyurkizmi v yazıke 'Slovo o polku Igoreve', Izvestiya Akademii Nauk SSSR. V 1946. Melioranskiy, P. M., 'Turetskie elementı v yazıka Slovo o polku Igoreve', Izvestiya Imperatorskoy Akademii Nauk. VII. 1902. 'Zaimstvaniya vostoçniya slova v pamyatnikah russkoy pis' mennosti do mongol 'skogo vremeni', Izv. otd. russk. yaz. AN, c. 4. 1906. 'O turetskih elementah v pamyatnikah russkoy pismennosti do mongol 'skogo perioda'. Zap. Vost. Otd. R. Arch. Obşç. 17. 1907. Menges. Karl H.. 'The Oriental Elements in the Vocabulary of the Oldest Russian Epos, 'The Igor' Tale', Supplement to Word Monograph no. 1. New York 1951. 98 s.. 'On some loanwords from or via Turkic in

Old - Russian' **Fuad Köprülü Armağanı,** İstanbul, 1953. s. 369 - 390. Nikitine. 'Note sur quelques emprunts russo -turcs', JA. 1952. s. 75 - 77 Poppe. Nicholas Jr. **Studies of Turkic Loan Words in Russian,** Wiesbaden 1971. Asiatische Forschungen. Bd. 34. Pritsak. Omeljan. 'Two names of tseppe plants', Intern, Journ, of Slav. Ling. and Poet.. VIII. 1964. s. 37 vd., Şipova. E (lizabeta) N (ikelaevna), **Slovar 'Tyurkizmov v Russkom Yazıke,** Ak. Nauka Kazahskoy SSSR, 1976, 444 s. (2000'e yakın madde başı): Dimitriev, N.. 'Etyudı poserbsko - turetskomu yazıkovomu vzaimodeystviyu', DAN 1928. s. 17 - 22, 268 - 275, 1929, s. 89 - 95,103 - 104. Djukanovic, Marija. bkz. yk., Knezevic A.. bkz. yk., Marinkovitch, Louka, 'Vocabulaire des mots persans, ara bes et turcs introduits dans la langue serbe ayec un exposé de la litterature serbe', Verhandlungen des 5. Intern. Oriental. Kongr. Berlin 1881 c. 2. 2. Berlin 1882. s. 299 - 332. Popovic, Gy., Turske i druge istoçanskereçi u naşem yeziku, Glasnik Srpskog Uçenog Drustva 59. Belgrad 1889. Raykovic, Ljubinka. 'Les Traductions Turques Chez les Yougoslaves' **X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler. 1963.** Ankara 1964 s. 99 - 104, Sköld, Hannes. **Die Türkischen Lehnwörter im Serbobroatisehen,** LUA 18. no. 3. 1922. 110 s., Veljacic, Snjezana, bkz. yk., Yusuf, Süreyya, bkz. yk.: Lokotch. bkz. yk.. ayrıca folklor ve edebiyatla ilgili şu eserler: Antonovic. Dragonov **Istroiçeskie pesni malorusskogo naroda,** Kiyev 1874. Gebauer, Jan. **Z pısnlí junáckych, Ukradéne Marie,** Lumir 1863, Lukasevskij. **Maloruskije i çervenoruskije dumi i pesni 1848. Václavık, A. Lukaçovicke Zalesi: Littman, E. Morgenländische Wörter im Deutschen,** 1924, XII + 163 s., Önen, Yaşar, **Deutsches im Türkischen,** 1955; Acaryan, H.. **Thurk eréné p' ohareal barer hayerêni mec,** 1902 (4200 türkçe kelime), Menges, Karl H., **The Turkic Languages and Peoples,** Wiesbaden. 1968 (VI. Lexical composition of the Turkic languages, s. 165 - 179), Munkacsi, B., 'Über die' uralten armenischen Lehnwörter'im Türkischen', KSz 5. 1904, s. 352 - 357. Pedersen, H., 'Armenisch und die Nachbarsprachen'. Kuhn's Zeitschrift XXXIX. 1904, Sköld, H., 'The supposed Armenien ınfluence on the Turkish Language' **Linguistic Gleanings,** 1923 (bir öncekinin tenkidi), Sluszkiewicz. E.. 'Remarques sur la langue turque des Arméniens et sur les emprunts turcs de r arménien, I, RO XIV, 1938: Baydur, Suat Y., Dilimiz ve Yunan - Latin Asıllı kelimeler', TDAY Belleten 1953, Ankara, 1953, s. 93 - 121, Harfany, J. Nagy de. 'Colloquia familiari turcico - latina', 1672; Esenkova, Enver, Türk Dilinde Fransız Tesiri, 1959; Bonelli, 'Elementi italiani nel Turco ed elementi turchi nell' Italiano', L'Oriente, I, 1894, s. 178 - 196, Tietz, Andreas, XVI. Asırda Türk Gemici dili; Armistead, S. G., Silverman, J. H.. 'Exclamaciones turcas y otros rasgos orientales en el romancero judeo - espanol; Sefarad XXX, Madrid, 1970, s. 177 - 193, 'Arabic Refrains in a Judeo - Spanisch Romance', Iberoromania, 2/ 1970, Madrid, s. 91 - 95, Danon, A., 'Essai sur les vocables tursc dans le judeo -espagnol'. KSz IV, 1903, V, 1904; Altınkurt, Orhan 'Türkçenin Romen Dili Üzerindeki Tesirleri', Türk Kültürü, c. V, sayı 60, s. 903 - 904; Buesku, Victor, Etymologies roumano - turques, 1962, Giurescu, C. C., Türkçenin Rumenler üzerindeki tesirleri', TD Belleten. seri II, sayı 1 - 3, 1945, Guboğlu, M., Rumanya Türkolojisi ve Rumen dilinde Türkçe Sözler', **XI. Türk Dil Kurultayında Okunan bilimsel Bildiriler, 1966,** Ankara, 1968, s. 265 - 272, Leobel, Theoph., **Elemente turçestı, arabestı şi persane in limba Română,** İstanbul, 1894, 24 + 104 s., Contributiuni i observatiuni relative la opera 'infuenta orientala' de L. Saineanu, Analele, 1909, c. 30, s. 225 - 264, Meyer, Gustav, Türkische Studien I. Die Griechischen und Rumaenischen Bestandtheile im Wortschatz des Osmanisch Türkischen, Sitzungsberichte d. K. akad. Wiss. in Wien, CXXVIII, 1893. Palenkovič, H., Turski elementi u arumunskom dijalekta, 1939. Saineanu, L., **Elemente turçesti in Limba românâ,** 1885, Des existence d'éléments pré - ostanlis en oumain', Bull. Soc. Ling., Paris, 1901, s. X vd., **Influenta orientale** asupra limbei şi culturei române I. Introducerea, II. Vocabularul: 1. Vorbe populare 2. Vorbe istorica. Bukres. 1900 (bunun fransızcası: L'Influence orientale sur la langueet la rivilization roumaines. I. La langue: Les éléments orientaux en roumain) Romania 30, Paris 1901, s. 539 - 566, 31, 1902, s. 82-99, 537-589, Tagliauni, C., A proposto delle voci turche nel rumeno, L'Europa Orientale, 1913, Tamer, Mefküre, Tükçenin Romenceye Tesiri', Türk Kültürü, c. IV. sayı 38, 259-261, Wendin, Heinz F., **Die Turkischen Elemente im Rumanischen,** Berlin, 1960, IX + 188 s.; bkz. Baydur, Eren, Lokotch, Meyer, Miklosich vb. yk., Newton, Brian, The Grammatical Intrepretation of Italian and Turkisch Substantives into Modern Greek', Word XIX, 1963, s. 20 - 30, Ronzevalle, L., 'Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumelie et specialement

d'Adrianople', JA, Seri X, XVIII, Paris, 1911, s. 69 -106, 257 - 336, 405 - 462 krş. Melange de la faculte orentale 5. no. 2. s. 517 - 588, Tietze, Andreas, 'Graiechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch', Oriens VIII, 1955, 204 - 257, 'Eingie Weltere Griechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch', **Németh Armağanı,** Ankara, 1962, s. 373-388; Platts, John T., **A Dictionary of Urdu, Classical Hindi and English**, Oxford University Press, 1960, VIII + 1254 s. Tuna, Osman Nedim, Turkic and Mongolian Loan Words in Hindustani', American Oriental Society, Society, 182 nd meeting, duke University, Chapel Hill, 19. 4. 1972, 31 s.; Menges, Karl H.. **The Turkich Languages and Peoples,** Wiesbaden 1963, (VI. The lexical composition of the Turkich languages) s. 168; Menges, K.H., a. y., s. 165, Arat, R. Rahmeti, Uygurlarda Istılahlara Dair', TM VII - VIII, 1. İstanbul, 1942, s. 56-81, Menges, K.H.. a. y., s. 168-172, Poppe, Nicholas, **Introduction to Altaic Linguistics,** Wiesbaden, 1965, (5. 31. Sanskrit, Tokharian, Saka, and Sogdian Elements in Turkic. s. 167 - 168 ve 5.34. Ancient Indo European Loan - words in Mongolian, s. 169 - 170): Battersby, Harold R., 'Arabic and Persian Elements in Ottoman Turkish (Osmanlıca', **Reşid Rahmeti Arat İçin,** Ankara, 1966, s. 94 - 141, Bittner, M., 'Der Einfluss des Arabischen und Persischen auf der Türkische'. SWAW, CXLII, Wien, 1900, Bouvat, L., 'Les emprunts arabes et persans en turch osmanly', KSz IV, 1903, s. 316 - 334, Deny, Jean, **Grammaire de la langue turque,** Paris, 1921, Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopdik Lugat,** Ankara, 1970 (ikinci baskı), X + 1438 + 118 s., Doerfer, Gerhard, **Tükische und Mongolische Elemente im Neuepersischen.** Band II. Türkische Elemente im Neupersischen (ba bis kaf): (3 + 671) (410 - 1015 maddeler), Wiesbaden, 1965 (tanıtma Poppe, N CAJ X, 1965, 75-79), 'Prologomena zu einer Unterzuchung der altaischen Lenhwörter im Neupersischen', CAJ V, s. 1 - 26. Göyünç, Nejat, 'Türkçenin Farsça Üzerindeki Tesirleri',Türk Kültürü, c. V, sayı 51, s. 171 - 173, Köprülü, M. Fuad, 'Yeni Farside Türk Unsurları', TM VII - VIII, c. 1, İstanbul 1942. s. 1 -16, Olgun, İbrahim, 'Farsça ve Türkçe Ata Sözleri ve Deyimler üzerine, TDAY Belleten 1971, Ankara, 1973, s. 152 - 172 (63 atasözü ve 294 ortak deyim), Poppe, Nicholas, **Introduction to Altaic Linguistics,** Wiesbaden, 1965, 5, 32. İranien Elements in Modern Turkic Languages, s. 168-169; Dilaçar, A., ' Orta-İranca Türkçe İlişkileri; **XI. Türk Dil Kurultayında okunan Bilimsel Bildiriler, 1966,** Ankara, 1968, s. 153-158, s. 157, Menges, Karl H., **The Turkic Languages and Peoples,** Wiesbaden, 1963. VI. The lexical composition of the Turkic languages, s. 165 - 179 (İran dilleri: s. 165. 169-171, 173); Dilaçar, A., yk., göst. y, s. 156, Menges,. Poppe, göst. y. Poppe, Nicholas, yk. göst. y. 5, 31. Sanskrit, Tokharian, Saka ve Sogdian Elements in Turkic, s. 167-168; bk. Dilaçar. Menges, Poppe, göst. y.; Abaev, V. I., 'Obşçie èlementı v yazıke osetin balkartsev i karaçaevtsev', JaM 1, 1933, s. 71 - 89, Schmidt, Gustav, 'Über die ossetischen Lehnwörter im Karatschajischen', AAF 27, 1932, s. 364 - 395; Dilaçar, yk. göst.y.s. 157, Menges, yk. göst. y. Poppe, yk. göst. y., Telegdi, Zs., Un emprunt sogdien turc', KCsA. I, Ergänzungsband 5, 1939; Doerfer, G., **Turkische Lehnwörter im Tadschikischen,** Wiesbaden, 1967; Menges, K.H., **Poppe Festschrift,** s. 100 vd.; Menges. K.H., **The Turkic Languages and Peoples,** yk. göst. ys. 176; Menges, K.H., a.y.,; Menges, K. H., a.y.; Farquhar, D.M. (bkz. Poppe, N., göst. y., s. 175); Swadesh, Morris, 'Linguistic overview' (s. 527 - 556; özellikle 535 - 538) **Prehistoric Man in the New World,** ed. Jesse D.Jennigns, Edward Norbeck, Chicago London. 1971 (beşinci baskı) (burara **Aymara, Quechua, Kwakiutl, Mapuche, Navaho** için birkaç örnek var), Togan, Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş,** 2. baskı, İstanbul, 1970 (s. 16. 6 Türk - Orta Amerika, **Algonkin, Atapaska, Huron'**da birkaç kelime), Türkkan, Reha Oğuz, 'On the turkish presence in the Americas before Columbus', Cultura Turcica, Vol. VIII - X, 1971 - 1973, (s. 157-173'te **Algonkin, Allentiak, Avmara Maya, Navaho'**dan birkaç kelime), bkz. ayrıca yk. N. 84; Koşay, Hamit Zübeyr, 'Munda Dillerindeki Türkçe Unsurlar' (Türkische Elemente in den Munda - Sprachen), TTK Belleten, c. III, sayı 9 Ankara, 2 kânun 1939, s. 107 - 126; Czermak, (Mengen, Oswald'in 'Die jungpaäoltische Knochenkultur und ihre weltgeschichtliche Bedeutung', Mitteilungen der Wiener Anthropologischen Geselschaft LXIII, 1928, s. 8 - 11'den naklen); Menges, K.H., 'Zwei alt-mesopotamische Lehnwörter im Altajischen' UAjb. XXV, Wiesbaden, 1953, s. 299 - 304 (aynı konuda Joki ve Poppe'nin de çalışmaları var); Ateş, Ahmet, 'Arapça yazı Dilinde Türkçe Kelimeler', **Reşid Rahmeti Arat İçin,** TKAE yayınları: 19, Seri I, Sayı 82, Ankara 1966, s. 26 - 31; II. TKA.. Y. 1, II, sayı 1-2, Ankara 1965, s. 5-25 (530 türkçe kelime), Battersby, R.H. yk. göst. y., Bittner, M. yk. göst y., Bouvat, L. yk.

göst. y., Cheneb, Mohammed Ben, 'Mots turks et persans conservés dans le parler algérien', Alger, 1922, bunun tercümesi: Ateş. Ahmet, 'Cezayir konuşma dilinde muhafaza edilen türkçe ve (türkçe aracılığı ile gelen) farsça kelimeler', TDAY, Belleten, 1966, Ankara, 1967, s. 157 - 213 (634 kelime), Devellioğlu, Ferit, yk. göst. y., Gordlevskiy, 'K voprosu o vliyanii turetskogo yazika na arabskiy', Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Azitaskom Müzee, V. 1930, Mahfuz, Husayn Ali, 'al-Al faz al-turkıya fi'l-lahcat al-'irakıya al-Turaş al-şa'bi, nu, 6, Bağdad 1964, s. 1-24 (500 kadar türkçe kelime), Onat, Naim Hazım, **Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu,** I. İstanbul, 1944, II. 1. fasikül, 1951 (özellikle Suriye, Irak arapçası). Tietze, Andreas, 'Direkte arabische Enthlenungen im anatolischen Türkisch, **Jean Deny Armağanı,** Ankara, 1958, s. 255 - 339; bkz. menges K.H. yk. göst. y.s. 168, 170, 172, Laufer B. Loan words in Tibetan', Toung Pao XVII, 1916; Joki, Aulis J., 'Altaische staatliche und soziale Termini in den uralischen Sprachen', Daimi Milletlerarası Altayistler Konferansı, XVI. toplantı, Ankara, 23 ekim 1973; Beke. Ö., 'Zur Lautgeschicte der tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen Sprache', FUF XXIII, 1935, zs. 66 - 84, 'Zu den tschuwassischen Lehnwörten der tscheremissischen Sprache', MSFOu LVII, 1933. s. 42-50, Räsänen, M., Die tschuwassische Lehnwörter im Tscheremissischen, MSFou XLVIII, 1920, XVII + 276 s. **Die tatarische Lehnwörter im Tscheremissischen, MSFOu L,** 1923, 99 s., Trükische Lehnwörter in den permischen Sparchen und im Tscheremissischen', FUF XXIII. 1935, s. 103 - 107, Wichmann, Y., **Die tschuwassischen Lehnwörter in den permischen Sprachen und im Tscheremissischen,** MSFOu XXI, 1903, 28 + 170 s.; Paasonen, H., 'Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen', JSFOu, XV, 2, 1897, 64 s.; Munkacsi, B., 'Votják nyelvtanulmányok I. Idegen elemek a votjak nyelvben - Török elemek a votják szokincsben', NyK XVIII. 1884; Räsänen M., Wichman, Y., yk. göst. y.; Castrén, M.A., **Versuch einer koibalischen und karagassischen Sprachlehre,** 1857, Donner, K., 'Altaische Lehnwörter im Samojedischen', Vortrag in der Finnisch - Ugriechén Gesellschaft, 1911, 'Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken', JSFOu XL, 1, 1924, 42 s., Ramstedt, G.J., 'zu den samojedisch altaischen Berührungen', FUF XII, 1912; Castrén, A.M., Versuch einer jenissei - ostjakischen und kottischen Sprachlehre, 1858, 264 s; Joki, A.J., **Die Lehnwörter des Sajansamojedichen,** MSFOu CIII, Helsinki 1952, 393 s.; Donner, K., bkz. yk. göst, y.; Benzing, J., 'Die angeblichen bolgarisch - türkischer Lehnwöter im Ungarischen', ZDMG LCVIII, 1944, Gombocz, Z., **Honfoglalaselötti török jövevényzavaink,** Budapest, 1908, IV + 108 s. **Die Bulgarisch - Türkischen Lenwörter in der ungarischen Sprache,** MSFOu XXX, 1912, VIII + 251 s., 'A pannoniai avarok nyelvéől', MNy XII, 1916, **Observation sur le consonastisme des mots d'emprunt turcs en Hongoris,** Paris, 1929, 80 s., Kakuk, N. Zsuzsa, 'Osmanlıcadan Macarcaya Geçmiş Olan Kelimeler', TDAY Belleten 1968. Ankara, 1969,s. 65 - 80, Kihalt oszman -török jövevényszavak', MNY LIII, 1957, Kunos, I., 'Spuren der Türkenherrschaft in der ungarischen Wortscahtz', KSz II. 1900, Ligetti, L., 'A propos des éléments 'altaiques' de la langue hongroise', ALH 11, 1-2, 1961, s. 15-42, 'A török hosszu moganhangzók '(Die türkischen langen Vokale) MNy 34, 1938, s. 65 - 76, Mandoky, 'l'Etymologie Turque de Deux Mots Hongrois', AOH XXV, fasc. 1 - 3, 1972, s. 391 - 403, Miklosich, F., **Die slavicshen, magyarischen und rumunischen Elemente in türkischen Sprachsatze,** Sitzungsbericte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. CXVIII, 1889, Munkacsi, B., 'Adalékok a magyar nyelv régi török elemeihez', Nyk XVIII, 1884, 'Ujább adalékok a magyar nyelv török elemeihez', Nyk XX, 1886-1887, XXI, 1890 'Hunnishe Sprachdenkmäler im Ungarischen; Ksz II, 1901; Németh, Gyula, 'Nyelvünk régi török jövevényszavai; Nyr, XVI, 1912, 'A hunok nyelve (Atilla és Hunjai), 1940, 'Török jövevénszók', Melich Emlékkönyv, 1942, Palló, M. K., 'Hungaro - Tschuwaschica', UAJb XXX, 1959, s. 239 - 258, Poppe, Nicholas, On Some Altaic Loan Words in Hungarian', **American Studies in Uralic Linguistics,** Uralic and Altaic Series 1., Bloomington, Indiana, 1960, s. 139 - 147, Räsänen, M., 'Über die langen Vokale der türkischer Lehnwörter im Ungarischen', FUF XXIV, 1937, s. 246 - 255; Paasonen, H., 'Über die türkischen Lehnwörter im Ostjakischen', FUF II, 1902, s. 81 - 137; Gombocz, Z., 'Adalékok a vogul nyel török elemeihez', NyK XXXI, 1901, Kannisto, A., **Die tatarische Lehnwörter im Vogulishen,** FUF XVII, 1925, 264 s.